

ЗОЛОТА ПЕДАГОГІЧНА СКАРБНИЦЯ

Л. В. Туріщева

101

схема й таблиця

**НА ДОПОМОГУ
ШКІЛЬНОМУ
ПСИХОЛОГУ**

Книга скачана с сайта <http://e-kniga.in.ua>

Издательская группа «Основа» —
«Электронные книги»

Харків
Видавнича група «Основа»
2010

УДК 37.091.113
ББК 74.204
Т86

Серія «Золота педагогічна скарбниця»
Заснована 2008 року

Туріщева Л. В.

Т86 101 схема й таблиця. На допомогу шкільному психологу.—
Х. : Вид. група «Основа», 2010.— 94, [2] с.— (Серія «Золота пе-
дагогічна скарбниця»)

ISBN 978-966-333-812-5

У даному посібнику представлені 101 схема і таблиця із практичної психо-
логії, що стосуються готовності дітей до шкільного навчання, вікових особли-
востей, роботи з педагогічним колективом і батьками, невстигаючими учня-
ми та ін.

Для шкільних психологів і широкого педагогічного загалу.

УДК 37.091.113
ББК 74.204

Зміст

Вступ.....	6
Розділ 1. ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА В ШКОЛІ.....	7
1. Основні напрямки роботи шкільного психолога.....	8
2. Психологічна служба в школі.....	9
3. Умови організації психологічної служби в школі.....	10
4. Етапи діяльності психологічної служби школи.....	11
5. Освітнє середовище та його різновиди.....	12
6. Принципи навчання школяра й учнівського колективу.....	13
7. Зміст і структура психологічного дослідження.....	14
8. Методи вивчення школяра й учнівського колективу.....	15
9. Вивчення особистості школяра.....	16
10. Організація вивчення особистості учнів і класу.....	17
11. Вивчення класного колективу.....	17
12. Особливості спостереження.....	18
13. Вимоги до формулювання питань бесіди.....	18
14. Особливості методу бесіди.....	19
15. Особливості діагностичної та консультативної бесід.....	20
16. Характеристика анкет.....	20
17. Особливості питань анкети.....	21
18. Характеристика тестів.....	21
19. Основні види тестів, що використовуються психологом.....	22
20. Особливості експерименту.....	23
21. Особливості поведінки учнів під час експерименту.....	24
22. Аналіз продуктів діяльності.....	24
23. Особливості психокоригувальної роботи психолога.....	25
24. Складання психолого-педагогічної картки учня.....	26
Розділ 2. РОБОТА ШКІЛЬНОГО ПСИХОЛОГА З УЧНЯМИ.....	27
25. Вікові особливості школярів.....	28
26. Життєві кризи в шкільному віці та їх особливості.....	29
27. Особливості деяких режимних моментів для школярів.....	29
28. Характеристика видів готовності до навчання в школі.....	30
29. Робота психолога на співбесіді з дитиною, що йде в перший клас.....	31
30. Чинники, що зумовлюють високий рівень адаптації першокласника до навчання.....	31
31. Вікові особливості шестирічної дитини.....	32

32. Труднощі в навчанні першокласників	33
33. Відставання в психічному розвитку шестирічних школярів	34
34. Особливості розвитку й вивчення пізнавальних процесів у молодших школярів	35
35. Особливості розвитку й вивчення пізнавальних процесів у середніх школярів	36
36. Особливості розвитку й вивчення пізнавальних процесів у старших школярів	36
37. Аналіз розвитку на уроках пізнавальних процесів у учнів	37
38. План спостережень за сприйняттям учнів на уроці	38
39. План спостережень на уроці за увагою учнів	39
40. План спостереження за особливостями процесів пам'яті	40
41. План спостереження за розумовою діяльністю учнів на уроці під час формування понять	41
42. Класифікація психологічних причин низької мотивації навчання	42
43. Види мотивів навчання в учнів	43
44. Особливості важких школярів	44
45. Особливості роботи з важкими молодшими школярами	45
46. Особливості роботи з важкими підлітками	46
47. Характеристика реакцій підліткового віку	47
48. Причини «поганої» поведінки учнів	48
49. Робота з учнями зі слабкою та інертною нервовою системою	49
50. Основні дії вчителя в роботі з невстигаючими школярами	50
51. Особливості роботи з дітьми, що мають акцентуацію характеру	51
52. Робота з агресивними дітьми	52
53. Характеристика неврозів	53
54. Особливості депресії	53
55. Рекомендації щодо роботи з недисциплінованими дітьми	54
56. Особливості роботи з гіперактивними дітьми	55
57. Особливості роботи з ледачими дітьми	55
58. Особливості роботи з емоційно нестійкими школярами	56
59. Особливості школярів з різним типом темпераменту	57
60. Генетрні відмінності школярів	58
61. Робота психолога з обдарованими учнями	58
62. Основні контури розвитку й особливості роботи з обдарованими дітьми	59
63. Характеристика видів здібностей у школярів	60
64. Психологія індивідуального підходу до дитини в процесі виховання	61
65. Проблеми самовиховання школярів	62
66. Прийоми формування впевненості в школярів	62
67. Ефективне й неефективне заохочення (за П. Массеном та ін.)	63
68. Робота психолога із запобігання наркотизації	64

69. Проблема психологічної підготовки до тестування старших школярів	64
70. Робота психолога з профільного навчання	65
71. Методи психологічного впливу на школярів	66
Розділ 3. РОБОТА ШКІЛЬНОГО ПСИХОЛОГА З БАТЬКАМИ	67
72. Методи та прийоми, що використовуються в сімейному консультуванні.	68
73. Консультування з приводу складностей взаємин із дітьми	68
74. Просвітительська робота з батьками	69
75. Тактики консультування батьків	69
76. Вікові аспекти сімейного виховання	70
77. Особливості типів неправильного сімейного виховання	71
78. Типи батьківської любові	72
79. Характеристика батьківських позицій	72
80. Батьківські установки та їх вплив на розвиток особистості дитини (за В. А. Кан-Каліком).	73
81. Психологічні бар'єри, що перешкоджають виховному процесу в родині	74
82. Основи колірної психодіагностики	75
83. Особливості музикотерапії.	78
Розділ 4. РОБОТА ШКІЛЬНОГО ПСИХОЛОГА З ПЕДАГОГАМИ	79
84. Моделі педагогічної взаємодії	80
85. Загальна характеристика педагогічного спілкування	81
86. Бар'єри педагогічного спілкування	82
87. Характеристика педагогічних конфліктів	83
88. Стадії розвитку конфліктів.	83
89. Основні способи ліквідації конфліктів	84
90. Вивчення причин, особливостей виникнення, протікання й розв'язання конфліктів і способи їх запобігання	84
91. Психологічний клімат педагогічного колективу	85
92. Особливості педагогічної діяльності	86
93. Характеристика педагогічних умінь	87
94. Характеристика педагогічних якостей сучасного вчителя	88
95. Особливості рівнів педагогічної діяльності.	89
96. Характеристика індивідуальних стилів діяльності вчителя	89
97. Особливості роботи психологів із педагогами, що мають різний педагогічний стаж.	90
98. Фактори, що впливають на розвиток і саморозвиток педагогів	91
99. Методи особистісного і професійного самовдосконалення педагога	91
100. Психологічні особливості педагогічного колективу	92
101. Особливості спільної діяльності учнів на різних уроках.	93
Література	94

ВСТУП

Перед шкільним психологом висуваються найрізноманітніші завдання, які можна узагальнити так:

1. Виявлення психологічної готовності дітей до шкільного навчання, спільне з учителем складання програми індивідуальної роботи з метою їх адаптації до школи.
2. Контроль перехідних моментів у житті школярів.
3. Здійснення діагностико-коригувальної роботи з невстигаючими й недисциплінованими школярами.
4. Виявлення й усунення психологічних причин порушень міжособистісних відносин учнів з учителями, батьками, однолітками.
5. Консультування представників адміністрації школи, учителів, батьків із психологічних проблем навчання й виховання.
6. Здійснення індивідуальних і групових консультувань учнів із проблем життєвого самовизначення, самовиховання, стосунків з оточуючими людьми.
7. Робота з учнями з проблем профільного навчання тощо.

Як бачимо, проблеми, висунуті перед шкільним психологом учителями, школярами та їхніми батьками, можна об'єднати в три групи:

- 1) виявлення причин різноманітних труднощів у навчально-виховній роботі з учнями молодшого, середнього і старшого шкільного віку;
- 2) подолання і профілактика відхилень в інтелектуальному й особистісному розвитку школярів;
- 3) допомога в розв'язанні складних питань, конфліктних ситуацій, що виникають як між педагогами й учнями, їхніми батьками, так і між педагогами, представниками шкільної адміністрації.

Сподіваємося, що запропонований у формі схем і таблиць посібник для шкільних психологів:

- покаже, у якому напрямі та як саме потрібно використовувати психолого-педагогічні знання — як психологу, так і педагогам;
- містить необхідну для роботи інформацію, викладену в узагальненому й систематизованому вигляді;
- включає відомості, що є результатом осмислення основних положень багатьох галузей психології, які стосуються проблем навчання й виховання школярів тощо.

Розділ 1

ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА В ШКОЛІ

- **Напрями роботи**
- **Методи й аналіз досліджень**
- **Психолого-педагогічна картка учня та ін.**

1. Основні напрямки роботи шкільного психолога

2. Психологічна служба в школі

Напрямок роботи психолога	Характеристика напрямку
Психодіагностика	Головне завдання цього напрямку полягає в оцінюванні психології та поведінки дітей і дорослих людей у системі освіти, складанні їх кваліфікованої психологічної характеристики, що базується на достовірних і надійних даних, отриманих у процесі психологічного дослідження
Психологічне консультування	Містить: <ul style="list-style-type: none"> • складання і точне формулювання психолого-педагогічних рекомендацій, що впливають із результатів проведеного психодіагностичного обстеження; • проведення бесід з тими, хто потребує консультативної допомоги; • роботу з учителями й батьками, що виконується в межах психологічної просвіти
Психологічна просвіта	Полягає в: <ul style="list-style-type: none"> • ознайомленні педагогів і батьків з головними закономірностями й умовами сприятливого психологічного розвитку дітей; • роз'ясненні результатів психологічних досліджень; • формуванні в педагогів і батьків потреби в психологічних знаннях, бажання використовувати їх у роботі зі школярами або в інтересах розвитку власної особистості; • ознайомленні учнів з основами самопізнання, самовиховання. Може проводитись у різноманітних формах: лекції, бесіди, семінару тощо
Психологічна підтримка	Основне завдання цього напрямку — сприяти поліпшенню взаємин між учнями й учителями, дітьми й батьками тощо
Психопрофілактика	Пов'язана з виконанням завдань запобіжного характеру, що попереджають настання небажаних психологічних наслідків у розвитку дитини, наприклад появу небажаних рис характеру
Психологічна корекція	Передбачає здійснення безпосереднього впливу психолога на дитину або дорослого з метою виправлення наявних недоліків, зміни їх психології або поведінки. Для цього психолог повинен володіти методами психокорекції: психотерапією, соціально-психологічним тренінгом, аутотренінгом, уміти впливати на людину

3. Умови організації психологічної служби в школі

Принцип	Характеристика принципу
Принцип системного цілепокладання	Полягає в розгляді психологічної служби школи як підсистеми більш загальної системи «школа». Системотворчим компонентом є мета або результат. Для системи «школа» такою метою (і результатом) є розвиток особистості учня. Окремі підсистеми школи, у тому числі й психологічна служба, можуть мати свої специфічні цілі, що конкретизують загальний напрям, трансформуючи його в спеціальні завдання (психологічні, педагогічні, методичні тощо)
Принцип цілісності	Передбачає, що психологічна служба має бути орієнтована на навчальний заклад як на ціле, як на систему. Це означає, що психологічна служба має охоплювати своєю увагою більшість учнів (за даними психологів, не менш ніж 70 %)
Принцип професійно-педагогічної активності	Полягає у затвердженні активної ролі педагога в структурі психологічної служби школи. При цьому на педагога покладається проведення індивідуальної психолого-педагогічної (консультативної, коригувальної, виховної) роботи з учнями. Цей принцип має глибокий змістовний сенс, оскільки відбиває уявлення про педагога не лише як про «учителя-предметника», але і як про педагога-психолога, професіонала у сфері виховання й розвитку особистості
Принцип достатньої обмеженості	Стосується вибору діагностичних методик і створення в конкретній школі цілісної системи вивчення учня як особистості та як суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності. Обрані методики мають бути досить економними щодо часових витрат. Створена система методик має бути достатньо повною для створення можливості здійснити психодіагностичне дослідження психічних процесів, емоційної сфери, особистісних властивостей, мотивації
Принцип взаємодії	Полягає в тому, що діяльність психологів, учителів і адміністрації ґрунтується на взаємосприянні їх як елементів шкільної системи. Це взаємосприяння спрямоване на досягнення фокусованого результату, загальної мети системи, якою є розвиток учня як особистості
Принцип розвитку	Є центральним системотворчим компонентом. Пов'язаний з формуванням психічних процесів, особистісних якостей, нових знань, умінь, навичок

4. Етапи діяльності психологічної служби школи

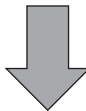
1. Відбувається дослідження по можливості всіх учнів школи за допомогою раніше відібраних психодіагностичних методик. Організаційний бік процесу проведення експрес-діагностики в масштабах школи забезпечує один із заступників директора

2. Одночасно з проведенням процедури психодіагностики відбувається низка психолого-педагогічних семінарів для вчителів школи. Мета — увести педагогів у курс виконуваної роботи, описати основні напрями дослідження учнів, дати характеристику застосовуваним методикам, стисло розглянути психологію властивостей, якостей і процесів, що діагностуються

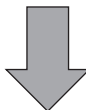

3. Проводиться обробка й аналіз отриманих результатів. Дані за кожним з учнів заносяться до спеціальної психологічної карти класу

4. Етап спільної роботи психологів і педагогів з аналізу отриманих результатів. Цей етап містить:

- А. Складання графіка індивідуальної (у парі «психолог — класний керівник») роботи по всіх класах. При цьому визначається психологічний клімат класу й розробляється педагогічна стратегія індивідуального підходу до учня, класу.
- Б. Проведення аналогічної роботи в парі «психолог — учитель-предметник».
- В. Обговорення результатів психодіагностики в психолого-педагогічному аспекті (обговорюються (за бажанням) з батьками (проводиться психолого-педагогічне консультування))

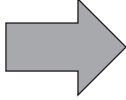
5. Результати роботи в узагальненому вигляді повідомляються на батьківських зборах, а також обговорюються на педагогічній раді школи

5. Освітнє середовище та його різновиди

Назва середовища	Характеристика середовища	Результат
Догматичне	Основна думка учитель повинен наставляти учнів, формувати в них моральність і домагатися відповідно гарного засвоєння. Переважаючий педагогічний метод — покарання. Індивідуальні відмінності учнів розглядаються як відхилення від стандарту й підлягають згладжуванню. Учні повинні приводитися до єдності, однодумності. Вияви ініціативи, творчості не знаходять підтримки	Формується терпляча, залежна й пасивна особистість; іноді — особистість озлоблена, жорстока
Безтурботне	Головна ідея — принцип волі дитини. Індивідуальні цінності ставляться вище за суспільні. Не повинно бути підпорядкування, обмеження, примушування учня. Педагог не карає. Заохочується ініціативність дитини	Формується вільна, добродушна, відносно пасивна особистість. Учень при цьому не позбавлений деяких практичних навичок і відповідного мислення
Кар'єрне	Важливим завданням є формування активного, умілого школяра, який прагне до успіхів. Цінуються самодисципліна, творчий підхід до справи. Суспільне ставиться вище за особисте. Виховання може бути колективним або індивідуальним. Беззаперечне підкорення педагогам	Формується цілеспрямована активна особистість, що усвідомлює суспільні залежності. Однак не виключений і прояв лицемірства
Творче	Ставиться завдання допомагати розвитку дітей; при цьому педагог повинен вивчати їх і творчо підлаштовуватися до перебігу їхнього розвитку. Особистість, індивідуальні інтереси дитини ставляться вище за суспільні запити. Цінуються ініціатива, самостійність дитини	Формується вільна, «розкута», активна особистість. Однак не виключені тенденції розгнужданого самовираження
Розвивальне	Забезпечується комплекс умов для саморозвитку всіх суб'єктів освітнього процесу, Засвоєння дитиною ціннісних уявлень суспільства	Формується досвід, важливий для майбутнього життя дітей, їх подальшого саморозвитку

6. Принципи вивчення школяра й учнівського колективу

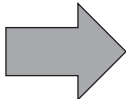
**Принцип
детермінізму**

Специфіка детермінант психічного розвитку дитини:

- а) особлива роль навчання й виховання в процесі формування особистості: виховання — процес багатоплановий і багатофакторний; наукове пояснення ґрунтується на взаємозалежному характері детермінації;
- б) ступінь сформованості головного мозку дитини, її нервової системи загалом (кожен віковий період має свої особливості);
- в) вплив попередніх етапів психічного розвитку на наступні

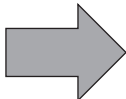
**Принцип єдності
психіки й діяльності**

Вивчення дітей у процесі навчання й виховання:

- а) урахування зв'язку психічного розвитку дитини з її провідною діяльністю;
- б) фіксування й аналіз поведінки й дій дитини:
 - у провідній діяльності;
 - у діяльності, що зароджується;
 - у діяльності, що зберігається поряд із провідною

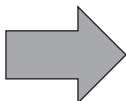
**Принцип
об'єктивності**

1) Рівність експериментальної та контрольної груп: порівнюючи дітей, ураховуються соціально-економічні, історичні, етнічні відмінності:

- за рівнем психічного розвитку;
 - за змістовною характеристикою діяльності;
 - за навченістю тощо;
- 2) психічні прояви розглядаються такими, якими вони є насправді (реєструються факти й супутні явища);
- 3) кількість зібраного матеріалу має бути достатньою для статистичної та якісної обробки

**Принцип
розвитку**

Вивчення психічного явища в системі трьох координат:

- 1) актогенезу (розвиток процесу у відповідь на вплив конкретного подразника);
- 2) онтогенезу (процес розвитку конкретної дитини);
- 3) історіогенезу (урахування акселерації тощо).

Ураховуються:

- а) психологічні особливості віку, що передують досліджуваному;
- б) тенденція розвитку на наступних вікових щаблях.

Отже: вивчення тих особливостей психіки, які чітко визначилися, і тих, у яких спостерігається розвиток

7. Зміст і структура психологічного дослідження

<p>Вивчення стану проблеми, розроблення програми дослідження, формулювання гіпотез, вибір методів дослідження (підготовчий етап)</p>	<p>Цей етап передбачає:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) виявлення й використання результатів досліджень, що раніше проводилися з цієї теми; 2) складання програми дослідження, яка зазвичай включає: <ul style="list-style-type: none"> • формулювання проблеми, визначення об'єкта й предмета вивчення; • визначення мети й завдань; • пояснення й аналіз основних завдань; • попередній системний аналіз об'єкта дослідження; • висування робочих гіпотез; • складання стратегічного плану вивчення; • попереднє складання основних процедур збирання й аналізу початкових даних
<p>Збирання фактичних даних (дослідницький етап)</p>	<p>На цьому етапі за допомогою обраних методів і методик вивчається конкретне явище, для того щоб правильно зрозуміти його сутність і своєрідність</p>
<p>Якісна й кількісна обробка даних</p>	<p>Якісна обробка передбачає попереднє визначення показників, за якими можна судити про конкретні особливості досліджуваних психологічних явищ у процесі аналізу фактичного матеріалу. Згодом на їх основі здійснюється опис і узагальнення результатів дослідження. Однак однієї якісної обробки недостатньо.</p> <p>Кількісна обробка полягає в застосуванні методів альтернативного аналізу</p>
<p>Інтерпретація даних, формулювання висновків, практичних рекомендацій, складання прогнозу розвитку явищ у майбутньому</p>	<p>На цьому етапі на основі якісної та кількісної обробки отриманих даних описується досліджуване явище, констатується наявність його певних властивостей і особливостей, робляться узагальнюючі умовиводи щодо закономірностей його функціонування і прояву. За потреби можуть бути складені практичні рекомендації для інших дослідників, які в майбутньому займатимуться вивченням цього питання. Крім цього, може складатися прогноз розвитку досліджуваного явища в майбутньому</p>

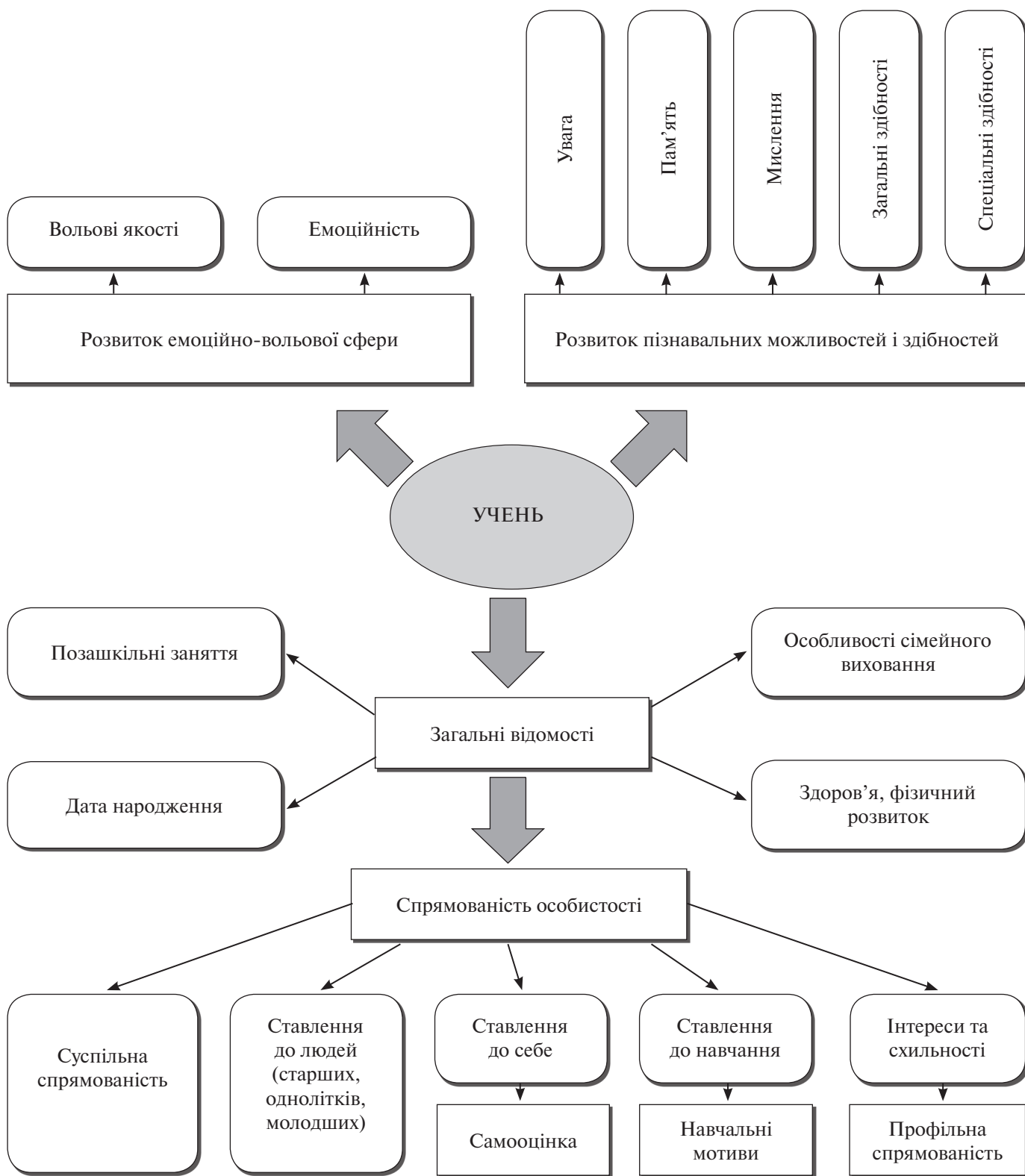
8. Методи вивчення школяра й учнівського колективу

Основні правила проведення тестів

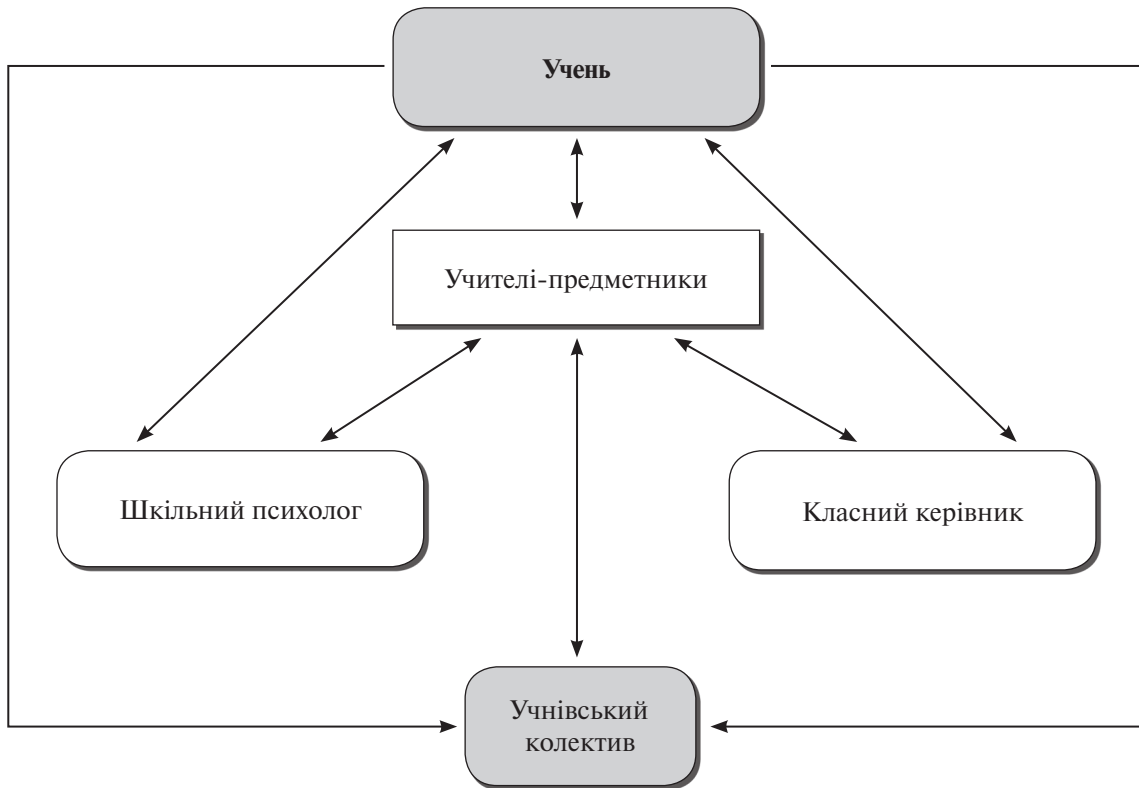
1. Установити довірчі стосунки із групою.
2. Пояснити цілі проведення соціометричного тесту.
3. Наголосити на важливості та значенні самостійності й секретності відповідей.
4. Гарантувати збереження таємниці відповідей.
5. Перевірити правильність і однозначність розуміння питань, включених у тест.
6. Точно й чітко показати техніку запису відповідей

Соціометрія	Аутосоціометрія
Спрямована на виявлення емоційно-безпосередніх взаємин усередині малої групи, а також є засобом одержання даних про те, як члени соціальної групи ставляться один до одного на основі взаємних симпатій-антипатій	Спрямована на «вимірювання» взаємин однолітків між собою та ставлення до себе особисто

9. Вивчення особистості школяра

10. Схема організації вивчення особистості учнів і класу

11. Вивчення класного колективу

Питання для вивчення	Методи дослідження
1. Загальні відомості про класний колектив (клас, кількість учнів, із них хлопчиків, дівчаток)	Соціометрія, спостереження, бесіда, анкетування, референтометрія, ціннісно-орієнтована єдність, аутосоціометрія
2. Структура групи	
3. Спрямованість активності групи	
4. Організаційна єдність групи	
5. Інтелектуальна комунікативність	
6. Психологічний клімат	
7. Емоційно-вольова єдність	
8. Рівень розвитку групи як колективу	
9. Вплив соціального середовища в освітній установі на особистість учня, його навчання	
10. Внутрішньогрупова диференціація групи: <ul style="list-style-type: none"> • лідери, їх особливості; • ізольовані учні, їх особливості 	
11. Особливості спілкування в групі	
12. Характеристика малих груп	

12. Особливості спостереження

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

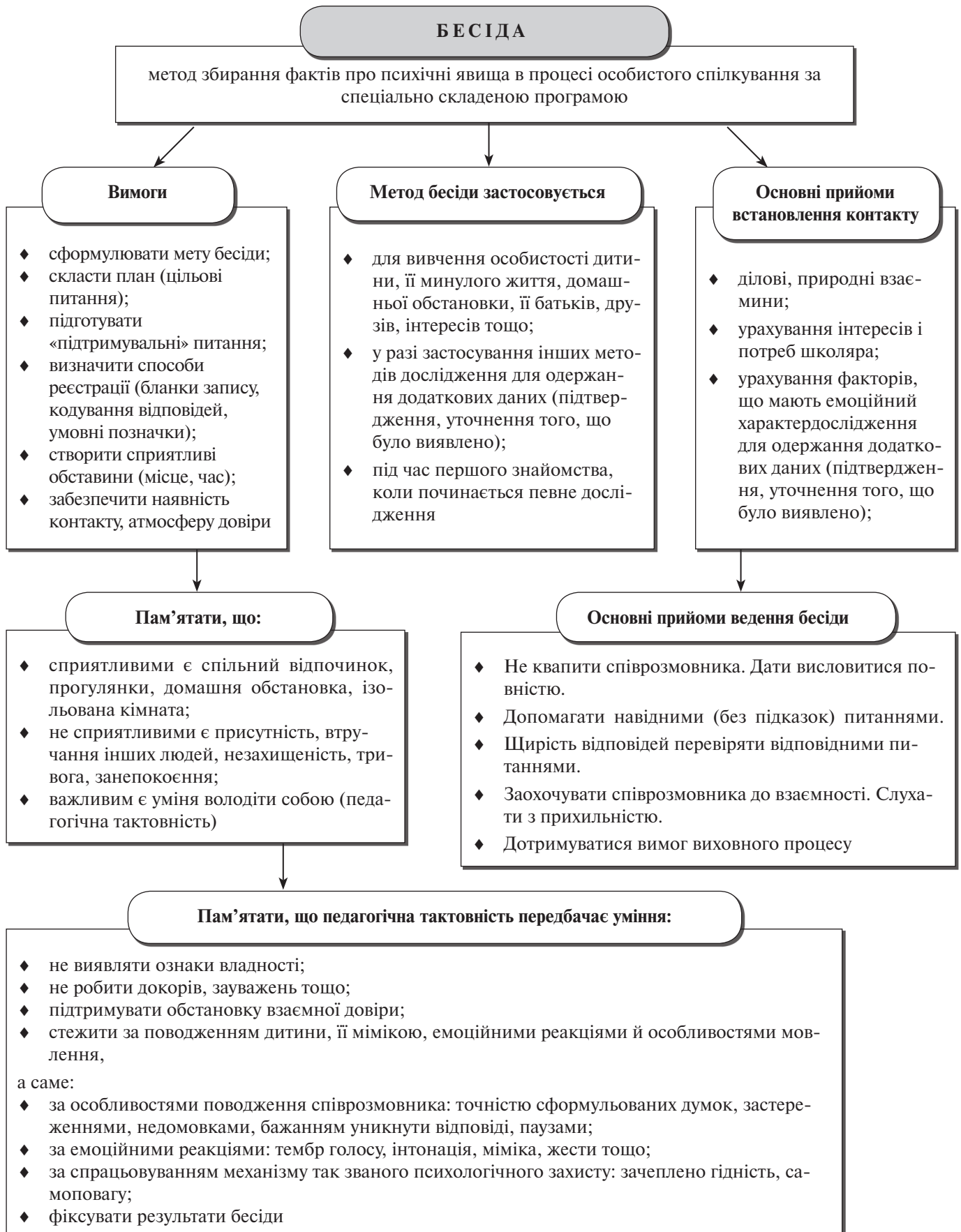
це цілеспрямоване і планомірне сприйняття явищ, результати якого фіксуються психологом

Види спостережень, що використовуються шкільним психологом	Характеристика
Безпосереднє	Здійснюється самим психологом безпосередньо в спостереженні за досліджуваним явищем і процесом
Опосередковане	Використовуються готові результати спостережень, підготовлені іншими людьми
Відкрите (явне)	Спостереження, що проводиться за умов усвідомленого обома сторонами факту присутності сторонніх людей: <ul style="list-style-type: none"> • поведінка учня, який знає, що за ним спостерігають, змінюється; • важливо, щоб мета спостереження прямо не повідомлялася
Включене (причетне)	Психолог включається в певну соціальну ситуацію й аналізує подію «зсередини», при цьому він виступає як член спостережуваної групи
Невключене (непричетне)	Психолог веде спостереження ззовні
Систематичне (суцільне)	Регулярне спостереження впродовж певного періоду. Фіксуються всі прояви психічної діяльності учня
Несистематичне (вибіркове)	Спостерігається який-небудь один психічний процес, яке-небудь одне психічне явище (наприклад, навички спілкування, мовлення дитини тощо)
Довгострокове	Спостереження в процесі вивчення психічного розвитку дитини впродовж кількох років
Короткострокове	Спостереження спрямоване на розв'язання найбільш актуальних в даний момент проблем
Казуальне (причинне)	Спостереження окремих випадків, що становлять певний інтерес (спостереження за збудливою дитиною)
Епізодичне	Фіксуються окремі факти поведінки, типові для певної дитини
Зовнішнє (збоку)	Спосіб збирання даних про школяра шляхом спостереження за ним збоку
Внутрішнє (самоспостереження)	Переживаючи відповідне явище, дослідник спостерігає за собою, своїми відчуттями

13. Вимоги до формулювання питань бесіди

Під час формулювання й постановки питань	
віддавати перевагу	уникати
<ul style="list-style-type: none"> • питанням у непрямій формі; • питанням в означальній формі; • коротким, максимально зрозумілим співрозмовникові питанням; • досягненню певної мети кожним питанням 	<ul style="list-style-type: none"> • постановки питань прямо; • малопоширених і двозначних слів; • формулювань, на які можна дати шаблонні відповіді; • формулювань, що підказують певні відповіді; • слів, що викликають певне негативне (позитивне) ставлення

14. Особливості методу бесіди

15. Особливості діагностичної та консультативної бесід

Діагностична бесіда	Консультативна бесіда
<ul style="list-style-type: none"> • Можна починати з розпитування, поступово замінюючи його активним слуханням; • у разі мовчання робити акцент на розпитуванні; • коли школяр починає говорити про те, що наболіло, можна переходити до активного слухання 	<ul style="list-style-type: none"> • Знайомство (формуються початкові образи співрозмовників); • вислуховування; • аналіз проблеми, виокремлення її елементів; • визначення цілей, усвідомлення мотивів; • прийняття рішення
<p>Пам'ятайте! Школярам легше відповідати на питання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • про їхні інтереси й захоплення; • про взаємини з дорослими й однолітками; • про потреби, мотиви, якими вони керуються 	<p>Пам'ятайте! Особливе значення має вміння створити атмосферу довіри:</p> <ul style="list-style-type: none"> • школяр повинен бути впевнений, що бесіда приносить користь; • під час тісного контакту виникає потреба поділитися таємними думками, почуттями, довіритися

16. Характеристика анкет**АНКЕТА**

об'єднана єдиним дослідницьким задумом система питань, спрямована на виявлення кількісно-якісних характеристик предмета аналізу психіки дітей, батьків	
Особливості складання анкети	Вимоги до анкети
Головний компонент анкети	Низка питань, що відповідає загальному задуму дослідження. Анкета має враховувати рівень загальної культури, вікові особливості та психологію учнів
Організація матеріалу анкети	У розташуванні питань необхідно також взяти до уваги спосіб обробки отриманих даних: <ul style="list-style-type: none"> • точне формулювання конкретної мети й завдань анкетування; • формулювання питань анкети на основі гіпотези
Вступ до анкети	Містить виклад теми, мети, завдань опитування; повідомлення про конфіденційність отриманої інформації. Пояснюється техніка заповнення анкети
Ставлення до анкети	З боку учнів визначається: <ul style="list-style-type: none"> • допитливістю школяра; • його знайомством з темою опитування. Чим вище оцінюється анкета, тим більше інтересу до неї
Структура анкети	На початку анкети питання мають бути прості, нейтральні за змістом. Їх мета: сформулювати установку на співробітництво, зацікавленість школяра. У середині анкети подаються питання, що вимагають аналізу, міркування, активності пам'яті. У кінці анкети пропонуються питання про загальні відомості: стать, клас тощо

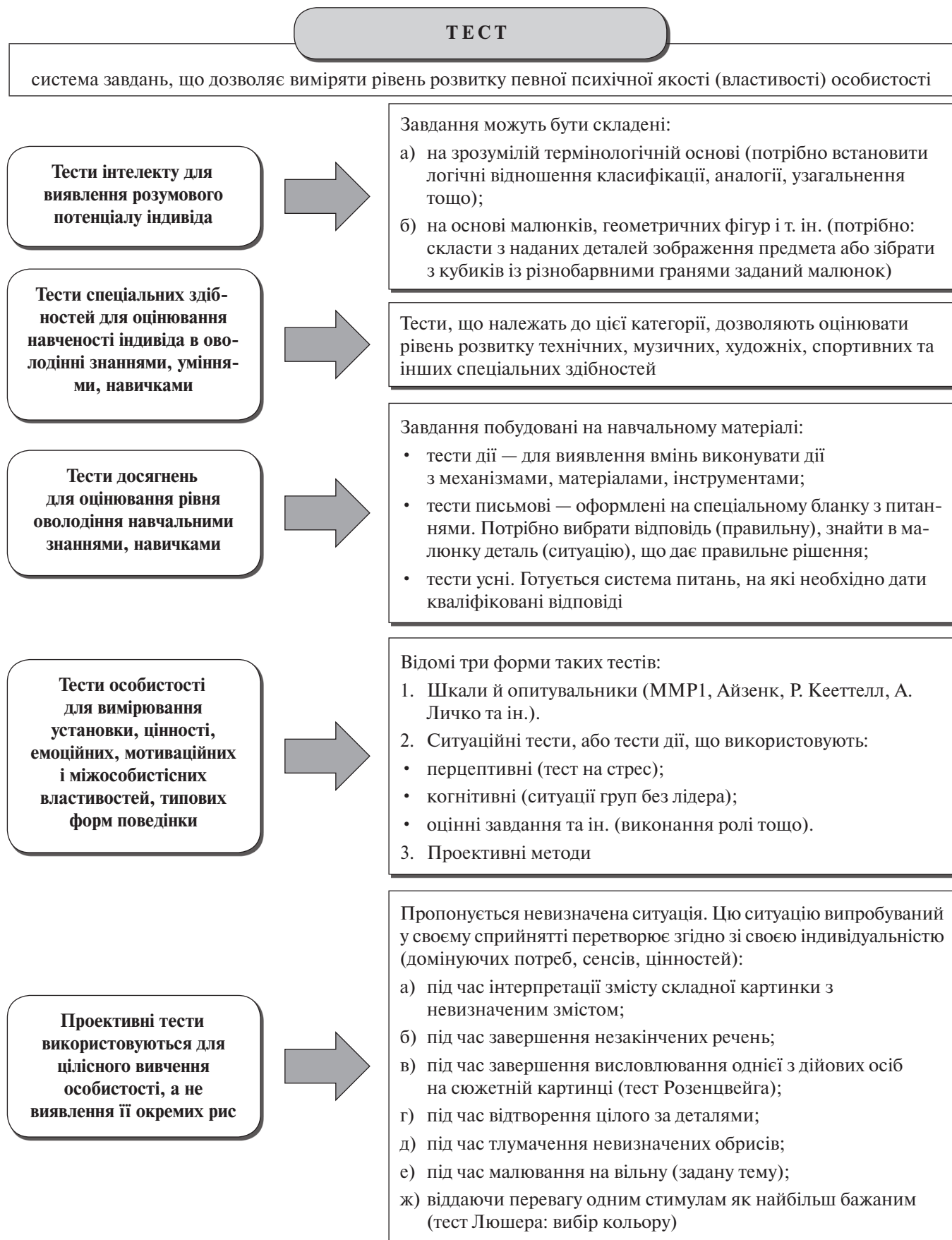
17. Особливості питань анкети

Основні вимоги до формулювання питань анкети	
Питання мають:	Питання не повинні:
• відповідати дослідницькому завданню;	• мати подвійного тлумачення;
• бути сформульовані чітко й конкретно:	• пропонувати робити вибір між непорівнянними цінностями;
• урахувувати вікові особливості;	• визначатися соціальною ситуацією;
• урахувувати термінологію, прийняту в середовищі опитуваних;	• мати відбиток установки дослідження;
• бути однаково зрозумілими всіма анкетованими;	• формулюватися у вигляді підказок;
• бути однаково сформульованими;	• бути такими, на які немає інформації в опитуваних (недостатньо пам'яті, мислення);
• бути тактовними щодо особистості опитуваних;	• бути такими, на які можна одержати інформацію з інших джерел: особиста справа тощо;
• бути стилістично грамотними й передбачати конкретну відповідь	• становити велику кількість
Після складання анкети вона має бути піддана контролю:	
1. Чи досить чітко обґрунтовано техніку заповнення анкети й кожного питання?	
2. Чи всі питання анкети складено стилістично грамотно?	
3. Чи всі терміни зрозумілі учням?	
4. Чи не слід додати до деяких питань інші позиції (інші відповіді)?	
5. Чи немає логічної невідповідності між змістом формулювання питання й шкалою вимірювання?	
6. Чи не викличе питання негативних емоцій в учнів (неприємні асоціації, негативні спогади тощо)?	
7. Чи перевірено композицію всієї анкети?	

18. Характеристика тестів

Основні вимоги, що висуваються до тестів	
Валідність (придатність, обґрунтованість)	Установлення відповідності між властивістю, що вивчається, і методом її вимірювання. Питання про валідність тесту вимагає постановки додаткових питань: Для чого? З якою метою? За яким критерієм?
Надійність (сталість)	Сталість (стабільність) результатів після повторних тестувань
Стандартизація	Багаторазова перевірка тесту на великій кількості випробуваних. Можливість: а) визначення, якою мірою школяр відповідає певному стандарту; б) порівняння отриманих даних у різний час і в різних місцях
Однакові можливості для всіх випробуваних	Ті самі завдання для виявлення у школярів психічних особливостей
Норма та інтерпретація тесту	Визначається системою теоретичних допущень (вікові, групові норми, їх відносність; стандартні показники та ін.) щодо предмета тестування

19. Основні види тестів, що використовуються психологом

20. Особливості експерименту

ЕКСПЕРИМЕНТ

метод збирання фактів у спеціально створених умовах, що забезпечують активний прояв досліджуваних психічних явищ

Види експерименту	Особливості експерименту
Природний	Психолого-педагогічний та інші залежно від сфери застосування. Особливості природного експерименту: 1. Діяльність випробуваних вивчається в природних умовах (умови експериментальної обстановки зближуються з життям, природними умовами діяльності). 2. Психолог сам активно викликає психічні процеси у зв'язку з поставленим завданням: • змінює умови діяльності; • змінює досліджуване явище; • повторює досліджуване явище
Лабораторний	З використанням апаратури й без використання апаратури
Констатуючий	Визначення фактичного стану й рівня тих чи інших особливостей психічного розвитку на момент проведення експерименту
Формуючий	Активне формування досліджуваної властивості в процесі спеціально організованого експериментального навчання й виховання: • навчання певних знань, умінь і навичок; • формування тих чи інших якостей особистості. Формуючий експеримент вимагає від дослідника: 1. Розробленості теоретичних уявлень про параметри формованих психічних явищ. 2. Чіткості планування ходу експерименту. 3. Повного врахування різних факторів реального навчання, що впливають на виникнення досліджуваних психічних явищ
Критичний експеримент	Проводиться для того, щоб одночасно перевірити всі можливі гіпотези. Підтвердження однієї з них веде до спростування решти альтернатив
Пілотажний експеримент	Проводиться як пробний перед великим, трудомістким дослідженням, щоб потім не витратити марно час
Польове дослідження	Проводиться для вивчення зв'язку між реальними змінами в повсякденному житті, наприклад між статусом учня в групі й кількістю звернень із приводу виконання завдання на уроці

Зразок протоколу експерименту

Протокол № _____

1. Прізвище _____ 2. Вік _____ 3. Стать _____
4. Стан здоров'я _____ 5. Психічний стан _____
6. Дата _____ 7. Час _____
8. Завдання: наприклад, дослідження розумових операцій під час розв'язання задач. 9. Експериментатор _____

№ за- дачі	Результат розв'язання (так, ні)	Час розв'язан- ня	Кількість помилко	Характер по- милок, ви- правлення	Спосіб розв'язання	Пояснен- ня способу розв'язання	Примітки	Додатко- ві заува- ження
---------------	---------------------------------------	-------------------------	----------------------	---	-----------------------	---------------------------------------	----------	--------------------------------

В останню графу записуються питання, репліки, висловлювання випробуваного, опис поведінки, зовнішнього вигляду тощо

21. Особливості поведінки учнів під час експерименту

Вид поведінки	Особливості
Ефект «фасаду»	Учень прагне показати себе з кращого боку й дає відповіді, які, на його думку, більш високо оцінюються психологом
«Зловмисний випробуваний»	Вороже налаштований до психолога, робить все, щоб зруйнувати гіпотезу експерименту
«Зрілість-незрілість» випробуваного	Поведінка випробуваного залежить від його психологічної зрілості
«Старанний випробуваний»	Учень під час експерименту поводить відповідно до ситуації, але прагне «не втратити обличчя» перед самим собою. Він звертає увагу: <ul style="list-style-type: none"> • на мету експерименту; • на інструкцію й повідомлення психолога під час бесіди; • на специфічні риси особистості психолога; • на умови проведення дослідження (обладнання лабораторії, стан приміщення, комфортність обстановки тощо); • на особливості спілкування із психологом під час експерименту

22. Аналіз продуктів діяльності

Вивчення продуктів діяльності дозволяє виявити:		
<ul style="list-style-type: none"> • інтереси, схильності, здібності; • особливості навичок і вмінь; • обсяг знань; • ставлення до діяльності; • особливості різних сторін психіки: сприйняття, мислення, уяви та ін. 		
Об'єкти вивчення		
• вироби ручної праці;	• вірші;	• малюнки;
• рукоділля;	• казки та ін.	• ліплення;
• вишивка тощо		• аплікації тощо
Вимоги до методу		
<ul style="list-style-type: none"> • наявність програми вивчення як предмета діяльності, так і процесу його виготовлення; • вивчення об'єкта відповідно до умов життя і діяльності школярів 		

23. Особливості психокоригувальної роботи психолога

Основні напрями роботи	Виконувані функції
<p>1. Використання переважно індивідуальної та групової психотерапевтичної роботи (індивідуальні консультації та групові тренінги)</p>	<p>Ґрунтується на пошуку причин і умов появи в учнів труднощів у виборі ефективних способів їх усунення. Сюди належать:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ігротерапія (у процесі ігротерапії прагнуть не стільки змінити дитину, скільки розвинути в неї почуття власної цінності, затвердити своє «Я»); • арттерапія (терапія мистецтвом), у ході якої прагнуть скоригувати емоційні прояви особистості через мистецтво. Вона спрямована на розвиток самопізнання й самовираження школяра за допомогою творчої діяльності й образотворчого мистецтва. Одним з її видів є тренінг умінь. Він заснований на твердженні, що в школяра слід сформувати різноманітні вміння подолання труднощів, викликані різними причинами. Йдеться, наприклад, про навчання умінь у сфері міжособистісних стосунків, керування тривожністю тощо
<p>2. За допомогою втручання в педагогічний процес (індивідуалізація навчання й виховання; коригування виховних впливів і оптимізація взаємодії вчителів і школярів)</p>	<p>Передбачає втручання в педагогічний процес. Головна мета: не дозволити закріпитися в характері школяра негативним рисам. Методики такого типу ефективні в разі дотримання вчителем низки психолого-педагогічних рекомендацій:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) однаковість вимог педагогів; 2) адекватність вимог; 3) забезпечення емоційного комфорту; 4) посилення контролю (його особливо потребують імпульсивні, невитримані діти); 5) заохочення активності; 6) надання самостійності; 7) уникання ярликів; 8) використання похвали й заохочення; 9) визнання педагогом власних помилок; 10) застосування в необхідних випадках покарання

24. Складання психолого-педагогічної картки учня

Прізвище, ім'я учня, вік, клас	
Сімейні умови	Склад родини, заняття батьків. Умови й особливості сімейного виховання. Погляди батьків на роль родини й школи у вихованні. Особливості домашньої «педагогіки» батька, матері. Взаємини в родині. Наявність у дитини постійних трудових обов'язків та її ставлення до них. Режим; наявність в дитини часу і простору для підготовки домашніх навчальних завдань, відпочинку; відсутність перешкод для відпочинку
Навчальний клас як спільнота	Згуртованість класу. Наявність угруповань. Поява взаємної допомоги, чуйності, вимогливості. Спрямованість, інтереси класу та його підструктур. Становище учня в класі. Основні прояви впливів класу, його підструктур, окремих учнів на цього учня
Навчальна робота і ставлення до неї	Успішність з різних предметів (раніше й тепер). Ставлення до предметів. Вияв самостійності в навчанні. Допитливість. Ставлення до домашніх завдань. Вияви сумлінності, систематичності, акуратності під час виконання робіт. Труднощі. Навички самоорганізації. Дисциплінованість за різних умов
Особливості особистості	Ідеали й переконання. Інтереси, схильності. Ставлення до оточуючих людей. Ставлення до праці, речей, себе (оцінка своїх можливостей, упевненість, скромність, самовпевненість, вимогливість до себе; ставлення до критичних зауважень на свою адресу). Ким себе бачить у майбутньому
Здібності й підготовленість	Швидкість і глибина розуміння навчального матеріалу. Творчість під час використання знань, досвіду. Якість уваги, пам'яті, уяви. Особливості мовлення. Навчальні й позашкільні вміння, включаючи й уміння взаємодіяти з людьми, співпрацювати. Розмаїтість, якість умінь, навичок
Рекомендації щодо роботи з дитиною	На які недоліки та проблеми дитини слід звернути увагу педагогам і батькам

Розділ 2

РОБОТА ШКІЛЬНОГО ПСИХОЛОГА З УЧНЯМИ

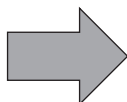
- **Вікові особливості**
- **Готовність до навчання**
- **Розумова діяльність**
- **Особливості поведінки**
- **Психологічний вплив**

25. Вікові особливості школярів

ВІК ШКОЛЯРІВ

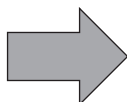
ПСИХОЛОГІЧНІ ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Молодий шкільний вік (6–11 років)

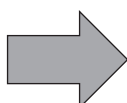
- Перебудова пізнавальних процесів — формування довільності, продуктивності, стійкості — розвиток довільної уваги, сприйняття, пам'яті (насамперед механічної), мислення (перехід від наочно-образного до словесно-логічного мислення на рівні конкретних понять);
- розвиток саморегуляції поведінки, волі;
- засвоєння вмінь читання, письма, арифметичних обчислень, накопичення знань;
- розширення сфери спілкування, поява нових авторитетів (учитель), формування взаємин у навчальному колективі;
- формування самооцінки на основі оцінювання вчителями й досягнутих результатів у навчанні, часто зниження самооцінки;
- формування впевненості в собі, компетентності або, у випадку утруднень у навчанні, критичності вчителів і батьків;
- формування зневіри у власних силах, почуття неповноцінності, втрата інтересу до навчання

Підлітковий вік (11–14 років)

- Нестійка емоційна сфера, сплески й некерованість емоцій і настроїв, що пояснюються статевим дозріванням підлітків;
- самоствердження власної самостійності та індивідуальності, можливість виникнення конфліктних ситуацій на уроці;
- провідна діяльність — спілкування з однолітками, освоєння нових норм поведінки та взаємин з людьми на основі необхідності «завоювання» визнання, прихильності й поваги однолітків до себе;
- формування самооцінки, характеру;
- розвиток логічного мислення, здатності до теоретичних міркувань і самоаналізу, до оперування абстрактними поняттями;
- схильність до ризику, агресивності як прийомів самоствердження;
- вибірковість у навчанні

Ранній юнацький вік (14–18 років)

- Формування самосвідомості — уявлення про себе самого, самооцінювання своєї зовнішності, розумових, моральних, вольових якостей;
- зростання вольової регуляції;
- зростання концентрації уваги, обсягу пам'яті, логізації навчального матеріалу;
- сформованість абстрактно-логічного мислення;
- поява вміння самостійно розбиратись у складних питаннях;
- формування власного світогляду як цілісної системи поглядів, знань і переконань;
- прагнення до самоствердження своєї незалежності, оригінальності;
- зневага до порад старших;
- прагнення набути професію — основний мотив пізнавальної діяльності;
- істотна перебудова емоційної сфери

26. Життєві кризи в шкільному віці та їх особливості

Криза	Особливості
Криза молодшого шкільного віку	У школі дитина вчиться працювати, готуючись до виконання майбутніх завдань. Залежно від атмосфери, що панує в школі, і прийнятих методів виховання в дитини розвивається смак до роботи або ж, навпаки, почуття неповноцінності як щодо використання засобів і можливостей, так і щодо власного статусу серед товаришів
Криза підліткового віку	Цю кризу переживають підлітки обох статей у пошуках засвоєння зразків поведінки, значущих для підлітка (ідентифікація). Цей процес передбачає об'єднання минулого досвіду підлітка, його потенційних можливостей і виборів, які він повинен зробити. Нездатність підлітка до ідентифікації може призвести до плутанини ролей, які підліток грає або гратиме в афективній, соціальній і професійній сферах
Криза юнацького віку	Пов'язана з пошуком близькості з коханою людиною. Відсутність такого досвіду призводить до ізоляції людини та її замикання всередині себе

27. Особливості деяких режимних моментів для школярів

Режим роботи з комп'ютером для учнів	Режим перегляду телевізора школярами	Особливості навчального дня учнів
<ol style="list-style-type: none"> Учні 2–5 класів повинні проводити за комп'ютером не більш ніж 15 хвилин на день. Не більш ніж 15–20 хвилин на день дозволяється працювати на комп'ютері учням 6–7 класів. Підлітки 8–9 класів можуть виконувати роботи на комп'ютері впродовж 20–25 хвилин. Старші школярі в першу годину занять можуть працювати 25–30 хвилин, у другу — 20 хвилин 	<ol style="list-style-type: none"> Діти у віці 5–7 років можуть дивитися телевізор не більш ніж 1,5 години на день. Не більш ніж 2 години на день (обов'язково з перервою) телевізор можуть дивитися учні у віці від 7 до 13 років. <p>Під час перегляду необхідно виконувати такі правила:</p> <ul style="list-style-type: none"> телевізор можна дивитися тільки сидячи; відстань від екрана — не менш ніж 3 метри, розмір екрана — 21 дюйм і більше. Чим більше екран, тим далі від нього повинна сидіти дитина; тип телевізора (звичайний, «плаский» екран або плазмовий) на дозволений час перегляду не впливає 	<ol style="list-style-type: none"> Незалежно від тривалості навчального тижня кількість уроків на день має бути не більш ніж п'ять у початковій школі й не більш ніж шість — в основній (тобто з 5-го по 9-й клас). Обсяг домашніх завдань не повинен перевищувати половини того, чого вчать на заняттях у школі. Пік працездатності школярів припадає на часовий інтервал з 10 до 12 години дня. Тривалість короткої перерви — не менш ніж 10 хвилин, великої перерви (після 2-го або 3-го уроку) — 30 хвилин

28. Характеристика видів готовності до навчання в школі

ВИДИ ГОТОВНОСТІ	ОСОБЛИВОСТІ
Фізична готовність	<p>Передбачас:</p> <ul style="list-style-type: none"> • зріст, вагу, пропорції та інші показники, що відповідають середнім нормам фізичного розвитку дітей шестирічного віку; • розвиток дрібних рухів кистей рук і пальців; • стан органів зору й слуху; • правильну поставу
Мотиваційна готовність	<p>Характеризується:</p> <ul style="list-style-type: none"> • наявністю відповідних мотивів навчання; • прагненням до набуття знань; • одержанням статусу сучасного школяра: появою нових прав і обов'язків
Готовність у сфері розвитку кругозору	<p>Пов'язана з елементарними знаннями:</p> <ul style="list-style-type: none"> • уявлення про країну, свята; • уявлення про час, одиниці його вимірювання; • знання про рослини, тварин, погодні явища; • уявлення про простір, форму, величину предмета
Готовність у сфері пізнавальних процесів	<p>Передбачас певний рівень розвитку пам'яті, уваги, мислення:</p> <ul style="list-style-type: none"> • уміння концентрувати свою увагу; • уміння запам'ятовувати те, що потрібно для розуміння нового матеріалу; • уміння порівнювати; • уміння виділяти істотне, узагальнювати; • уміння творчо виконувати завдання
Комунікабельна готовність	<p>Передбачас вміння дитини:</p> <ul style="list-style-type: none"> • установлювати контакти з дітьми; • працювати в групі
Готовність у сфері культурних норм	<p>Пов'язана з уміннями й навичками:</p> <ul style="list-style-type: none"> • самообслуговування; • правильної поведінки з урахуванням етичних норм поведіння в суспільстві
Особистісна готовність	<p>Передбачас:</p> <ul style="list-style-type: none"> • формування самооцінки; • уявлення себе в часі (у минулому, сьогодні, майбутньому); • оцінювання своїх прав і обов'язків; • відповідальність за свої дії й учинки
Емоційно-вольова готовність	<p>Характеризується:</p> <ul style="list-style-type: none"> • формуванням вольових якостей (самостійності, дисциплінованості, ініціативності); • умінням стримувати свої емоції

29. Робота психолога на співбесіді з дитиною, що йде в перший клас

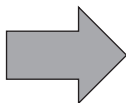
Пам'ять	Психолог називає десять предметів, дитина повинна повторити за ним не менше шести
Мовлення	Пропонується будь-яка тема для бесіди, дитина повинна висловитися з неї. Психолог перевіряє словниковий запас, уміння будувати мовні конструкції, наявність мовленнєвих дефектів
Увага	Дитина протягом 10 хвилин повинна вміти виконувати певне завдання
Визначення головної руки	Дитина виконує спеціальні тести (вирізає фігури, малює, збирає кубики)
Логічне мислення	Уміння класифікувати предмети (Наприклад, психолог запитує: «Спідниця, штани, плаття — що це?» Дитина повинна відповісти: «Одяг». Або знайти четвертий зайвий предмет у ряді: стіл, стілець, картина, шафа)
Просторова орієнтація	Психолог просить знайти предмети, розташовані попереду дитини, позаду, праворуч і ліворуч. На аркуші паперу пропонує намалювати щось угорі, унизу, у середині, у правому нижньому куті, у верхньому лівому і т. д.
Математичні навички	Психолог просить дитину порахувати до десяти й назад, від десяти до одиниці, розв'язати найпростіші задачки
Мотивація дитини до навчання в школі	Бесіда, під час якої в дитини запитують, чи хоче вона йти в перший клас і чому

30. Чинники, що зумовлюють високий рівень адаптації першокласника до навчання

Сприятливі чинники соціального мікросередовища дитини
1. Адекватне усвідомлення свого статусу в групі ровесників
2. Правильні методи виховання в сім'ї
3. Відсутність (загалом) конфліктної ситуації в сім'ї
4. Високий рівень освіти батьків
5. Функціональна готовність до навчання в школі, шкільна зрілість
6. Високий статус дитини в групі до вступу в перший клас
7. Повна сім'я
8. Задоволення від спілкування з дорослими
9. Позитивний стиль ставлення до дітей з боку вихователя й учителя під час підготовчого періоду
10. Позитивний стиль ставлення до дітей учителя першого класу

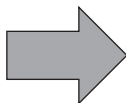
31. Вікові особливості шестирічної дитини

Фізичні
особливості

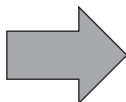
- Добре стежить очима під час читання;
- краще розуміє роль пальців як інструментів;
- галаслива в класі;
- постійно кудись поспішає — рухливість є характерною особливістю цього віку;
- любить розгойдуватися на задніх ніжках стільця й часто падає з нього;
- учиться розрізняти праве й ліве;
- швидко втомлюється, часто хворіє;
- швидко розвиваються зуби — гризе олівці, нігті;
- полюбляє гуляти на свіжому повітрі, займатися гімнастикою

Соціальні
особливості

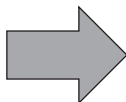
- Прагне бути першою;
- виявляє дух суперництва й ентузіазм;
- подеколи здається невдячною, невдахою або нечемною, вигадує правила;
- здається, що вона прагне все робити правильно, але часто виходить за межі;
- розквітає у відповідь на похвалу чи заохочення, невдачі сприймає дуже важко;
- має величезну здатність до отримання задоволення, любить сюрпризи;
- велике значення мають друзі;
- школа заміняє домівку як найважливіший фактор;
- любить працювати

Мовленнєві
особливості

- Любить пояснювати різні речі, показувати й говорити;
- полюбляє жартувати й відгадувати загадки;
- голосно й збуджено говорить;
- часто скаржиться

Пізнавальні
особливості

- Любить ставити запитання;
- любить нові ігри, ідеї;
- любить розфарбовувати, малювати;
- найкраще навчається, роблячи відкриття;
- більше подобається процес, ніж результат;
- береться за більшу кількість справ, ніж може зробити;
- краще розуміє особливі стосунки й функціональні відносини;
- починає розуміти минуле, якщо воно пов'язане з теперішнім;
- починає виявляти інтерес до оволодіння навичками й методами навчання

32. Труднощі в навчанні першокласників

Труднощі	Причини	Рекомендації
Неуважність	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низький рівень розвитку довільності. 2. Переважає ігрова мотивація навчання. 3. Низький рівень концентрації та стійкості уваги. 4. Інші психологічні причини 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Формуванню довільної уваги сприяє участь дитини в сюжетно-рольових іграх, образотворчій діяльності тощо. 2. Навчання має відбуватися через гру. 3. Утримати увагу учня може емоційне, виразне мовлення педагога. 4. Допомога психолога (діагностика, коригувально-розвивальна програма, вправи на розвиток уваги на уроці)
Непосидючість	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низький рівень розвитку довільності. 2. Індивідуально-психологічні особливості особистості. 3. Інші психологічні причини 	Формуванню довільності сприяє участь дитини в сюжетно-рольових іграх, образотворчій діяльності тощо
Неможливість одразу зрозуміти пояснення	<ol style="list-style-type: none"> 1. Несформованість прийомів навчальної діяльності. 2. Слабка концентрація уваги. 3. Низький рівень розвитку сприйняття. 4. Низький рівень розвитку загального інтелекту. 5. Інші психологічні причини 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Для сприйняття навчального завдання потрібна система занять — сюжетно-рольових ігор. 2. Уміння розв'язувати задачі залежить від здатності стати на позицію іншого, яка формується в спілкуванні з іншими дітьми через систему занять — ігор за правилами. 3. Потрібно вчити «бачити» інших, показувати можливість переходу з однієї позиції на іншу в певній ситуації
Неохайне ведення зошита	<ol style="list-style-type: none"> 1. Слабкий розвиток тонкої моторики пальців рук. 2. Несформованість прийомів навчальної діяльності. 3. Недостатній обсяг уваги. 4. Низький рівень розвитку пам'яті 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток моторики пальців рук за допомогою спеціальних вправ. 2. Допомога психолога (діагностика, коригувально-розвивальна програма, вправи на розвиток уваги на уроці)
Будь-яке завдання необхідно повторити кілька разів, перш ніж учень почне його виконувати	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низький рівень концентрації та стійкості уваги. 2. Низький рівень довільності. 3. Несформованість уміння виконувати завдання за усною інструкцією дорослого. 4. Несформованість передумов навчальної діяльності 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Формуванню довільності сприяє участь дитини в сюжетно-рольових іграх, образотворчій діяльності тощо. 2. Для прийняття навчального завдання потрібна система занять — сюжетно-рольових ігор. 3. Уміння розв'язувати задачі залежить від здатності стати на позицію іншого, яка формується в спілкуванні з іншими дітьми, дорослими

Труднощі	Причини	Рекомендації
Погане орієнтування в зошиті	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низький рівень розвитку сприйняття й орієнтування в просторі. 2. Низький рівень розвитку довільності. 3. Слабкий розвиток дрібної мускулатури кистей рук 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток моторики пальців рук за допомогою спеціальних вправ. 2. Допомога психолога (діагностика, коригувально-розвивальна програма, вправи на розвиток уваги на уроці). 3. Формуванню довільної уваги сприяє участь дитини в сюжетно-рольових іграх, образотворчій діяльності тощо
Постійно відволікається на уроках, залазить під парту, грається, їсть	<ol style="list-style-type: none"> 1. Несформованість ставлення до себе як школяра. 2. Переважання ігрової мотивації навчання. 3. Індивідуально-психологічні особливості особистості. 4. Низький рівень концентрації та стійкості уваги. 5. Низький рівень довільності. 6. Несформованість прийомів навчальної діяльності 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Врахування індивідуальних особливостей учня. 2. Допомога психолога (діагностика, коригувально-розвивальна програма, вправи на розвиток формування ставлення до себе як школяра).
Страх запитувати вчителя	<ol style="list-style-type: none"> 1. Знижена самооцінка. 2. Можливі проблеми в сім'ї. 3. Внутрішній стресовий стан. 4. Індивідуально-психологічні особливості особистості 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Не треба знижувати самооцінку дитини. 2. Учителю не слід використовувати авторитарний стиль. 3. Створювати ситуацію успіху на уроці. 4. Робота з батьками

33. Відставання в психічному розвитку шестирічних школярів

Причини відставання	
Педагогічна занедбаність	<p><i>Зумовлена:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • умовами життя й вихованням дитини; • тривалим дефіцитом інформації в дитини; • відсутністю психічної стимуляції в сенситиві (коли найкраще розвиваються ті чи інші психічні якості дитини)
Затримка психічного розвитку (ЗПР)	<p><i>Особливості:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • у дітей немає порушень окремих аналізаторів і значних ушкоджень мозкових структур; • наявна незрілість складних форм поведінки, цілеспрямованої діяльності на фоні швидкої втомлюваності та виснажливості; • порушення працездатності
Розумова відсталість	

34. Особливості розвитку й вивчення пізнавальних процесів у молодших школярів

Пізнавальний процес	Вікові особливості	Методики для діагностики
Відчуття	<ul style="list-style-type: none"> • Підвищується тонкість суглобово-мускульних відчуттів, які відіграють важливу роль у виробленні рухових навичок; • продовжує підвищуватися гострота зорових відчуттів; • зростає гострота звуку (що сприяє успішному вивченню іноземних слів); • поступово розвивається фонематичний слух, зростає його тонкість і точність 	
Сприйняття	<ul style="list-style-type: none"> • Характерна мала диференційованість; • невміння управляти своїм сприйняттям 	Методика на тип сприйняття
Пам'ять	<ul style="list-style-type: none"> • Інтенсивно розвиваються всі види пам'яті (короткострокова, довгострокова й операційна), а також процеси пам'яті; • активно формується довільне запам'ятовування; • виникає необхідність освоєння спеціальних цілеспрямованих дій із запам'ятовування — засвоєння мнемотехнічних прийомів 	Методика «Оцінювання слухової пам'яті», «Оцінювання зорової пам'яті», «Характеристика динамічних особливостей процесу запам'ятовування» тощо
Мислення	<ul style="list-style-type: none"> • Набуває наочно-образного характеру; • формуються елементи понятійного мислення й розумові операції; • мислення в поняттях потребує допомоги уявлень і на них будується 	Методики «Формування понять», «Матриця Равенна», «Уміння рахувати подумки» та ін.
Уява	<p>Розвиток відбувається в таких напрямках:</p> <ul style="list-style-type: none"> • збільшується розмаїтість сюжетів; • перетворюються якості й окремі характеристики предметів і персонажів; • створюються нові образи; • з'являється здатність передбачати послідовні моменти перетворення одного стану в інший; • з'являється здатність керування сюжетом 	Методики «Вербальна фантазія», «Малюнок», «Скульптура» тощо
Увага	<ul style="list-style-type: none"> • Переважає мимовільна увага; • слабкий розподіл уваги; • обсяг уваги — 4–6 об'єктів; • невміння швидко переключати увагу; • тісний зв'язок з емоціями й почуттями 	Методики «Визначення стійкості уваги», «Оцінювання розподілу уваги», «Визначення обсягу уваги» тощо
Мовлення	<ul style="list-style-type: none"> • Процес оволодіння рідною мовою, багатством її словника й граматичних форм, необхідних для розуміння кожною людиною інших людей і вміння висловити свої думки, бажання, переживання; • розвиток у процесі повсякденного спілкування дитини з дорослими й однолітками; • велика роль слухання, читання, міркування — специфічних форм мовленнєвої діяльності; • особливе значення освоєння письма 	Методика «Виявлення активного й пасивного словникового запасу»

35. Особливості розвитку й вивчення пізнавальних процесів у середніх школярів

Пізнавальний процес	Вікові особливості	Методики для діагностики
Сприйняття	<ul style="list-style-type: none"> • Стає більш аналізуючим і диференційовальним; • набуває характеру організованого спостереження; • змінюється роль слова в сприйнятті: слово-назва є найбільш загальним позначенням об'єкта, що передує більш глибокому аналізу; • переходить у самостійну діяльність, спостереження 	Методики «Окомір», «Спостережливість» та ін.
Пам'ять	<ul style="list-style-type: none"> • З'являється інтерес до способів поліпшення тренування пам'яті; • механічна пам'ять поступово поступається місцем значеннєвій пам'яті; • з'являється вміння узагальнювати й систематизувати матеріал; • спостерігається інтенсивний розвиток довільної логічної пам'яті 	Методики «Хто краще пам'ятає?», «Значеннєві пари» тощо
Увага	<ul style="list-style-type: none"> • Стає більш організованою; • усе більше виступає її навмисний характер 	Методики «Перевір свою увагу», «Виправ помилки» та ін.
Мислення	<ul style="list-style-type: none"> • Розвивається критичність мислення; • з'являється узагальненість і логічність; • з'являється здатність до абстрактного мислення; • формується здатність самостійно мислити, міркувати, порівнювати 	Методики «Швидкість протікання мислення», «Анаграми», «Порівняння», «Узагальнення» тощо
Мовлення	<ul style="list-style-type: none"> • Активне розширення словника 	Методики на культуру мовлення

36. Особливості розвитку й вивчення пізнавальних процесів у старших школярів

Пізнавальний процес	Вікові особливості	Методи для діагностики
Увага	<ul style="list-style-type: none"> • Володіння прийомами переключення уваги; • легке зосередження на предметі діяльності; • удосконалення спостережливості; • переважання довільної уваги 	Методики на властивості уваги. Спостереження
Пам'ять	<ul style="list-style-type: none"> • Довільність, керованість; • збільшення обсягу осмисленого запам'ятовування 	Методики на види пам'яті
Мовлення	<ul style="list-style-type: none"> • Лексично більш багате, гнучке за інтонаціями; • подеколи кращий розвиток письмової мови, ніж усної 	Бесіда. Аналіз продуктів діяльності
Уява	<ul style="list-style-type: none"> • Більший розвиток самоконтролю; • критичне осмислення фантазії, що раніше вела в бік від реальності 	Методики на креативність уяви. Аналіз продуктів діяльності
Мислення	<ul style="list-style-type: none"> • Наближення до мислення дорослої людини; • здатність до розуміння абстрактного матеріалу, довільність інтелектуальної діяльності 	Методики «ШТРР» (шкільний тест розумового розвитку), «КВТ» (короткий відбірковий тест), тест Айзенка

37. Аналіз розвитку на уроках пізнавальних процесів у учнів

Пізнавальні процеси	Завдання, спрямовані на розвиток пізнавального процесу	Прийоми, які вчитель використовує в роботі	Особливості діяльності учня
Сприйняття	<ol style="list-style-type: none"> 1. Прослуховування аудіокaset або перегляд відеокaset й виконання пропонованого завдання. 2. Робота з підручником з виконання певного завдання 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Використання аудіокasetи й відеокaset. 2. Демонстрація відеоматеріалу. 3. Використання іншої наочності 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Слухове й зорове сприйняття технічних засобів навчання. 2. Цільове вивчення наочності. 3. Виконання завдання під час роботи з книгою
Увага	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначення мети уроку. 2. Постійна робота кожного учня з урахуванням індивідуальних особливостей (у тому числі використання карток) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Раціональний темп уроку. 2. Використання різних форм роботи учнів, зокрема ігрових 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Підтримка довільної уваги. 2. Розподіл уваги. 3. Концентрація уваги під час виконання індивідуального завдання
Пам'ять	<ol style="list-style-type: none"> 1. Звертання до раніше вивченого матеріалу. 2. Ознайомлення з новим матеріалом. 3. Завдання на закріплення нового матеріалу 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Акцент на формулюванні завдань уроку. 2. Використання значенневих асоціацій для запам'ятовування нових складних слів. 3. Використання механічного запам'ятовування простих нових слів 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Перевірка наявних знань. 2. Складання асоціацій. 3. Повторення основних питань уроку
Мислення	Усні й письмові завдання та вправи на розумові операції (порівняння, узагальнення, класифікацію, абстрагування тощо)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Постановка проблеми з виконання завдання. 2. Різномірне індивідуальне домашнє завдання 	Виконання усних і письмових завдань (контроль і самоконтроль)

38. План спостережень за сприйняттям учнів на уроці

Теоретичні аспекти сприйняття	Програма спостереження на уроці	Конкретні приклади
<i>Сприйняття</i> — це відбиття предметів і явищ, що діють у певний момент на органи чуттів.	1. Як здійснювалася підготовка учнів до сприйняття нового матеріалу (використання нового досвіду і знань учнів, активізація пізнавальних інтересів, бажання довідатися нове)?	На уроці «Я і Україна» (3 клас) учитель почав урок з бесіди за запитаннями, відповіді на які школярі знали з особистого досвіду, спостережень
<i>Показники продуктивності:</i> повнота, точність і змістовність.	2. Які умови були створені вчителем для забезпечення повного й точного сприйняття учнями нового змісту (постановка завдання перед учнями, створення емоційного ставлення до матеріалу, який сприймається, активізація інтересу, залучення уваги)?	На уроці хімії був проведений лабораторний дослід, після якого учні повинні були відповісти на певне запитання вчителя
<i>Умови організації:</i> установка; зв'язок з особистим досвідом, знаннями; урахування закономірностей розвитку та індивідуальних особливостей.	3. Як учитель керував сприйняттям наочного приладдя (предметів, картин)? Яке значення мали питання вчителя для спрямованості уваги учнів на істотні характеристики матеріалу, що сприймався? Яку роль конкретно відіграли питання вчителя? На що вони були спрямовані? У чому виявилася аналітико-синтетична діяльність учнів під час сприйняття?	На уроці математики (6 клас) під час знайомства з циліндром учитель показав фігуру. Були запропоновані питання: На які предмети схожа фігура? Які фігури нагадує циліндр, якщо на нього дивитися згори? Збоку?
<i>Властивості сприйняття:</i> предметність, структурність, цілісність, свідомість, адаптація, константність.	4. Якими засобами користувався вчитель для виокремлення головного в сприйманому (інтонація голосу, питання, запис на дошці й у зошитах, замальовка цілого й окремих частин)?	На уроці хімії (8 клас) для складання хімічної формули вчитель записав на дошці алгоритм складання формули
<i>Види сприйняття:</i> аналітичне, синтетичне, аналітико-синтетичне, емоційне.	5. Про які особливості сприйняття школярів можна судити за спостереженнями на уроці: де й у чому виявилася розчленованість сприйняття, як учні виділили головне в тому, що вони сприймали, як установлювалися зв'язки між окремими частинами сприйманого? У чому виявилася значення наявних в учнів уявлень для сприйняття нового?	На уроці англійської мови (8 клас) учитель використав бліц-опитування за новими словами. На уроці географії (7 клас) було запропоновано завдання на контурній карті
	6. У чому виявилася організація сприйняття учнів учителем і як вона впливала на повноту й точність сприйняття ними навчального матеріалу?	На уроці літератури (10 клас): 1) учитель чітко сформулював мету; 2) план уроку був записаний на дошці, і протягом уроку вчитель звертав на нього увагу учнів; 3) учитель використав репродукції до досліджуваного твору; 4) використано прослуховування аудіокасети (читання уривка твору акторами); 5) був складений короткий конспект уроку

39. План спостережень на уроці за увагою учнів

Теоретичні аспекти уваги	Програма спостереження на уроці	Конкретні приклади
<p><i>Увага</i> — спрямованість і зосередженість свідомості на певному предметі, явищі або діяльності.</p> <p><i>Види уваги:</i> мимовільна, довільна, післядовільна.</p> <p><i>Властивості уваги:</i> обсяг, концентрація, зосередженість, переключення, розподіл.</p> <p><i>Умови організації:</i> новизна, емоційна насиченість, логічність викладу; перевірка й виправлення помилок; самоперевірка з оцінюванням за зразком.</p> <p><i>Знижує увагу:</i> монотонність, шаблонність</p>	<p>1. Увага школярів на початку уроку. Час, необхідний для переключення уваги з того, чим вони були зайняті на перерві, на навчальний предмет. Умови, що сприяють переключенню уваги (порядок на робочому місці учня, робоча поза). Засоби, якими користувався вчитель, щоб зосередити увагу учнів на роботі, що почалася в класі</p>	<p>Урок фізики (8 клас). Учні готуються до уроку на перерві. До початку уроку все необхідне до уроку було на парті. Поставивши завдання перед учнями, учитель змусив їх зосередити увагу</p>
	<p>2. Увага класу до відповідей окремих учнів під час опитування. Способи, що застосовує вчитель для повертання уваги учнів до відповідей товаришів. Причини відверненої уваги</p>	<p>Під час перевірки домашнього завдання вчитель пропонує учням оцінити відповіді інших. Спостерігалось відволікання уваги в дітей, які не повністю виконали домашнє завдання</p>
	<p>3. Підготовка учнів до сприйняття нового матеріалу. Постановка завдання. Вплив завдання на увагу школярів. Способи, якими користувався вчитель для повертання їхньої уваги. Зв'язок з раніше вивченим матеріалом, активізація інтересу до нового. Чи спостерігалися відволікання уваги деяких учнів до нового виду діяльності? Чим вони були спричинені?</p>	<p>Перехід до нового матеріалу починається з бесіди за матеріалом, вивченим раніше</p>
	<p>4. Увага учнів під час пояснення нового матеріалу. В які моменти уроку спостерігалися найбільш часті й тривалі відволікання уваги класу від змісту уроку? Чим вони спричинялися? Якими способами користувався вчитель для повертання уваги й підтримки її стійкості? Що можна сказати про змістовність і послідовність розповіді вчителя, емоційність і образність викладу? Чи викликали вони відповідні переживання в дітей? Як вони відбилися на їхній увазі? Якими шляхами досягалася активізація розумової діяльності учнів (постановка питань, завдань під час викладу)? Використання наочного приладдя. Ущільненість уроку. Темп роботи. Розмаїтість методичних прийомів і видів роботи учнів. Інші способи підтримки стійкості уваги</p>	<p>Під час пояснення вчитель складає опорну схему. Спостерігається відволікання уваги в учнів, які не зрозуміли запис учителя на дошці. Учитель досить емоційно викладає матеріал, постійно наводячи приклади з навколишнього життя. Темп уроку раціональний</p>
	<p>5. Організація уваги учнів наприкінці уроку під час закріплення нового й повідомлення домашнього завдання</p>	<p>Учитель демонструє дослід і пропонує учням пояснити його результати, використовуючи отримані на уроці знання. Домашнє завдання дає після дзвоника, намагається його коментувати, давати вказівки. Багато учнів вчителя не слухають</p>
	<p>6. Увага вчителя. Які властивості уваги вчителя виявилися на уроці? Уважність учителя до учнів. У чому вона виявилася?</p>	<p>Учитель демонструє правильний розподіл уваги. Дбайливо ставиться до уваги учнів: під час уроку зауваження робив, підійшовши до конкретного учня, не відволікаючи інших. Затримок на уроці з вини вчителя не було</p>

40. План спостереження за особливостями процесів пам'яті

Теоретичні аспекти пам'яті	Програма спостереження на уроці	Конкретні приклади
<p><i>Пам'ять</i> — це запам'ятовування, збереження і відтворення (упізнавання) того, що було в минулому досвіді людини.</p> <p><i>Види пам'яті:</i> образна, емоційна, словесно-логічна, рухова.</p> <p><i>Особливості:</i> мимовільна, довільна, довгострокова, короткочасна, послідовна.</p> <p><i>Індивідуальні відмінності:</i> швидкість, точність, організованість, обсяг.</p> <p><i>Умови продуктивності пам'яті:</i> мета діяльності; установка на довгострокове запам'ятовування; темп викладу нового матеріалу; організація активної діяльності; наочність із використанням різних аналізаторів (зорового, слухового, рухового); зв'язок із практикою; мнемотехнічні прийоми; повторення; узагальнення</p>	1. Які види запам'ятовування використовує учень під час викладу домашнього завдання?	Механічне запам'ятовування використовується для заучування формулювань законів, понять, а значеннєве запам'ятовування — для відповіді на поставлене вчителем запитання, у процесі якого необхідно узагальнити, порівняти тощо знання з цього матеріалу
	2. Як учитель сприяє полегшенню запам'ятовування матеріалу?	Використання опорних схем, складання алгоритмів, стисле конспектування
	3. Які мнемотехнічні прийоми використовує вчитель під час викладу нового матеріалу?	
	4. Як учитель розвиває різні види пам'яті на уроці?	Для розвитку словесно-логічної пам'яті для запам'ятовування пропонуються поняття, терміни, схеми, формули; для розвитку емоційної пам'яті робиться акцент на виразності й почуттях школяра

41. План спостереження за розумовою діяльністю учнів на уроці під час формування понять

Теоретичні аспекти мислення	Програма спостереження на уроці	Конкретні приклади
<p><i>Мислення</i> — це процес пізнання, що полягає в абстрактному, узагальненому й опосередкованому відбитті фактів і явищ, у встановленні зв'язків і відносин між ними.</p> <p><i>Функції мислення:</i> забезпечує розуміння проблеми, розв'язування задач.</p> <p><i>Види мислення:</i> за формою — наочно-дієве, наочно-образне й абстрактно-логічне; за характером розв'язуваних задач — теоретичне і практичне; за ступенем розгорнення — дискурсивне та інтуїтивне; за ступенем новизни й оригінальності — творче й репродуктивне.</p> <p><i>Розумові якості:</i> аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, конкретизація, класифікація, абстрагування.</p> <p><i>Якості розуму:</i> самостійність, гнучкість, широта, глибина, критичність, швидкість</p>	1. Які поняття необхідно сформувати вчителю в учнів на конкретному уроці?	Чітке формування мети уроку. На дошці записані нові поняття
	2. Як було поставлене перед учнями розумове завдання? Яке значення в розумовій діяльності має ясність завдання? Чи викликав учитель у дітей інтерес до цього завдання? Яке значення має емоційне ставлення школярів до розумової діяльності для його успішного виконання?	Використання рефлексії та самоаналізу, що допомагають більш повному осмисленню матеріалу
	3. Із чого почалася робота з оволодіння поняттям? Чи була використана наочність? Як учитель організував сприйняття школярів? Чи були під час сприйняття виокремлені істотні ознаки предметів? Як учитель працював над виокремленням істотних ознак? Які уявлення склалися в учнів після сприйняття наочного приладдя?	Використання різних інтерактивних методів навчання (дискусія, «мозковий штурм», ігрове моделювання, інтерв'ю, робота в групах)
	4. Як учитель використав наявні в дітей уявлення і раніше сформовані поняття з тієї сфери дійсності, до якої належать поняття, що формуються на цьому уроці? Яке значення мають уявлення в процесі формування понять?	Постановка проблемного завдання. Учням дається можливість запропонувати свої шляхи розв'язання проблеми
	5. Які розумові операції допомогли учням опанувати нові поняття? Яку роль відіграють аналіз, синтез, порівняння, абстракція, узагальнення в цьому процесі? Які властивості предметів виділяли учні в процесі аналізу? Як учитель спрямовував думку учнів на виокремлення істотного? Як учні користувалися порівняннями та яке завдання ставили перед собою в процесі порівняння? Чим були спричинені утруднення під час узагальнення? Як учитель допоміг школярам абстрагуватися, відволікатися від конкретних предметів та їхніх несуттєвих ознак для узагальнення істотних властивостей цих предметів?	Використання питань, що містять конкретні факти для переосмислення інформації
	6. Яку роль у розумовій діяльності школярів відіграли питання вчителя (ставили перед дітьми завдання, спонукали до виконання потрібної розумової операції)?	Використання питань на уточнення інформації, а також питань із «відкритим закінченням», що допомагають глибше осмислити матеріал
	7. Як учитель перевіряв засвоєння учнями поняття? У чому виявилася розумова операція конкретизації?	Пропонування питань, що допомагають осмислити ситуацію з різних точок зору
	8. Яке значення в процесі розумової діяльності учнів мало мовлення вчителя й самих учнів? Чи чітко було сформульоване вчителем завдання? Чи зрозуміли його учні? Як формулювання вчителем питання позначалося на відповідях учнів?	Використання прийому «активний слухач»

42. Класифікація психологічних причин низької мотивації навчання

Причина	Ознаки	Способи подолання
Слабке здоров'я	Швидко стомлюється до кінця уроку або після перших уроків. Часто пропускає заняття	Спостереження в лікарів, сприятливий режим дня
Не враховуються індивідуальні особливості нервової системи учня	Учень не встигає виконувати завдання за запропонований час, болісно реагує на невдачі тощо	Допомога дитині у вивченні своїх особливостей і навчання, урахування їх у процесі діяльності. Учителю слід дотримуватися певних правил роботи з такими дітьми (наприклад, не ставити їх у ситуацію миттєвої відповіді)
Відсутність мотивації досягнення успіху	Низька самооцінка, нерішучість, відсутність ініціативи, прояв учнем невпевненості у своїх силах	Підвищення самооцінки дитини, сприяння формуванню мотивації
Несформованість прийомів навчальної діяльності	Неволодіння способами навчальної роботи (наприклад, невміння працювати з підручником, неконтрольованість своєї роботи тощо)	Навчання основних прийомів навчальної діяльності
Недоліки в розвитку пізнавальних процесів	Неможливість зосередитися, погана пам'ять, труднощі під час розв'язання задач тощо	Використання коригувальних вправ на розвиток пізнавальних процесів

43. Види мотивів навчання в учнів

Перший підхід		
Види мотивів	Основні особливості	
Пізнавальні мотиви, пов'язані зі змістом навчальної діяльності та процесом її виконання	Включають підгрупи: 1) широкі пізнавальні мотиви, що полягають в орієнтуванні школярів на оволодіння новими знаннями; 2) навчально-пізнавальні мотиви, що полягають в орієнтуванні школярів на засвоєння способів одержання знань; 3) мотиви самоосвіти, що полягають у спрямованості школярів на самостійне вдосконалювання способів одержання знань	
Соціальні мотиви, пов'язані з різними соціальними взаємодіями школяра з іншими людьми	Поділяються на підгрупи: 1) широкі соціальні мотиви, що полягають у прагненні одержувати знання, у розумінні необхідності навчатися; 2) вузькі соціальні мотиви, що полягають у прагненні зайняти певну позицію, місце у взаєминах з оточуючими, одержати їх схвалення, заслужити в них авторитет	
Другий підхід		
Внутрішні мотиви	Зовнішні мотиви	
<i>Специфіка:</i> мотиви, пов'язані із власне процесом навчальної діяльності	Мотиви, пов'язані з результатом навчальної діяльності	
<i>Види:</i> бажання дізнатися нове (пізнавальний інтерес). Радість від подолання труднощів	Мотиви самоосвіти. Мотиви престижу та інші соціальні мотиви. Мотиви уникання неприємностей. Ігровий мотив	
Третій підхід		
Безпосередньо-спонукальні мотиви навчальної діяльності	Перспективно-спонукальні мотиви навчальної діяльності	Інтелектуально-спонукальні мотиви
Грунтуються на емоційних проявах особистості (яскравість, новизна, цікавість, привабливість, особистість педагога, бажання одержати нагороду, похвалу, страх одержати негативну оцінку, небажання бути об'єктом обговорення в класі)	Засновані на розумінні значущості знання взагалі й навчального предмета зокрема (прикладний характер знань, пов'язування навчального предмета з майбутнім самостійним життям, розвинене почуття обов'язку, відповідальності, очікування одержання нагороди в перспективі)	Засновані на одержанні задоволення від процесу пізнання (інтерес до знань, допитливість, прагнення підвищити свій культурний рівень, захопленість процесом розв'язання навчально-пізнавальних задач)
Четвертий підхід		
Мотивація негативного характеру, пов'язана з мотивами, закладеними поза навчальною діяльністю	Мотивація позитивного характеру, пов'язана з мотивами, закладеними поза навчальною діяльністю	Мотивація, що закладена в навчальній діяльності й безпосередньо пов'язана з метою навчання
Усвідомлення певних незручностей і неприємностей, якщо не вчитися (докори батьків і вчителів, страх покарання)	Схвалення оточуючих, почуття обов'язку, шлях до особистого благополуччя, кар'єри, бажання зайняти лідерську позицію в класі	Розширення кругозору, набуття знань, задоволення допитливості, реалізація своїх здібностей, прояв інтелектуальної активності

44. Особливості важких школярів

ВАЖКА ДИТИНА

Така дитина, яка потребує особливого ставлення, підвищеної уваги сім'ї, вихователя. Важковихованість — це несприйнятливність індивіда до засвоєння позитивного соціального досвіду людства або різкі відмінності між суспільними етичними нормами й поведінкою людини, її несприйнятливність до впливу інших людей, до тих чи інших виховних впливів

Автор класифікації важких дітей	Особливості класифікації
Л. С. Виготський	Важкі діти в масовій школі, важковиховувані у вузькому розумінні цього слова (безпритульні, правопорушники, педагогічно занедбані), психопати, розумово відсталі, сліпі, глухонімі, психічно і фізично хворі
Хевітт і Дженкінс	1) Діти із соціалізованими формами антисуспільної поведінки, для яких нехарактерні емоційні розлади та які легко пристосовуються до соціальних норм усередині тих антисуспільних груп, до яких належать; 2) діти з несоціалізованою антисуспільною агресивною поведінкою, які перебувають у поганих стосунках з іншими дітьми та своєю сім'єю і мають значні емоційні розлади
П. Скотт	1) Діти, які не засвоїли жодної системи норм поведінки; 2) діти, які засвоїли антисуспільні норми
О. Є. Личко	Виділяє категорії важких дітей на основі різних категорій акцентуацій характеру
В. І. Абраменко та О. І. Селецький	1) Неорганізовані підлітки; 2) майбутні правопорушники (відсталі, розбешені, понурі, емоційно тупі, волоцюги, бешкетники); 3) психічно неповноцінні (органічні, істеричні, збудливі, афективно нестійкі, психопати, гіперсексуальні)
Д. І. Фельдштейн	Диференціює важких підлітків, враховуючи характер домінуючих негативних потреб і відповідних їм проявів поведінки

Групи важких дітей	Причини появи важких дітей
1) Учні, що потребують медичної допомоги; 2) педагогічно занедбані учні (соціально дезадаптовані; учні зі злочинною поведінкою; діти, які прогулюють заняття; «ізолювані» діти); 3) невстигаючі діти (з недоліками мотиваційної сфери, з недоліками пізнавальної діяльності, з несформованими прийомами навчальної діяльності, з недоліками розвитку психічних процесів, діти, що неадекватно використовують свої індивідуально-типологічні особливості)	1. Особливості сімейного виховання: низький педагогічний і кульний рівень батьків (порушення єдності вимог до дитини та їх послідовності; відсутність чіткої організації життя дитини; бездоглядність; відсутність незалежного статевого виховання; неправильне ставлення до дитини: пригноблення особистості, погрози, фізичні покарання, надмірне опікування); неблагополуччя сім'ї (конфліктність, асоціальна поведінка батьків). 2. Особливості взаємодії педагога з дитиною: слабе знання педагогом дитини, умов життя в сім'ї; недостатня робота з батьками; неврахування індивідуальних особливостей дитини; негативне стимулювання поведінки дітей; недемократичний тип спілкування педагога; недостатнє керівництво міжособистісним спілкуванням та організацією навчально-виховного процесу. 3. Особливості особистості дитини: неадекватність самооцінки та рівня домагань; невміння спілкуватися; відсутність сенсу та чіткої мети в житті; відсутність інтелектуальних та естетичних інтересів; реакція на пережиту важку ситуацію; проблеми у сфері мотивації та потреб; відсутність дисциплінованості; безвідповідальна поведінка. 4. Негативні приклади поведінки дорослих і референтних груп; спілкування з правопорушниками й людьми, які мають шкідливі звички. 5. Неблагополучний психологічний клімат в учнівському колективі, конфлікти з ровесниками. 6. Вплив засобів масової інформації. 7. Негативний вплив алкоголю й наркотиків. 8. Відхилення в психічному і фізичному розвитку

45. Особливості роботи з важкими молодшими школярами

Ознаки соціальної та педагогічної занедбаності	Організація індивідуальної роботи з педагогічно запущеними дітьми
<p>1) Порушення образу «Я» — неадекватна самооцінка, незадоволена потреба у визнанні, підвищена образливість, негативізм, егоцентризм;</p> <p>2) нерозвиненість школяра як суб'єкта навчання — несформованість мотивів навчання, низька навчально-пізнавальна активність, слабка навчованість, несформірованість елементів і навичок навчальної діяльності, основних навчальних умінь;</p> <p>3) нерозвиненість школяра як суб'єкта спілкування — слабка соціальна рефлексія, нерозуміння з боку дорослих, низький соціометричний статус, емоційна нестабільність, неадекватна поведінка в соціальних ситуаціях, несприйняття ровесниками;</p> <p>4) специфіка індивідуально-типологічних особливостей — дисгармонія розвитку, нестабільність, ригідність нервової системи, нерозвинена довільність психічних процесів</p>	<p>1) Вплив на умови сімейного виховання школяра:</p> <ul style="list-style-type: none"> • підвищення психолого-педагогічної грамотності батьків; • допомога в організації розумової діяльності дитини; • контроль над організацією нормального режиму дня дитини; • індивідуальні консультації з батьками. <p>2) Удосконалення виховної роботи з класом:</p> <ul style="list-style-type: none"> • гуманізація міжособистісних взаємин у дитячому колективі; • створення належного мікроклімату; • коригування взаємин педагога з дитиною. <p>3) Допомога дитині в особистісному зростанні:</p> <ul style="list-style-type: none"> • вивчення дитини; • індивідуальна робота з усунення недоліків інтелектуальної, моральної, емоційно-вольової сфер; • включення дитини в активну діяльність на основі її інтересів і нахилів; • керівництво спілкування дитини з ровесниками; • подолання негативної мотивації учіння

46. Особливості роботи з важкими підлітками

Основні причини складності віку	Основні напрями роботи	Особливості індивідуального підходу
1) Перебудова моторного апарату; 2) психічні зміни, пов'язані зі статевим дозріванням; 3) деформований розвиток сексуального інтересу; 4) дисгармонія соціального й біологічного розвитку; 5) прагнення завоювати статус дорослого; 6) недостатня критичність до себе, підвищена — до інших; 7) рефлекс наслідування, груповий егоїзм, конформність; 8) швидкий тип змінювання; 9) накопичення дефектів виховання (порушення емоційної сфери, соціальна незрілість, невпевненість, безвідповідальність); 10) аморфна мораль; 11) збудливість, конфліктність, загострене почуття власної гідності	1) Профілактика — усунення факторів, що спричиняють відхилення в розвитку особистості. Групи методів профілактики: <ul style="list-style-type: none"> • стимулювання й мотивування навчально-пізнавальної діяльності; • організація життя і діяльності учнівського колективу; • спілкування і взаємодія вчителя з підлітком; • стимулювання активності підлітка; • психолого-педагогічна пропаганда. 2) Діагностика: <ul style="list-style-type: none"> • педагогічно занедбаних підлітків (виявлення характеру прояву порушення розвитку особистості, пізнавальної, емоційно-вольової сфери, поведінки та спілкування; виявлення шкільних причин); • сім'ї; 3) коригувальна робота	1) Глибоке вивчення особистості важкого підлітка; 2) розробка індивідуальної програми виховання учня, добір найефективніших засобів і методів впливу; 3) залучення до певного виду діяльності, в якому важкому підлітку гарантований успіх; 4) тісна взаємодія із сім'єю

47. Характеристика реакцій підліткового віку

Реакція	Особливості
Реакція емансипації (незалежності)	В основі реакції лежить характерна для підлітків потреба у звільненні від контролю, тобто опіки дорослих, протест проти встановлених правил і порядків, прагнення до незалежності, самостійності й самоствердження як особистості. Надмірно виражена реакція емансипації найчастіше характеризується бродяжництвом, статевою свободою, створенням неформальних асоціальних груп
Реакція групування з однолітками	Спілкуючись із однолітками, підліток одержує необхідні знання про життя, які з тих чи інших причин йому не можуть дати дорослі. Група однолітків виробляє в підлітка навички соціальної взаємодії. Тільки тут він може виступити як ведений і головний, командир і підлеглий, учитель і учень. Важливою формою міжособистісних стосунків підлітків є дружба, що вирізняється високим ступенем вибірковості, стійкості та інтимності. Психологічна цінність дружби в підлітковому віці полягає в тому, що вона водночас служить і школою саморозкриття, і школою розуміння іншої людини
Реакція захоплення (хобі-реакція)	Захоплення — це виражений стійкий інтерес до чого-небудь, що супроводжується найчастіше такими складними почуттями, як натхненність, захоплення, закоханість тощо. Захоплення значною мірою впливають на формування особистості. Для багатьох підлітків захоплення є засобом досягнення престижного статусу у своєму середовищі. Нерідко у відповідь на складну для підлітка ситуацію, яка травмує психіку, захоплення набувають перебільшеної форми, що поширюється на всі сфери життя, поглинає увесь вільний час. Тоді інтереси підлітка стають однобічними. Захоплений чим-небудь одним, він полишає інші справи, перестає навчатися, заводить сумнівні знайомства. Нерідко для задоволення свого захоплення підлітки починають займатися обманом, шахрайством, дрібним злодійством
Реакції, зумовлені сексуальними потягами	Провідна роль у формуванні цих реакцій належить підвищеному, але водночас недостатньо диференційованому статево-му потягу. Для підліткового віку характерні сексуальні фантазії, міркування на теми сексу, захоплення літературою, в якій описуються еротичні сцени
Реакції, зумовлені формуванням самосвідомості	Важливим етапом розвитку психіки, що припадає на підлітковий вік, є усвідомлення своєї індивідуальності, становлення стійкого образу власного «Я», тобто формування самосвідомості

48. Причини «поганої» поведінки учнів

Особливості поведінки дитини й оточуючих дорослих	Способи привертання уваги до себе	Основні причини
Занадто високі вимоги батьків і вчителів. Дитину постійно критикують	Увага приділяється поганій, а не гарній поведінці. Дитина не вміє просити уваги в прийнятній формі, відчуває дефіцит особистої поваги до себе, відчувається «порожнім місцем»	Особливості сімейного виховання, негативний вплив окремих людей
«Не буду й пробувати, однаково не вийде». Відкладання на потім, не доведення до кінця. «Я погано себе відчуваю...»	Привертає увагу будь-якими способами	Агресивність, підвищена потреба в розумінні з боку оточуючих
Роздратування, обурення, бажання нагадувати або вмовляти, словесні зауваження, погрози	Розпач, почуття безпорадності. «Що я можу зробити?» Роздратування й жалість, хочеться виправдати або пояснити поведінку дитини, зробити за неї	Відсутність контакту з батьками, вчителями
Дитина відчуває, що немає сенсу що-небудь робити, продовжує нічого не робити	Не виконує поставлені задачі	Відсутність мотивації
Захист власного «Я» від подальшого зниження самооцінки	Потреба в контактах, взаєминах	Неадекватність самооцінки, спроба отримати певний статус у групі

49. Робота з учнями зі слабкою та інертною нервовою системою

Тип нервової системи	Види навчальних ситуацій, що ускладнюють діяльність учнів	Рекомендації щодо роботи
Слабка нервова система	<ul style="list-style-type: none"> • Тривала напружена робота, оскільки такий учень швидко втомлюється, а отже, втрачає працездатність, починає припускатися помилок, повільніше засвоює навчальний матеріал; • відповідальна робота, що вимагає емоційного, нервово-психічного напруження (самостійна, контрольна), особливо, якщо на неї приділяється обмежений час; • ситуація, коли вчитель у швидкому темпі ставить запитання, через що учень опиняється в становищі негайної відповіді; • робота в загасливій обстановці; • ситуація, коли на уроці потрібно засвоїти великий обсяг матеріалу; • робота після невдалої відповіді, оціненої негативно 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Не ставити такого учня в ситуацію несподіваного запитання та швидкої відповіді на нього; 2) бажано, щоб відповідь давалася в письмовій формі; 3) не змушувати таких учнів відповідати новий матеріал цього уроку; 4) по можливості не відволікати учня, намагатися не переключати його увагу; 5) заохочувати до підвищення впевненості у своїх силах; 6) обережніше оцінювати невдачі учня
Інертна нервова система	<ul style="list-style-type: none"> • Пропонування завдань, різноманітних за змістом і способами виконання; • виклад матеріалу у високому темпі; • вимога швидкого переключення уваги з одного виду роботи на інший; • оцінювання рівня засвоєння матеріалу на початку ознайомлення з ним; • виконання завдань на кмітливість у високому темпі роботи 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Не вимагати негайного включення в роботу, тому що активність таких учнів у виконанні нового завдання зростає поступово; 2) не слід проводити опитування на початку уроку, оскільки учні важко відволікаються від попередньої ситуації; 3) у момент виконання завдань не треба їх відволікати, переключати увагу на що-небудь інше

50. Основні дії вчителя в роботі з невстигаючими школярами

1) З'ясувати можливі причини неуспішності й по можливості нейтралізувати їх;
2) допомогти учням у плануванні режиму дня, забезпечити тісний контакт із батьками для того, щоб вони могли за необхідності надати школяру допомогу;
3) створювати ситуації успіху відстаючим учням;
4) навчати школярів прийомів самостійної роботи;
5) організувати постійний контроль над їхньою навчальною діяльністю;
6) організувати систематичні додаткові заняття;
7) індивідуалізувати роботу з ними на уроках, а також виконання домашнього завдання;
8) знайти оптимальне поєднання допомоги з боку інших учнів

51. Особливості роботи з дітьми, що мають акцентуацію характеру

Тип акцентуації	Особливості типу	Рекомендації щодо роботи
Гіпертимний	<ul style="list-style-type: none"> Завжди піднесений гарний настрій, що супроводжується бажанням діяльності й підвищеною товариськістю; напади гніву й роздратування, що виникають, швидко минають; прагнення всього нового, завдяки чому виявляється енергійність, ініціатива, творче мислення, однак надмірна діяльність може проявитися розкиданістю інтересів, відсутністю цілеспрямованості, це призводить до того, що такі учні часто не доводять розпочату справу до кінця; виражене прагнення до самостійності 	<ul style="list-style-type: none"> Захоплювати новими оригінальними завданнями; пропоновані завдання не повинні бути монотонними й вимагати занадто тривалих зусиль із боку учня; звести видимий контроль до необхідного мінімуму
Нестійкий	<ul style="list-style-type: none"> Нездатність до найменших зусиль: такі учні не можуть організувати себе, уникають труднощів, доручень, відповідальності; легко піддаються навіюванням і думці більшості, схильні до наслідування; постійно прагнуть до одержання нових вражень, розваг (для одержання нових відчуттів можуть робити хуліганські вчинки, уживати наркотики, алкоголь) 	<ul style="list-style-type: none"> Здійснювати за ними жорсткий контроль (вимагати систематичного виконання домашніх завдань); підтримувати постійний контакт із батьками
Циклоїдний	Характерні два стани, що змінюють один одного: перший стан характеризується піднесеним настроєм, прагненням діяльності, активного спілкування з оточуючими, у другому стані — настрої пригнічений, млявість, сонливість, відчуженість, зниження працездатності (як наслідок, у підлітка виникають реальні проблеми: погані оцінки, сварки з однолітками, конфлікти з учителями, батьками, які здаються нерозв'язними). У такі моменти деякі підлітки здатні до суїциду	Із розумінням ставитись до другого стану дітей: не варто винити їх у лінії й вимагати фізичної активності
Лабільний	<ul style="list-style-type: none"> На відміну від попереднього типу, тут немає регулярної зміни фаз: настрої змінюється дуже різко і з найнезначнішого приводу (для виходу зі стану пригніченості достатньо незначного заохочення, зміни виду діяльності); мають гарну інтуїцію; люблять компанії для одержання нових вражень 	<ul style="list-style-type: none"> Ставити за приклад тих, до кого прив'язана дитина; постійно пропонувати виконувати різні завдання; по можливості заохочувати дитину
Сенситивний	<ul style="list-style-type: none"> Вирізняються вразливістю, м'якосердям, боязкі й сором'язливі серед незнайомих людей, у новій для себе обстановці; люблять проводити час із молодшими, прив'язані до близьких людей; вирізняються слухняністю, їх вважають «домашніми дітьми»; добре розвинене почуття обов'язку, відповідальності, високі вимоги до себе й оточуючих; характерний комплекс власної неповноцінності, звідси велика залежність від думки оточуючих 	<ul style="list-style-type: none"> По можливості підтримувати таких дітей, коли вони відповідають біля дошки; формувати впевненість у собі

Тип акцентуації	Особливості типу	Рекомендації щодо роботи
Демонстративний	<ul style="list-style-type: none"> • Постійно прагнуть у будь-який спосіб привернути до себе увагу оточуючих; • діти часто брешуть, причому дуже мистецьки, тому що наділені чудовими акторськими здібностями 	<ul style="list-style-type: none"> • Не акцентувати увагу на поведінці дітей з таким типом; • оцінюючи відповіді й учинки, мотивувати своє ставлення
Шизоїдний	<ul style="list-style-type: none"> • Брак інтуїції; • постійне перебування у власному світі, побудованому ними та сповненому фантазій і захоплень, у який нікого не допускають; • часто самі страждають від самотності, невміння налагодити контакти з оточуючими, знайти собі товариша 	<ul style="list-style-type: none"> • Намагатися використовувати їх досить добре розвинену письмову мову; • використовувати їхню ерудицію, оригінальність суджень
Конформний	<ul style="list-style-type: none"> • Virізнюються постійним підпорядкуванням думці більшості: вони прагнуть чинити «як усі», одягатися «як усі», думати «як усі». Якщо оточення гарне, то такі діти особливих проблем не мають. Але, потрапивши в погане середовище, вони згодом засвоюють усі манери, звички й правила поведінки членів групи й тоді вимагають особливої уваги з боку дорослих 	<ul style="list-style-type: none"> • Управляти, не чинячи на них прямого тиску; • запобігати спілкуванню конформних дітей з невідповідними людьми

52. Робота з агресивними дітьми

АГРЕСИВНІ ДІТИ

Діти з особливостями індивідуальної поведінки, що містить дії, спрямовані на завдання фізичної або психологічної шкоди іншим людям

Робота з агресивними дітьми	Правила спілкування з агресивною дитиною
<p>1. Необхідний пошук позитивних способів роботи з гнівом:</p> <ul style="list-style-type: none"> • надати підліткам практично прийнятні методи для вираження придушеного гніву; • допомогти їм підійти до реального сприйняття почуття гніву, який вони можуть стримувати; • дати можливість прямого вербального контакту з почуттям гніву: нехай скажуть усе, що потрібно сказати, тому, кому треба; • обговорювати з ними проблему гніву: що змушує їх гніватися, як вони це виявляють і як поводитися в цей час. <p>2. Дорослим, які знаходяться поряд з агресивною дитиною, необхідно пам'ятати, що особиста агресивність дорослих сприяє виникненню й закріпленню в дітях агресивної поведінки</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) Приймайте дитину такою, якою вона є. 2) Висувайте до дитини свої вимоги, враховуйте не свої бажання, а її можливості. 3) Розширюйте кругозір дитини. 4) Включайте дитину в спільну діяльність, підкреслюючи її значущість у виконуваний справі. 5) Ігноруйте легкі прояви агресивності, не фіксуйте на них увагу оточуючих. 6) Головне — боротися з агресивністю терпінням

53. Характеристика неврозів

НЕВРОЗ

Набуте функціональне захворювання нервової системи, за якого відбувається розлад діяльності головного мозку без певних ознак його анатомічного ушкодження		
<i>Причини неврозів</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наслідок невдач, фрустрації та міжособистісних зіткнень. 2. Можуть критися в найрізноманітніших ситуаціях, що травмують психіку, у гострому або хронічному емоційному стресі 	
Види неврозів		
<p><i>Неврастенія</i> — найчастіша розплата за невміння долати бар'єри спілкування, що створює нові труднощі в міжособистісних стосунках. Хворих на неврастенію характеризує дратівливість з найнезначніших приводів. Їм важко зосереджувати свою увагу, вони швидко стомлюються, у них з'являються головний і серцевий біль, порушуються функції шлунка, з'являється безсоння</p>	<p><i>Істерія</i> спостерігається в людей, які уявляють себе важкохворими, нещасними. Істерична реакція починається зазвичай тоді, коли необхідно домогтися чого-небудь від оточуючих або, навпаки, позбутися небажаних вимог. Розбещеність, примхливість, надмірно висока зарозумілість, неприйняття навіть найменшої критики на свою адресу — такі особливості провокують розвиток істерії</p>	<p><i>Невроз нав'язливих станів (психастенія)</i> — з'являються стійкі тривожні думки, страхи. При цьому людина добре розуміє нелогічність своїх побоювань, але не може їх позбутися</p>

54. Особливості депресії

ДЕПРЕСІЯ

Афективний стан, що характеризується негативним емоційним тлом, зміною мотиваційної сфери, когнітивних уявлень (пов'язаних із пізнанням) і загальною пасивністю поведінки	
Основні причини депресії	Ознаки депресії
<p>Більшість учених вважають, що депресії мають біологічне коріння. Але її спонукальні причини пов'язані з посиленням впливу різних стресів. Найчастіше це такі обставини:</p> <ul style="list-style-type: none"> • невпевненість у безпеці життєвих умов (страх одержати погану оцінку, бути покараним тощо); • вплив надлишкової інформації й подразників (наприклад, агресивне зовнішнє середовище: телебачення тощо); • специфічні захворювання 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Стан пригніченості й безпричинного суму; 2) утрата інтересу до всього; 3) слабкість, млявість; 4) зменшення ваги, відсутність апетиту; 5) безсоння; 6) загальмованість; 7) нездатність сконцентрувати думки й прийняти рішення; 8) невпевненість у собі та своїх діях; 9) нав'язлива ідея про самогубство

55. Рекомендації щодо роботи з недисциплінованими дітьми

Причина недисциплінованої поведінки	Рекомендації щодо роботи
Неправильне ставлення до вчителя в родині учня	<p>Для усунення цієї причини необхідно поговорити з батьками. У процесі спілкування слід дотримуватися деяких порад:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Залучайте батьків до співпраці, переконуйте батьків, що ваша співпраця сприятиме душевній рівновазі дитини. 2) Ознайомте батьків зі своїми вимогами до учнів, поцікавтеся думкою батьків щодо цього питання. 3) Покажіть однаковість позицій учителя й батьків для успішного навчання дитини. 4) Покажіть батькам свою любов до їхньої дитини
Стратегічні й тактичні помилки педагога	<p>Ю. Б. Зотов сформулював чотири критерії, які є необхідною умовою того, щоб у вчителя в принципі не було проблем із дисципліною на уроці:</p> <ul style="list-style-type: none"> • учитель повинен бути вимогливим, але доброзичливим; • педагог повинен любити дітей просто за те, що вони діти; • учитель повинен глибоко знати свій предмет, бути захоплений ним; • педагог повинен досконало володіти організаційним аспектом процесу навчання
Відсутність контакту між учителем і учнями	<p>Можна рекомендувати такі прийоми для встановлення контакту вчителя та учнів під час уроку:</p> <ul style="list-style-type: none"> • з'явившись перед класом, зачекати 10–15 секунд, щоб учні побачили та сприйняли вчителя; • виявляти увагу до висловлювань і відповідей учнів; • підкріпити своє слухання посмішкою, кивком голови тощо
Відсутність інтересу до уроку в учнів	<p>Тут допомагає лише продумана індивідуальна система заходів, кожен з яких зменшує ймовірність порушення порядку на уроці. До цих заходів можуть бути віднесені: різноманітні прийоми, спрямовані на залучення учня до роботи, посильні завдання, цікаві завдання тощо</p>
Природна стомлюваність	<p>У цьому випадку можна провести хвилинку відпочинку (зробити фізичні вправи, розповісти цікавий матеріал, запропонувати невелику тренувальну гру тощо)</p>

56. Особливості роботи з гіперактивними дітьми

Психолого-педагогічні особливості	Причини	Рекомендації щодо роботи
<p>Такі діти вирізняються надмірною активністю, рухливістю, неможливістю тривалого зосередження на одному виді навчальної діяльності. Під час уроку цим дітям складно виконувати завдання, тому що вони зазнають труднощів у організації й завершенні роботи, швидко виключаються з процесу виконання завдання</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) Страх бути травмованим, ображеним, пережити напад, дістати ушкодження. Чим сильніша агресія, тим сильніший страх; 2) образа або душевна травма, страх спричиняють порушення в соціальних відносинах дитини й дорослих, які її оточують 	<p>Організуючи роботу, доцільно:</p> <ul style="list-style-type: none"> • давати тільки одне завдання на певний відрізок часу, щоб дитина могла завершити його; • надавати можливість у випадках утруднення звертатися по допомогу до вчителя; • пропонувані завдання пред'являти в письмовій формі; • дозувати учням виконання великого завдання, пропонувати його у вигляді послідовних частин і періодично контролювати виконання роботи над кожною з частин, вносячи необхідні корективи; • оберегати від перевтоми, оскільки вона призводить до зниження самоконтролю; • стримано та спокійно аргументувати виставлену оцінку

57. Особливості роботи з ледачими дітьми

Психолого-педагогічні особливості	Причини	Рекомендації щодо роботи
<p>Головна особливість — відсутність бажання навчатися</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) Неправильне виховання в родині; 2) безперспективність навчання, з їхнього погляду; 3) відсутність контролю над їхньою діяльністю з боку дорослих (або, навпаки, надмірне опікування й дорікання з приводу вкоріненої лінії) 	<p>У процесі роботи доцільно:</p> <ul style="list-style-type: none"> • формулювати установку на виконання певного обсягу навчальних завдань; • вимагати виконання необхідного обсягу навчальних завдань; • сприяти бажанню дитини подолати свою лінь, створенню в неї необхідної мотивації

58. Особливості роботи з емоційно нестійкими школярами

Порушення	Причини	Рекомендації
Запальність, гарячковість	<ol style="list-style-type: none"> 1) Реакція на деякі події, що відбуваються з дитиною; 2) реакція на неувагу або негаразди вдома 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Треба відволікти дитину; 2) залишити її саму; 3) спонукати старших дітей висловити свої почуття. <p>При цьому тон дорослих має бути спокійним, урівноваженим, стриманим. Коли напад мине, необхідний спокій, особливо якщо дитина сама налякана силою своїх емоцій</p>
Пасивність	<ol style="list-style-type: none"> 1) Побоювання реакції незнайомого дорослого; 2) недостатній досвід спілкування з дитиною; 3) невміння звертатися до дорослого 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Треба враховувати, що дитина може боятися пестощів, лагідного ставлення; 2) необхідно, щоб учитель та батьки допомогли їй набутися впевненості в собі
Гіперактивність	<p>Основна причина — ушкодження головного мозку, що спричинені ускладненнями вагітності та пологів, виснажливими соматичними захворюваннями, фізичними та психічними травмами. Основними зовнішніми ознаками гіперактивного синдрому в дитини є неуважність та рухова загальмованість (дитина діє, не замислюючись над наслідками). Постійні окрики, зауваження, погрози, покарання не поліпшують поведінку гіперактивної дитини.</p>	<p>Учителю потрібно:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) зменшити робоче навантаження дитини; 2) використовувати фізкультхвилинки; 3) бути артистичним, експресивним педагогом; 4) знизити вимоги до акуратності на початку роботи, щоб сформувати почуття успіху; 5) давати короткі, чіткі й конкретні інструкції; 6) використовувати гнучку систему заохочень та покарань; 7) заохочувати дитину одразу ж, не відкладаючи це на майбутнє; 8) залишатися спокійним
Занадто сором'язливі, уразливі, ранимі діти	<ol style="list-style-type: none"> 1) Особливості нервової системи; 2) особливості виховання в родині (недостатня увага з боку батьків); 3) низька самооцінка 	<p>Під час організації роботи доцільно:</p> <ul style="list-style-type: none"> • стабілізувати емоційний стан таких дітей перед виконанням навчальної діяльності; • на вибір пропонувати форму відповіді: письмову або усну; • свою оцінку діяльності школяра підносити м'яко й аргументовано, указуючи на те, що вийшло в дитини, а що ні, висловити сподівання, що наступного разу в неї все вийде

59. Особливості школярів з різним типом темпераменту

Тип темпераменту	Основні особливості	Рекомендації щодо роботи
Холеричний	<ul style="list-style-type: none"> • Мають неврівноважену нервову систему; • зазвичай швидко реагують на запропоновані завдання, але відповідають часто необмірковано, не встигають себе загальмувати, виявляють нетерпіння; • захоплюючись чим-небудь, починають працювати з повною віддачею, але швидко остигають; • значно переоцінюють свої здібності; • для таких дітей характерним є чергування позитивних циклів з підйомом працездатності з негативними циклами, в ході яких «усе валиться з рук»; • навчальна діяльність холерика в період піднесення характеризується творчістю, логічністю, самостійністю, у період спаду має сумбурний характер 	<ul style="list-style-type: none"> • Заохочувати цілеспрямованість та енергійність; • формувати адекватну самооцінку; • урахувувати позитивне ставлення до всього нового
Сангвінічний	<ul style="list-style-type: none"> • Відповіді вирізняються обдуманістю, аргументованістю (пояснюється їхньою сильною, урівноваженою нервовою системою); • вирізняються високою швидкістю реакції на те, що відбувається навколо них у процесі навчальної діяльності; • характеризуються відносною стабільністю своєї працездатності 	<ul style="list-style-type: none"> • Боротися з їхнім прагненням швидко досягати мети з униканням перешкод; • заохочувати оптимізм і працездатність
Флегматичний	<ul style="list-style-type: none"> • Мають високу працездатність, але повільно реагують на все, що відбувається навколо них, і вирізняються небалакучістю, що іноді створює ілюзію недостатнього засвоєння ними навчального матеріалу; • міцно запам'ятовують усе засвоєне і довго зберігають у пам'яті вивчений матеріал 	<ul style="list-style-type: none"> • Розвивати комунікативні властивості; • спиратися на дуже велике терпіння для досягнення складних цілей
Меланхолійний	<ul style="list-style-type: none"> • Мають слабку нервову систему і підвищену чутливість, тому, опинившись у ситуації несподіваного питання, можуть впасти у «ступор», розгубитися навіть у разі знання навчального матеріалу; • швидко втомлюються і втрачають працездатність; • невпевнені в собі, звідси занижена самооцінка; • часто мають яскраво виражені художні та інтелектуальні здібності 	<ul style="list-style-type: none"> • Формувати впевненість у собі; • спиратися на доброзичливість і м'якість; • урахувувати глибину і тривалість емоційних переживань

60. Гендерні відмінності школярів

Хлопчики	Дівчатка
Характер більш замкнений	Характер більш відкритий
Більше уваги звертає на зміст завдання, ніж на його форму	Більше уваги звертає на форму, ніж на зміст завдання
Спостережливість знижена	Спостережливість підвищена
Об'єктивність	Вразливість
Труднощі в процесі виконання завдання долають за допомогою інтелекту й сили	Труднощі в процесі виконання завдання долають переважно за допомогою хитрості та спритності
Стримані в разі невдач	Дратівливі в разі невдач
Потреба в емоційному збудженні знижена	Потреба в емоційному збудженні підвищена
Розвинене прогнозування (схильні до виконання відстрочених довгострокових завдань)	Прогнозування ослаблене (виконують переважно поточні, повсякденні завдання)
Словесне заохочення розслаблює, сповільнює діяльність	Словесне заохочення збуджує та прискорює діяльність
Не завжди акуратні, уважні, ретельні в роботі	Акуратні, уважні, ретельні в роботі

61. Робота психолога з обдарованими учнями**ОБДАРОВАНА ДИТИНА**

Це дитина, що виокремлюється яскравими, очевидними, іноді видатними досягненнями (або має внутрішні передумови для таких досягнень) у тому чи іншому виді діяльності

Показники обдарованості

- 1) Інтелект (дані, отримані за допомогою тесту когнітивних здібностей і оцінок учителів)
- 2) Креативність (за допомогою тестів)
- 3) Соціальна компетентність (за допомогою опитувальника й оцінок учителів)
- 4) Психомоторні здібності (за допомогою оцінки вчителів)
- 5) Некогнітивні особистісні характеристики (використовувалися опитувальники)
- 6) Характеристики шкільного й сімейного оточення (за допомогою тестів)
- 7) Досягнення (оцінки з різних предметів, опитувальник для батьків)

Особливості діагностики

- 1) Аналіз літератури й виявлення теоретичних проблем психології обдарованості
- 2) Добір і експериментальна перевірка методів діагностики й формування інтелектуальних, творчих та особистісних особливостей
- 3) Розробка і впровадження програми розвитку творчого та інтелектуального потенціалу особистості обдарованої дитини
- 4) Дослідження й аналіз динаміки розвитку інтелектуальних, творчих і особистісних особливостей обдарованих дітей в експериментальних і звичайних умовах розвитку
- 5) Системний опис проблеми дослідження для вчителів і батьків

62. Основні контури розвитку й особливості роботи з обдарованими дітьми

<i>Основні контури розвитку — це те, чого необхідно прагнути, ті якості, на які слід звернути особливу увагу</i>	
Психосоціальна сфера	Сфера пізнавального процесу
<ul style="list-style-type: none"> • Переважання мотивів, пов'язаних зі змістом діяльності; • самостійність, уміння приймати рішення; • наполегливість у виконанні завдання; • прагнення приводити продукт будь-якої своєї діяльності у відповідність до найвищих вимог (перфекціонізм); • соціальна автономність, готовність і прагнення обстоювати власну точку зору, незалежність у судженнях; • схильність до лідерства, домінування в міжособистісних стосунках; • здатність розуміти мотиви поведінки інших людей; • терпимість до особливостей інших людей; • схильність до самоаналізу; • терпимість до критики; • готовність ділитися ідеями; • чуйність в аналізі моральних проблем; • упевненість у своїх силах 	<ul style="list-style-type: none"> • Уміння нестандартно мислити, пропонувати несподівані, оригінальні рішення; • здатність знаходити альтернативні шляхи розв'язання проблем; • здатність передбачати, прогнозувати наслідки; • прагнення завжди перевіряти нову ідею; • здатність оцінювати процес і результат дій; • винахідливість у виборі й використанні різних предметів; • здатність захоплюватися, занурюватися з головою в заняття, що цікавить; • здатність не лише пропонувати власні, але й розробляти власні та чужі ідеї; • великий словниковий запас; • уміння гарно викладати свої думки; • володіння значним обсягом інформації; • здатність добре вловлювати зв'язок між різними подіями, між причиною й наслідком; • здатність до перенесення засвоєного досвіду на новий матеріал; • інтерес до розв'язання складних задач, що вимагають розумового зусилля, напруження; • широкий кругозір; • здатність легко навчатися, усе схоплювати на льоту; • уміння швидко запам'ятовувати почуте й прочитане без спеціального заучування; • прояв яскраво вираженої різнобічної допитливості; • уміння робити висновки й узагальнення
Форма навчання обдарованих дітей	Особливості
Менторство	<p>Ментори — це Вчителі з великої літери. Ментори можуть:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) подеколи залучатися до роботи з групою або окремими обдарованими дітьми, для того щоб розширити їх знання про світ професій, спеціальності й види діяльності; 2) працювати з малою групою або однією обдарованою дитиною над проектом упродовж досить тривалого часу; 3) досягати рівня класичного розуміння терміна «наставник», тобто особистий учитель, той, ким учень захоплюється, кому прагне наслідувати, і той, хто впливає на все його життя
Бібліотерапія	<p>Особливо ефективна тому, що:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) обдаровані діти рано починають читати й цікавляться книгами; 2) книги надають їм можливість спілкуватися з талановитими людьми всіх часів і народів. <p>Успішна бібліотерапія вимагає:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) прочитання спеціально підібраної книги, що тією чи іншою мірою відбиває аналогічну проблему; 2) наступного обговорення прочитаного

63. Характеристика видів здібностей у школярів

Вид здібностей	Характеристика учня з цим видом здібностей
Зображувально-художні	<ul style="list-style-type: none"> • У малюнках немає одноманітності; оригінальність у виборі сюжетів; зазвичай зображення багатьох різних предметів, людей, ситуацій; • здатність скласти оригінальні композиції із квітів, малюнків тощо; • використання нового матеріалу для виготовлення іграшок, у будівництві тощо; • схильність до малювання, ліплення, створення композицій, що мають художнє призначення, у вільний час, без спонукання дорослих; • створення об'ємних зображень, робота з глиною, пластиліном, папером, клеєм; • здатність висловити власну оцінку творів мистецтва, намагання відтворити те, що сподобалося, у своєму малюнку та ін.
Музичні	<ul style="list-style-type: none"> • вияв великої цікавості до музичних занять; • чутливе реагування на характер і настрій музики; • вміння добре співати; • любов до музичних записів; • прагнення піти на концерт або туди, де можна послухати музику; • вміння добре грати на якому-небудь інструменті; • у співі й музиці прагнення висловити свої почуття і настрої; • написання власних, оригінальних мелодій
Літературні	<ul style="list-style-type: none"> • Потяг до складання (написання) оповідань або віршів; • здатність легко побудувати розповідь, починаючи від зав'язки сюжету й закінчуючи розв'язанням якого-небудь конфлікту; • у розповіді про щось вміння добре дотримуватися обраного сюжету, дотримання основної думки; • у своїх розповідях добирання таких слів, які добре передають емоційні стани героїв, їх переживання й почуття; • схильність до фантазування, намагання додати щось нове і незвичайне в розповіді про щось уже знайоме, відоме всім; • у розповіді вміння зобразити своїх героїв дуже жваво, передати їхній характер, почуття, настрої
Артистичні	<ul style="list-style-type: none"> • Схильність вживатися в роль якого-небудь персонажа: людини, тварини та ін.; • зацікавленість акторською грою; • зміна інтонацій і манери говорити, коли зображує іншу людину; • здатність дуже легко драматизувати, передавати почуття й емоційні переживання; • любов до ігор-драматизацій
Технічні	<ul style="list-style-type: none"> • Здатність полагодити нескладну поломку, використати старі деталі для створення нових виробів, іграшок, приладів; • схильність до обговорення наукових подій, винаходів; • проведення чималого часу над конструюванням і втіленням власних проєктів (моделей літальних апаратів, автомобілів, кораблів); • швидке й легке освоєння комп'ютера

Вид здібностей	Характеристика учня з цим видом здібностей
Лідерські	<ul style="list-style-type: none"> • Ініціативність у спілкуванні з однолітками; • збереження впевненості в оточенні незнайомих людей; • легке спілкування з дітьми й дорослими; • розуміння причин вчинків інших людей, мотивів їхньої поведінки; • часте керування іграми й заняттями інших людей; • схильність брати на себе відповідальність, що виходить за межі, характерні для певного віку; • бажання інших дітей вибрати його як партнера в іграх і заняттях; • володіння даром переконання, здатність зацікавити своїми ідеями інших
Спортивні	<ul style="list-style-type: none"> • Бажання брати участь у спортивних іграх і змаганнях; • часте вигравання в різних спортивних іграх в однолітків; • здатність бігати швидше за всіх у класі; • гарна координація рухів; • бажання проводити вільний час у рухливих іграх; • більша фізична витривалість порівняно з однолітками

64. Психологія індивідуального підходу до дитини в процесі виховання

<p>Сутність індивідуального підходу у вихованні полягає в конкретизації загальних цілей виховання відповідно до індивідуальних якостей учнів. Індивідуальний підхід забезпечує своєрідність у розвитку особистості дитини, створює сприятливі можливості для формування всіх її здібностей, надає ефективності педагогічному впливу на неї</p>	<p>Психологічне підґрунтя індивідуального підходу: передбачає знання індивідуальних рис учня; урахування специфічних умов, що вплинули на появу якої-небудь особливості особистості; знання мотивів дій школяра; чуйність і тактовність викладача щодо учня; уміння передбачати наслідки педагогічного впливу</p>
<p>Успішність індивідуального підходу залежить, головним чином, від конкретизації найближчих завдань виховного й розвивального навчання учнів, уміння організувати навчальний матеріал, гнучкості методики розвиваючого навчання, рівня вихованості, освіченості й педагогічної майстерності вчителя.</p> <p>Конкретні завдання вчителя в разі індивідуального підходу до учнів:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Добре знати кожного учня, його індивідуальні психологічні особливості й умови їх формування. 2. Проявляти у ставленні до учнів педагогічну тактовність, а для цього вміти передбачати наслідки використання того чи іншого підходу до конкретного учня. 3. Вибираючи й застосовуючи методи та прийоми навчально-виховного впливу на школярів, ураховувати їхні індивідуальні особливості 	
<p>«Алгоритм» індивідуальної роботи з учнями:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) вивчення цілісної особистості учня (виявлення його творчої своєрідності й прогалин у знаннях); 2) умовне віднесення учня до певної групи типології школярів і проектування основного напрямку індивідуальної роботи з ним; 3) пошук першочергових заходів-завдань в індивідуальній роботі; 4) уточнення основного напрямку індивідуальної роботи, застосування в її динаміці найбільш раціональних прийомів; 5) аналіз і узагальнення виконаної роботи 	

65. Проблеми самовиховання школярів

САМОВИХОВАННЯ

Діяльність людини, спрямована на зміну своєї особистості відповідно до свідомо поставлених цілей, сформованих ідеалами й переконаннями. Самовиховання передбачає певний рівень розвитку особистості, її самосвідомості, здатності до аналізу та свідомого зіставлення своїх учинків з учинками інших людей

Прийоми самовиховання	<ul style="list-style-type: none"> • Самозобов'язання (добровільне визначення для самого себе усвідомлених цілей і завдань самовдосконалення, рішення сформулювати в себе ті чи інші якості); • самозвітування (ретроспективний погляд на пройдений за певний час шлях); • осмислення власної діяльності й поведінки (виявлення причин успіхів і невдач); • самоконтроль (систематична фіксація свого стану й поведінки з метою запобігання небажаним наслідкам)
Методи самовиховання	<ul style="list-style-type: none"> • Самопізнання (включає самопостереження, самоаналіз, самооцінювання, самопорівняння); • самовладання (спирається на самопереконання, самоконтроль, самонаказування, самонавіювання, самопримушування); • самостимулювання (передбачає самоствердження, самозаохочення, самопокарання, самообмеження)
Рекомендації для учнів щодо самовиховання	<ol style="list-style-type: none"> 1. Починати потрібно з набуття звички долати порівняно незначні труднощі, перешкоди. 2. Надзвичайно небезпечні будь-які самовиправдання. Це неправда не лише для інших, але й для себе. 3. Труднощі й перешкоди необхідно долати. 4. Прийняте одного разу рішення завжди має бути виконане до кінця. 5. Окрему мету необхідно дробити на етапи, накреслювати найближчі перешкоди, подолання яких створює умови для наближення до кінцевої мети. 6. Максимально суворе дотримання режиму дня, розпорядку всього життя. 7. Систематичні заняття спортом. 8. І, мабуть, найголовніше у вихованні — це самопереконання.

66. Прийоми формування впевненості в школярів

Приєм	Застосування на практиці
Підвищення можливостей контролю передбачає ситуацію, коли контроль над деякими моментами в навчанні переходить до рук учнів, від чого вони стають більш впевненими у своїх силах	<ol style="list-style-type: none"> 1) Надання учням можливості самим ставити оцінки за свою роботу; 2) можливість вибору завдання для виконання
Уникнення порівняння	<ol style="list-style-type: none"> 1) В окремих ситуаціях учителям не слід повідомляти всьому класу отриману учнем оцінку; 2) педагогу необхідно сфокусуватися на особистому вдосконалюванні учнів, винагороджуючи їх старання й повідомляючи їм погляд на помилки як на невід'ємну частину навчання; 3) заохочувати особисті рекорди учнів не обов'язково в навчальній діяльності

Приєм	Застосування на практиці
Постановка чітких цілей передбачає, що викладач повинен давати чітко сформульовані завдання, призначення яких — описати не лише кінцеву мету, але й низку проміжних кроків, необхідних для її досягнення	<ol style="list-style-type: none"> 1) Учителеві необхідно формулювати пропонувані для виконання завдання у вигляді конкретних дій з його виконання; 2) доцільно розбивати завдання на частини, тому що це полегшує його виконання, а отже, сприяє підвищенню впевненості школяра на ранніх стадіях; 3) перевіряти рівень засвоєння учнями простих навичок
Заохочення ризику пов'язане з тим, що схильність до ризику сприятливо впливає на учнів, вони починають братися за більш важкі завдання; підвищується інтерес до відповідного матеріалу	<ol style="list-style-type: none"> 1) Заохочення ризику; 2) забезпечення на уроці зворотного зв'язку

67. Ефективне й неефективне заохочення (за П. Массеном та ін.)

Ефективне заохочення	Ееефективне заохочення
Здійснюється постійно	Здійснюється подеколи
Супроводжується поясненням, що саме гідне заохочення	Робиться загалом
Учитель проявляє зацікавленість в успіхах учнів	Учитель проявляє мінімальну формальну увагу до успіхів учнів
Учитель заохочує досягнення певних результатів	Учитель відзначає участь у роботі взагалі
Учитель повідомляє учневі про значущість досягнутих результатів	Надає учневі відомості про його досягнення, не підкреслюючи їхньої значущості
Учитель орієнтує учня на вміння організувати роботу з метою досягнення гарних результатів	Учитель орієнтує учня на порівняння своїх результатів з результатами інших, на змагання
Учитель дає порівняння колишніх і теперішніх досягнень	Досягнення учня оцінюються в порівнянні з успіхами інших
Заохочення окремого учня відповідно до затрачених ним зусиль	Заохочення не залежить від зусиль, витрачених учнем
Учитель пов'язує досягнуте з витраченими зусиллями, вважаючи, що такий успіх може бути досягнутий і надалі	Учитель пов'язує досягнутий результат лише з наявністю здібностей або сприятливих обставин
Учитель впливає на мотиваційну сферу особистості учня, спираючись на внутрішні стимули: учень із задоволенням виконує завдання, тому що хоче розвинути відповідне вміння й одержати задоволення від самого процесу навчання	Учитель спирається на зовнішні стимули: учень намагається краще виконати завдання, щоб одержати похвалу вчителя або перемогти в змаганнях, одержати нагороду

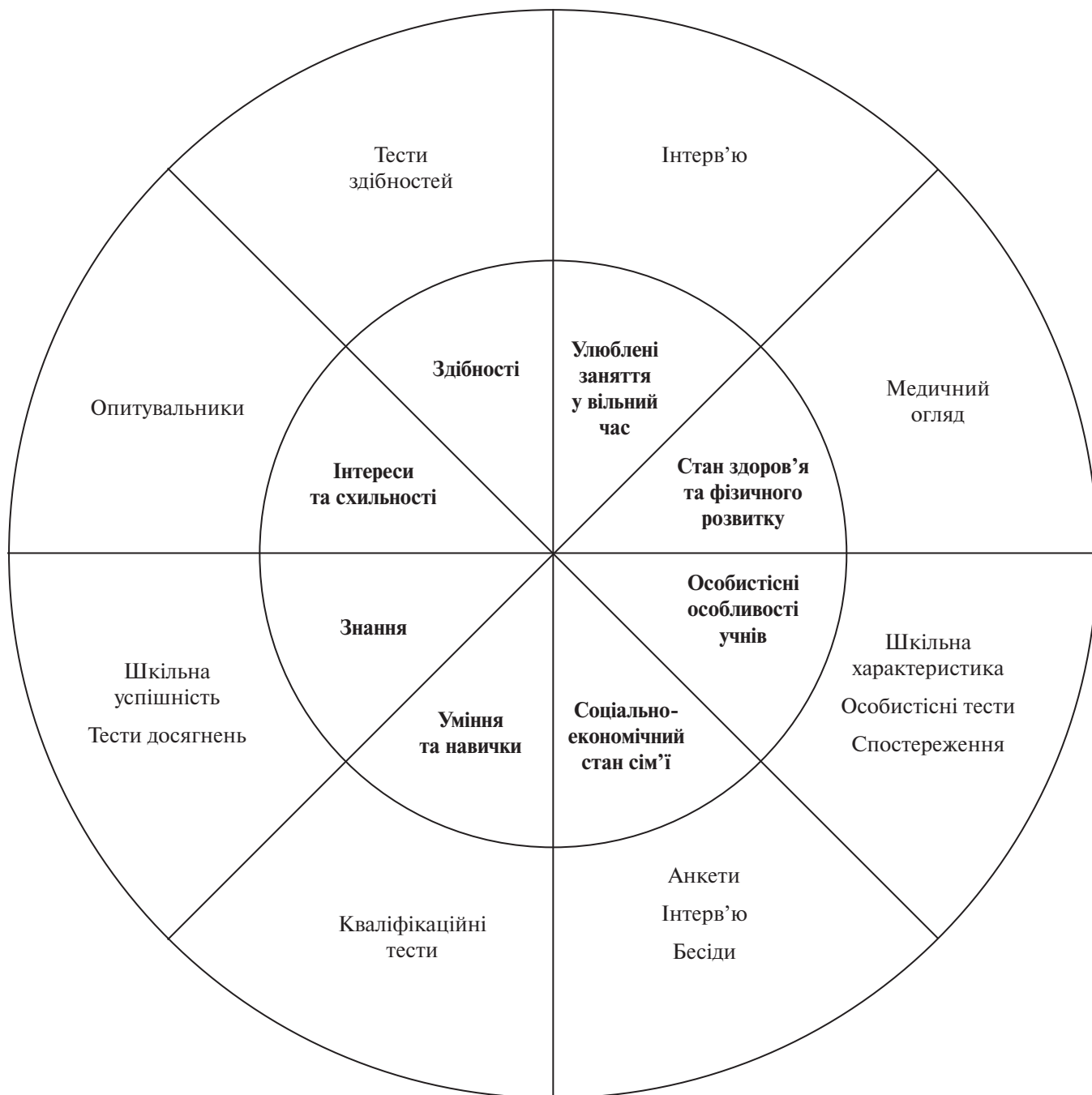
68. Робота психолога із запобігання наркотизації

Джерела ранньої наркотизації	Рольові ігри з контролю ситуацій, що сприяють уживанню учнями наркотиків
<ul style="list-style-type: none"> • Індивідуальний характер реакцій організму; • складна спадковість; • реформованість системи інтересів і цінностей; • внутрішньоособистісні проблеми; • алкогольні традиції родини; • несприятливі мікросоціальні умови в колективі; • міжособистісні конфлікти тощо 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Пряма відмова: «Мені не подобається смак». 2. Відмова з вибаченням: «У мене алергія», «Я підтримую спортивну форму». 3. Відмова з гумором: «Вибачте, я такий сорт не вживаю». 4. Відмова з образою: «Не можу повірити, що ви це вживаєте». 5. Відмова з альтернативою: «Ні, я краще зіграю в шахи». Якщо цей спосіб не спрацює, то краще піти, вибачившись

69. Проблема психологічної підготовки до тестування старших школярів

Особливості пізнавальних процесів	<p>Уміння, необхідні школярам для виконання тестових завдань:</p> <ul style="list-style-type: none"> • виокремлювати істотне; • бачити подібність і відмінності, порівнювати; • працювати зосереджено; • згадувати те, що потрібно для відповіді на питання; • узагальнювати й диференціювати; • міркувати й робити висновки
Особливості знань з предмета	<p>Містять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • сформовані поняття з предмета; • наявність відомостей загального характеру
Поради школяру щодо самостійної підготовки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Залежно від психологічного типу учня («жайворонок» чи «сова») максимально використовувати ранкові або вечірні години. 2. Складаючи щоденний план підготовки, необхідно чітко визначити, що саме сьогодні потрібно повторити або вивчити. 3. Необхідно чергувати заняття й відпочинок: 40 хвилин занять, потім 10 хвилин — перерва (краще в цей час прийняти контрастний душ). 4. Напередодні тестування обов'язково необхідно виспатися. Бажано ввечері здійснити невелику прогулянку. 5. Обов'язково налаштуватися на успішний результат. Ніколи не можна думати про те, що із завданням можна не впоратися

70. Робота психолога з профільного навчання

71. Методи психологічного впливу на школярів

МЕТОД	ХАРАКТЕРИСТИКА	РЕКОМЕНДАЦІЇ
Переконання	<p>Передбачає вплив на свідомість, почуття, волю учнів за допомогою повідомлення, роз'яснення й доведення важливості того чи іншого положення, погляду, учинку</p>	<p>Механізм переконання ґрунтується на активізації розумової діяльності людини, вираженої у вигляді мовлення. Основними засобами виступають слово, образ, жест, міміка, емоційно-вольові стани, авторитет промовця</p>
Аргументація	<p>Наведення логічних доводів з метою довести істинність якого-небудь положення</p>	<p>Загальні рекомендації щодо використання аргументації:</p> <ul style="list-style-type: none"> • слід оперувати простими й точними поняттями; • спосіб аргументації має відповідати особливостям сприйняття і темпераменту учня; • дотримуватися коректності в процесі аргументації; • пристосувати аргументи до особистості школяра
Навіювання	<p>Цілеспрямований словесний або образний вплив, що викликає некритичне сприйняття і засвоєння якої-небудь інформації. Вплив шляхом навіювання полягає в організації й доведенні до підлеглих інформації в такому вигляді, щоб вона не викликала сумнівів у її цінності, значущості та засвоювалася б без аналізу</p>	<p>Види навіювання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>пряме навіювання</i> (досягається шляхом безпосереднього словесного впливу емоційно насиченим, наказовим тоном у вигляді прямої мови, у якій виражається необхідне поведіння або стан, що мають настати відразу ж після промовлених слів): <ol style="list-style-type: none"> а) фрази мають бути різкими, але не образливими; б) мова може супроводжуватися засобами, що посилюють ефект впливу (жести, міміка, інтонація й ритм); • <i>непряме навіювання</i> (передбачає використання додаткового подразника, наприклад спокійна й упевнена поведінка в тій чи іншій ситуації дозволяє дитині зробити висновок про те, що, якщо психолог такий упевнений у цій ситуації, то боятися особливо нема чого)

Розділ 3

РОБОТА ШКІЛЬНОГО ПСИХОЛОГА З БАТЬКАМИ

- **Психологічне консультування**
- **Просвітительська робота**
- **Сімейне виховання**
- **Батьківські позиції**

72. Методи та прийоми, що використовуються в сімейному консультуванні

Основні компоненти психологічного консультування	Характеристика компонента	Робота психолога
Діагностичний	Систематичне відстеження динаміки розвитку дитини або родини, що звернулася по допомогу; збирання й накопичення інформації та мінімальні й достатні діагностичні процедури. Визначаються орієнтири спільної роботи (цілі й завдання), розподіляються відповідальність, виявляються межі необхідної підтримки	Психолог здійснює необхідну підтримку
Головний етап консультування	Відбір і застосування засобів, які дозволяють створити умови, що стимулюють позитивні зміни в сімейних відносинах і сприяють оволодінню способами продуктивної взаємодії	Психолог осмислює результати діагностики та на їх основі обмірковує, які умови необхідні для розв'язання проблеми, що склалася. Розробляє й реалізує індивідуальні програми
Аналіз проміжних і кінцевих результатів	Підбиття певних підсумків за виконаною спільною роботою	Психолог вносить необхідні зміни в програму консультування

73. Консультування з приводу складностей взаємин із дітьми

Основні напрями	Особливості напрямку	Характеристика напрямку
Підвищення соціально-психологічної компетентності батьків	Навчання батьків навичок спілкування й розв'язання конфліктних ситуацій	Основні запити: <ol style="list-style-type: none"> 1) проблеми, пов'язані з вихованням дітей; 2) проблеми, зумовлені труднощами в розвитку й навчанні дітей; 3) інтерес батьків до наявних у дітей здібностей; 4) інтерес батьків до особливостей підліткового віку; 5) особистісні проблеми дітей і підлітків, міжособистісна взаємодія в родині й найближчому оточенні
Психологічна допомога	Допомога дорослим членам родини, що включає як діагностику внутрішньородинної ситуації, так і роботу з її зміни	Містить: <ol style="list-style-type: none"> 1) бесіду з батьками; 2) бесіду з дитиною; 3) психодіагностичне дослідження (як батьків, так і дитини); 4) ознайомлення з отриманими результатами
Психотерапевтична робота	Безпосередня робота з дитиною	Передбачає використання коригувальних заходів, тренінгів тощо

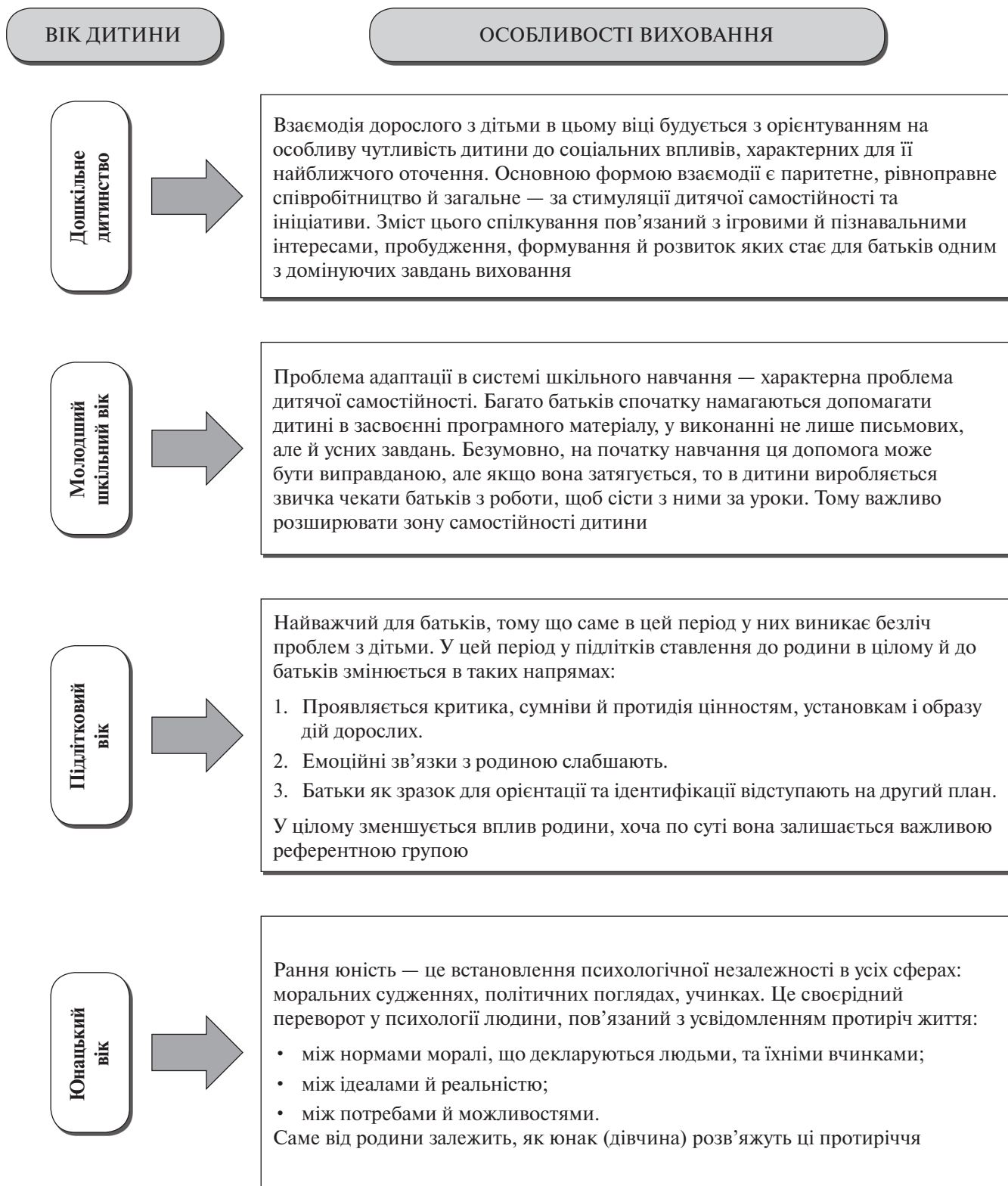
74. Просвітительська робота з батьками

Етапи просвітительської роботи	Особливості етапу
<i>Перший крок</i>	Крок, що може (і повинен) зробити назустріч дитині дорослий, — це «прийняти її та приєднатися до неї», припустити (не більше того!), що дитина має рацію у своїй установці щодо оточуючих людей, якою б ця установка не була
<i>Другий крок</i>	Створення досвіду дійсно людських відносин з дитиною. Адже рушійна сила розвитку дитини — це афективні відносини її з тими людьми, які про неї піклуються

75. Тактики консультивання батьків

<i>Перша</i> — посилення когнітивного аспекту	Тут в основному розкриваються найбільш важливі питання виховання і психологічного розвитку дітей
<i>Друга</i> — робота переважно з емоційним, чуттєвим боком взаємин	Передбачає пошук справжніх, неусвідомлюваних причин порушень у взаєминах. Особлива увага приділяється відносинам батьків і дитини, а основним засобом часто стає рольове моделювання проблемних ситуацій і знаходження способів виходу з них

76. Вікові аспекти сімейного виховання

77. Особливості типів неправильного сімейного виховання

Тип неправильного сімейного виховання	Основні ознаки
Гіпопротекція	Полягає у зниженому рівні опікування дитини з боку старших. Проявляється нестачею турботи й контролю, відсутністю інтересу батьків до захоплення і переживань дитини. Крайня форма такого типу виховання — цілковита бездоглядність, у результаті чого відсутній елементарний догляд за дитиною (не нагороджена, погано й неохайно вдягнена, відсутні необхідні умови для виконання домашніх завдань)
Прихована гіпопротекція	Характеризується тим, що контроль за поведінкою дитини відрізняється формалізмом. Заборони й заохочення, сформульовані батьками, легко і швидко ними забуваються. Дитина знає: те, чого не можна зробити зараз, у цю хвилину, можна буде зробити завтра. У цьому випадку виконання батьківських обов'язків перетворюється на формальну необхідність, яку їм нав'язує суспільство
Потуральна гіпопротекція	Пов'язана, з одного боку, з безконтрольністю й уседозволеністю, а з іншого — з бажанням батьків захистити дитину від покарань учителів. Як правило, у цьому випадку рівень опіки дитини незначний, а ступінь задоволення її потреб високий
Домінуюча гіперпротекція	Виражається, з одного боку, у дріб'язковому опікуванні дітей, твердому контролі їхньої поведінки, захисті від певних небезпек, а з іншого — батьки в усьому нав'язують дітям свою думку, свою волю, придушуючи в підлітків самостійність, ініціативність, почуття відповідальності
Потуральна гіперпротекція	Характеризується тим, що дитина опиняється в центрі уваги всіх членів родини, є об'єктом загального замилювання. Як правило, її вчинки сприймаються без критики. За такого виховання батьки намагаються захистити дитину від можливих труднощів, заохочують її егоїзм
Явне та приховане емоційне відторгнення	Полягає в тому, що батьки пов'язують свою дитину з певними негативними моментами у своєму житті. У такій родині діти відчують себе перешкодою в здійсненні батьківських планів. У своєму крайньому прояві такий тип виховання одержав назву виховання за типом «Попелюшки». Таке виховання може супроводжуватися жорстоким поводженням з дитиною
Виховання за типом твердого поводження з дитиною	Виражається в постійних фізичних покараннях за найменші провини й неслухняність
Виховання за типом підвищеної моральної відповідальності	Передбачає покладання на дитину з яких-небудь причин обов'язків із догляду за молодшими або безпомічними членами родини. Дитина починає розуміти, що на неї покладено велику відповідальність і вона повинна виправдати сподівання родини
Суперечливе виховання	Пов'язане із ситуацією, за якої одні члени родини дотримуються одних вимог до дитини, а інші відстоюють і застосовують свої вимоги
Зміна виховних прийомів	Полягає в заміні типу виховання, що застосовувався раніше, на інші

78. Типи батьківської любові

Тип любові	Особливості
Дієва любов (симпатія, повага, близькість)	Формула батьківського сімейного виховання така: «Хочу, щоб моя дитина була щаслива, і допомагатиму їй у цьому»
Відсторонена любов (симпатія, повага, але значна дистанція з дитиною)	«Дивіться, яка в мене чудова дитина, шкода, що в мене не так багато часу для спілкування з нею»
Дієва жалість (симпатія, близькість, але відсутність поваги)	«Моя дитина не така, як усі. Хоча моя дитина недостатньо розумна й фізично розвинена, але все одно це моя дитина, і я її люблю»
Любов за типом поблажливого відсторонення (симпатія, неповага, велика міжособистісна дистанція)	«Не можна винити мою дитину в тому, що вона недостатньо розумна і фізично розвинена»
Відторгнення (антипатія, неповага, велика міжособистісна дистанція)	«Ця дитина викликає в мене неприємні почуття й небажання мати з нею справи»
Презирство (антипатія, неповага, мала міжособистісна дистанція)	«Я мучуся, безмежно страждаю через те, що моя дитина така нерозвинена, нерозумна, уперта, боягузлива, неприємна іншим людям»
Переслідування (антипатія, неповага, близькість)	«Моя дитина погана, і я доведу їй це!»
Відмова (антипатія, велика міжособистісна дистанція)	«Я не хочу мати справи з нею»

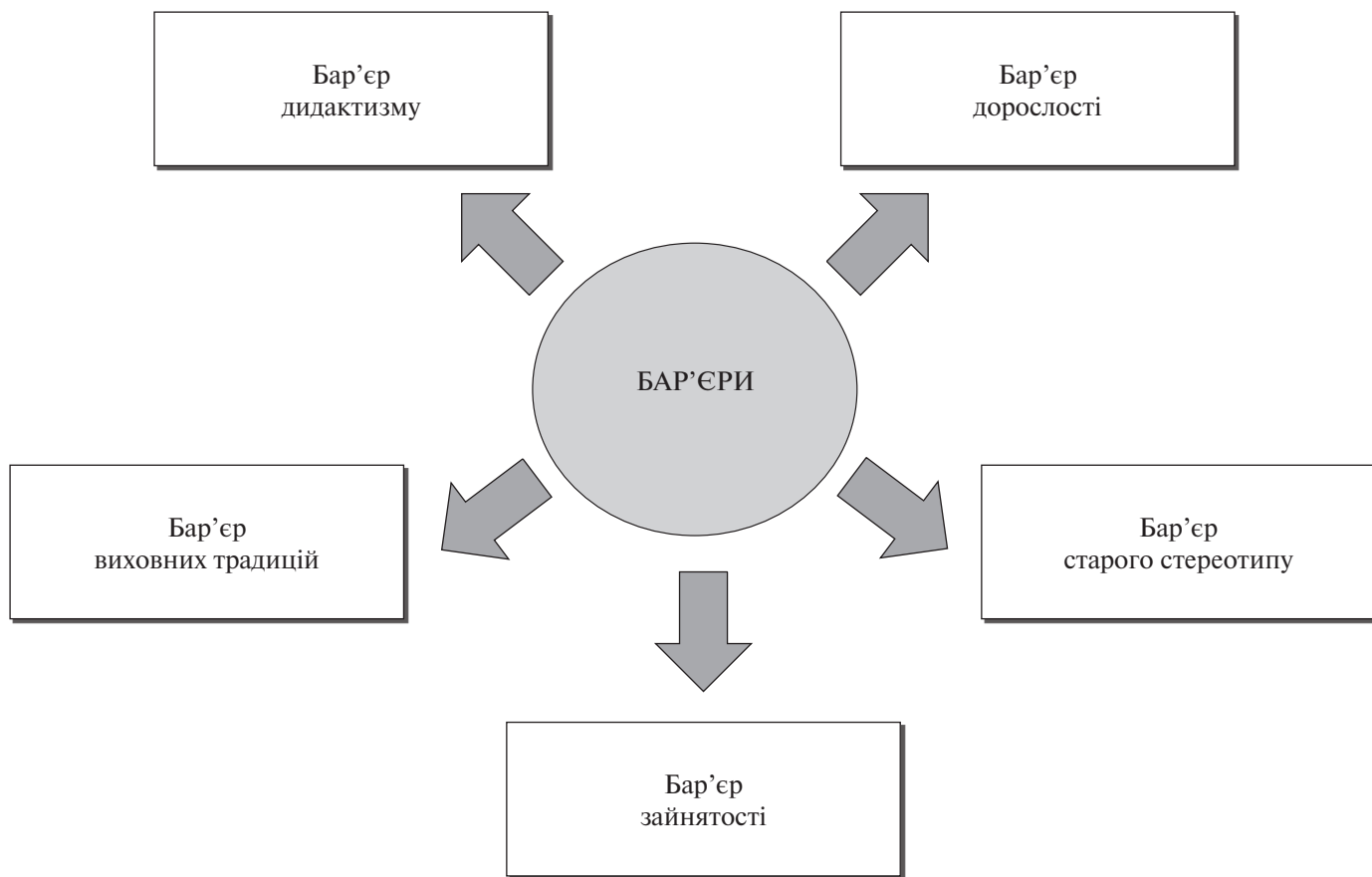
79. Характеристика батьківських позицій

Вимоги батьківської позиції	Характеристика
Адекватність	Ґрунтується на реальній точній оцінці особливостей своєї дитини, на вмінні побачити, зрозуміти й поважати її індивідуальність. Батьки не повинні концентруватися тільки на тому, чого вони в принципі хочуть домогтися від своєї дитини; знання й урахування її можливостей і схильностей — найважливіша умова успішності розвитку
Гнучкість	Розглядається як готовність і здатність змінювати стиль спілкування, способи впливу на дитину в міру її дорослішання та у зв'язку з різними змінами умов життя родини. «Закостеніла», інфантилізуюча позиція веде до бар'єрів спілкування, спалахів неслухняності, бунту й протесту у відповідь на будь-які вимоги
Прогностичність	Виражається в її орієнтуванні на «зону найближчого розвитку» дитини й завдання завтрашнього дня; це випереджальна ініціатива дорослого, спрямована на зміну загального підходу до дитини з урахуванням перспектив її розвитку

80. Батьківські установки та їх вплив на розвиток особистості дитини (за В. А. Кан-Каліком)

Тип установки	Словесна характеристика	Спосіб спілкування з дітьми	Наслідки в розвитку дитини
Прихильність, доброзичливість і любов	Дитина — центр моїх інтересів	Ласкаве ставлення, невимушена гра з дитиною	Відчуття безпеки, нормальний розвиток особистості
Явне відчуження	Ненавиджу дітей, не буду через них марнуватися	Відчуження, уникання контактів, жорсткі вчинки	Агресивність, уповільнення емоційного розвитку
Надмірна вимогливість	Не хочу мати такої дитини, якою вона є. Можна було б змінити на кращу	Ніколи не хвалить, відсутня система заохочень, «шукає дірку в цілому», часто лає	Фрустрація, невпевненість у собі, страх
Надмірне опікування	Роблю все для дитини, усього себе присвячуючи їй	Квапливість, надмірне підлаштовування під настрій дитини, обмеження її самостійності	Уповільнення соціалізації, нездатність проявляти самостійність, інфантильність

81. Психологічні бар'єри, що перешкоджають виховному процесу в родині

82. Основи колірної психодіагностики

Колір	Значення кольору	Колір і здоров'я	Колір та особистість	Характеристика відтінків
Червоний	Персоніфікує могутність, прорив, волю до перемоги, є джерелом енергії	Сприяє роботі залоз внутрішньої секреції, виробленню адреналіну, підвищує температуру тіла	Любов до цього кольору спостерігається в демонстративних особистостей. Слід врахувати, що червоний колір несе в собі певну агресивність. Позитивні характеристики: лідерство, завзятість, боротьба за свої права, творчість, динамічність, наполегливість. Негативні характеристики: нетерпимість, жорстокість, руйнування, упертість. Червоний колір допомагає долати життєві перешкоди, сприяє зміцненню рішучості, розвитку бійцівських якостей, підвищенню працездатності. Характерний максималізм у почуттях, схильність до імпульсивних учинків без попереднього обмірковування. Означає бажання й різноманітні схильності, імпульс і волю до перемоги	Ясно-червоний колір обирають люди, які прагнуть підкорити найвищі вершини. Крім того, ці люди мають схильність до прийняття безповоротних рішень і фанатизму. Малиновий колір полюбляють імпульсивні й непередбачувані люди, які широко віряють у силу слів. Вогненний колір відзначають люди, надзвичайно ретельні, спрямовані в майбутнє, які мають величезну силу волі. Червоно-коричневому кольору віддають перевагу спокійні, упевнені в собі люди. Їхня проблема — недостатня цілеспрямованість. Темно-бордовий колір люблять люди, які виявляють схильність до глибоких міркувань
Жовтий	Персоніфікує розум	Використовують для лікування меланхолії	Він найбільш гнучкий, скрізь проникає, допомагає подолати труднощі. Під впливом жовтих кольорів швидко приймається рішення. Люди, що віддають перевагу цьому кольору, не люблять дурнів, борються з іншими за допомогою слова, люблять, щоб ними захоплювалися. Їм властива висока самооцінка, упевненість у собі, діяльність. Жовтий колір символізує інтуїцію та кмітливість. Позитивні характеристики: спритність, кмітливість, оригінальність, сприйнятливність, терпимість, чесність, упевненість у собі, справедливність. Негативні характеристики: уїдливість, неухажливість, любов до балаканини, критичність, нетерпимість, схильність до осуду інших	Лимонно-жовтий колір показує жорстокість і невтримність. Люди, що віддають перевагу цьому кольору, мають нестандартне мислення, проникливість, критичність, завжди себе контролюють, уникають критики й компрометуючих ситуацій. Ясно-жовтий колір вибирають люди, які схильні уникати відповідальності. Золотий — це колір слави, неминучої перемоги

Колір	Значення кольору	Колір і здоров'я	Колір та особистість	Характеристика відтінків
Жовтогарячий	Пов'язаний із прагненням до досягнення самоствердження	Регулює обмінні процеси, поліпшує кровообіг і колір шкіри. Надає підтримку у важкі хвилини — повертає втрачену рівновагу	Характеризує позитивність, безтурботність людини, яка потребує визнання та з якою легко знайти спільні теми для обговорення. Позитивні характеристики: сила, невичерпна енергія, волелюбність, хвилювання, терпимість. Негативні характеристики: всепрощення, нарочитість, висока зарозумілість	Червоно-жовтий колір приваблює гіпертимних людей, яких вирізняють обдарованість, гнучкість і різнобічність інтересів, наявність художніх здібностей. Їм притаманні доброта, чуйність, але при цьому й поверховість, нестійкість інтересів, постійна потреба в захопленнях. Жовто-червоному кольору віддають перевагу люди із циклоїдним типом акцентуації. Їм властива періодична зміна станів збудження і депресії
Зелений	Виражає ставлення людини до самої себе	Допомагає розсіювати негативні емоції. Приносить спокій, допомагає в разі шоку і має снодійний вплив	Люди, які полюбляють цей колір, як правило, бачать обидва боки ситуації, уміють зважувати й оцінювати шанси на успішний результат. Також уміють придушувати своїм авторитетом, вирізняються великою працездатністю. Вони пам'ятають тільки те, що потрібно, при цьому схильні допомагати іншим людям, навіть на шкоду собі. Привітні, але потайливі, у них є свій власний світ, який вони нікому не відкривають. Позитивні характеристики: стабільність, прогрес, обов'язковість. Негативні характеристики: егоїзм, ревності, постійне відчуття хвороби	Темний синьо-зелений колір полюбляють люди, які пред'являють до себе занадто жорсткі вимоги, зводять свої погляди в принцип і домагаються його дотримання з непримиренною послідовністю. Жовто-зелений колір полюбляють люди, які прагнуть установлювати якнайбільше контактів з оточуючими
Синій	Колір сталості, завзятості, наполегливості, відданості, самовідданості, серйозності, суворості	Сприяє відновленню нервової системи; допомагає в разі неуважності, посиленого серцебиття, нервового перенапруження, гасить емоції, знижує артеріальний тиск	Люди, які віддають перевагу цьому кольору, намагаються все впорядкувати, систематизувати, вони завжди мають власну точку зору, віддані тому, що роблять. Позитивні характеристики: організованість, непохитність, сила духу, ідеалізм. Негативні характеристики: фанатизм, підкорення	Блакитний колір — колір безтурботності, він заспокоює, випромінює надійність, знижує напруження, є комфортним. Це колір мріянь, миру та згоди. Але він не сприяє розвитку уяви й сповільнює зростання і розвиток. Темно-синій (індіго) — колір сновидінь. Приводить до депресії, пригнічує, викликає занепокоєння, зайву серйозність, сум, смуток. Викликає потребу в спокої та задоволеності у світі

Колір	Значення кольору	Колір і здоров'я	Колір та особистість	Характеристика відтінків
Коричневий	Персоніфікує стабільність, відданість	Підтримує під час тривоги, хвилювань	Люди, які віддають перевагу цьому кольору, жадають фізичного відпочинку, спокою. Позитивні характеристики: надійність, здоровий глузд. Негативні характеристики: депресія, розчарування	
Білий	Характеризується досконалістю й завершеністю	Управляє функціями ендокринної та зорової систем	Люди, які обирають білий колір, часто не впевнені в собі, прагнуть звільнитися від неприємностей. Однак уміють створити враження, що віддані своїй роботі. Позитивні характеристики: цілковита самовіддача, відкритість, легкість, здатність виявляти приховане й помилкове. Негативні характеристики: ізоляція, нудьга, манірність, розчарування, відчуженість	
Чорний	Пов'язаний із цікавістю, він, з одного боку, вабить до себе, а з іншого — лякає	Депресивний стан	Замкненість, незалежність, упертість, можливо, депресія — такі якості людини в чорному. Позитивні характеристики: творчість, здатність до передбачення, змістовність. Негативні характеристики: руйнівність, пригнічення, депресія, порожнеча, використання сили як прояв слабкості та егоїзму	
Сірий	Колір, мудрості, консерватизму	Цей колір дає силу тому, хто слабкий і вразливий	Люди, що віддають перевагу сірому кольору, не вірять, що емоції можуть щось вирішити, не вірять у щирість емоційних переживань, вважають, що емоції можна проявляти тільки за певних обставин. Позитивні характеристики: поінформованість, розсудливість, реалізм, об'єднання протилежностей. Негативні характеристики: страх втрати, меланхолія, сум	Світло-сірий діє дуже легко, виражає волю й піднесений психоенергетичний стан, готовність до контактів, добре заспокоює. Людам, які полюбляють темно-сірий, властива підвищена чутливість, у них домінує потреба в душевному й фізичному задоволенні. Цей відтінок виражає постійну боротьбу розуму з причинною тривогою

Колір	Значення кольору	Колір і здоров'я	Колір та особистість	Характеристика відтінків
Сріблястий	Виражає прагнення до волі та спробу подолати всі обмеження	Заспокоює нерви, нормалізує роботу залоз внутрішньої секреції, впливає на роботу нирок	Люди, що віддають перевагу сріблястому кольору, вирізняються стійкістю. Володіють умінням припиняти суперечки. Позитивні характеристики: освітлення, відбиття, проникнення, неупередженість, плавність, сильне бажання. Негативні характеристики: нещирість, облудність, шаленість	
Фіолетовий	Колір ідеалізму, сприяє підвищенню самооцінки	Знижує пульс	Колір обирають люди з підвищеною тривожністю. Позитивні характеристики: відповідальність. Негативні характеристики: недовірливість, сприйнятливості до критики	Темно-фіолетовий колір символізує брутальність і владність. Ліловий колір заспокоює в разі тривоги, символізує інтуїцію. Бузковий колір свідчить про марнославство, незрілість

83. Особливості музикотерапії

Жанр музики	Вплив на психічний стан
Повільна музика в стилі бароко (Бах, Гендель, Вівальді, Кореллі)	Дає відчуття сталості, порядку, безпеки, створює духовне стимулююче середовище, що підходить для занять або роботи
Класична музика (Моцарт, Гайдн)	Здатна підвищувати концентрацію, пам'ять і просторове сприйняття
Музика романтизму (Чайковський, Шопен)	Використовується для того, щоб активізувати симпатію, любов
Музика імпресіоністів (Дебюссі, Равель)	Викликає приємні образи, може активізувати творчі імпульси
Джаз, блюз та ін. музичні й танцювальні форми	Піднімають настрій і надихають, розсіюють сум, загострюють гумор та іронію, підвищують товариськість
Поп-музика, народні мелодії	Створюють відчуття благополуччя
Рок-музика	Здатна розбудити почуття, зняти напруження, ослабити біль, однак ця ж музика також може створити напруження, викликати стрес і біль в організмі
Спокійна фоновіа музика або сучасні оркестровки, в яких немає чітких ритмів	Посилює стан розслабленої готовності
Музика в стилі панк, реп	Може збудити, підвищити активність
Релігійна й обрядова музика, включаючи барабани шаманів, церковні гімни, храмову музику	Можуть заспокоїти, привести в стан умиротворення

Розділ 4

РОБОТА ШКІЛЬНОГО ПСИХОЛОГА З ПЕДАГОГАМИ

- **Особливості спілкування**
- **Конфлікти**
- **Педагогічний колектив**
- **Саморозвиток і професійне
самовдосконалення педагога**

84. Моделі педагогічної взаємодії

Назва моделі	Особливості	Психологічний висновок
Модель дикторська («Монблан»)	Педагог ніби відсторонений від тих, кого навчає, він ширяє над ними, перебуваючи в царстві знань. Учні для нього — лише безлика маса слухачів. Ніякої особистісної взаємодії. Педагогічні функції зведені до інформативного повідомлення	Відсутність психологічного контакту, а звідси — безініціативність і пасивність учнів
Модель неконтактна («Китайська стіна»)	Між учителем і учнями існує слабкий зворотний зв'язок через довільно або ненавмисно зведений бар'єр спілкування. У ролі такого бар'єра можуть виступити відсутність бажання до співпраці; інформаційний, а не діалоговий характер уроку	Слабка взаємодія з учнями, а з їх боку — байдуже ставлення до педагога
Модель диференційованої уваги («Локатор»)	Заснована на вибіркових відносинах з учнями. Педагог орієнтований не на весь клас, а лише на частину, наприклад на талановитих учнів. Однією з причин такої моделі спілкування на уроках може бути невміння поєднати індивідуалізацію навчання з фронтальним підходом	Порушується цілісність акту взаємодії в системі «педагог — клас»
Модель гіпорексивна («Тетерев»)	Полягає в тому, що педагог у спілкуванні ніби замкнений сам на собі: його мовлення здебільшого монологічне. Розмовляючи, він чує лише самого себе та ніяк не реагує на слухачів. Навіть у спільній трудовій діяльності такий педагог поглинений своїми ідеями й виявляє емоційну глухоту до оточуючих	Практично відсутня взаємодія між учителем і учнями. Навчально-виховний вплив представлений формально
Модель гіперексивна («Гамлет»)	Педагог стурбований не стільки змістовним аспектом взаємодії, скільки тим, як він сприймається оточуючими. Міжособистісні стосунки мають для нього домінуюче значення. Він сумнівається в дієвості своїх аргументів, у правильності вчинків, гостро реагує на нюанси психологічної атмосфери класу, приймаючи їх на свій рахунок	У такій моделі поведіння часто кермо влади опиняється в руках школярів, а педагог займає ведену позицію у стосунках
Модель негнучкого реагування («Робот»)	Взаємини педагога з учнями будуються за твердою програмою, де чітко дотримуються цілі й завдання заняття, дидактично виправдані методичні прийоми, наявна бездоганна логіка викладу й аргументація фактів, відшліфовані міміка й жести, але педагог не має почуття розуміння мінливих ситуацій спілкування. Він не враховує педагогічну дієвість, склад і психічний стан учнів, їх вікові та індивідуальні особливості	Характерний низький коефіцієнт педагогічної взаємодії
Модель авторитарна («Я сам»)	Навчально-виховний процес цілком фокусується на педагогові. Від нього йдуть питання й відповіді, судження й аргументи. Практично відсутня творча взаємодія між ним і класом. Однобічна активність педагога придушує будь-яку особисту ініціативу з боку учнів, які усвідомлюють себе лише як виконавців, чекають на інструкції до дії. До мінімуму знижується їхня пізнавальна й суспільна активність	Виховується безініціативність школярів, губиться творчий характер навчання, спотворюється мотиваційна сфера пізнавальної діяльності
Модель активної взаємодії («Союз»)	Педагог постійно перебуває в діалозі з дітьми, заохочує ініціативу; легко схоплює зміни в психологічному кліматі класу і гнучко реагує на них. Переважає стиль дружньої взаємодії зі збереженням рольової дистанції. Навчальні, організаційні й етичні проблеми, що виникають, творчо розв'язуються спільними зусиллями	Така модель вважається найбільш продуктивною

85. Загальна характеристика педагогічного спілкування

ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ

Професійне спілкування вчителя з учнями на уроці й поза ним, спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату та досягнення спільної мети. Це система взаємодії вчителя і класу, змістом якої є обмін інформацією, здійснення навчально-виховного впливу, організація стосунків.

Основні етапи педагогічного спілкування:

- 1) моделювання вчителем майбутнього процесу спілкування з учнями;
- 2) організація безпосереднього спілкування з учнями;
- 3) управління спілкуванням у педагогічному процесі;
- 4) аналіз реалізованої системи спілкування, виділення досягнень, недоліків, моделювання майбутньої діяльності

Функції педагогічного спілкування	Стилі педагогічного спілкування
<ol style="list-style-type: none"> 1) Пізнання особистості та її формування; 2) обмін інформацією; 3) організація діяльності; 4) організація міжособистісної взаємодії; 6) співпереживання; 7) самоствердження 	<ol style="list-style-type: none"> 1) <i>Спілкування на основі захоплення загальною спільною творчою діяльністю.</i> Цей стиль поєднує високий професіоналізм і гуманізм учителя; 2) <i>спілкування на засадах дружніх стосунків.</i> Спілкування-діалог. Розвиваються продуктивні стосунки вчителя з учнями; 3) <i>спілкування-дистанція.</i> Дистанція є обмежувальним чинником у стосунках педагога з учнями, базується на авторитеті ролі, а не особистості вчителя; 4) <i>спілкування-залякування.</i> Цей стиль виникає в результаті небажання вчителя здійснювати індивідуальний підхід до дитини, наявності специфічних рис характеру вчителя, ворожого ставлення до дітей; 5) <i>спілкування-загравання.</i> Цей стиль виникає через нерозуміння вчителем завдань, що стоять перед ним; неволодіння навичками спілкування; наявність страху перед спілкуванням із класом і одночасне бажання встановити контакт з ним
<p style="text-align: center;">Ефективність педагогічного спілкування залежить від наявності в учителя таких умінь:</p> <ul style="list-style-type: none"> • подати себе у спілкуванні з учнями; • говорити й слухати; • володіти мовним і немовним контактом; • пізнавати власні індивідуально-психологічні особливості, оцінювати власний психічний стан; • управляти власними емоційними станами; • здійснювати сприймання й адекватне пізнання особистості учня; • контролювати стан афекту в собі та інших 	

86. Бар'єри педагогічного спілкування

Бар'єри, що заважають ефективності педагогічного спілкування	Причини смислового бар'єру
1) Страх перед класом, що характерно для недосвідчених учителів	1) Різке розуміння дитиною і дорослим змісту вимог, які висуває дорослий
2) Негативна установка на підставі минулого досвіду спілкування	2) Неприйняття дитиною форми подання вимог дорослого
3) Фізичний бар'єр — дистанція, за допомогою якої вчитель хоче заховатися (стіл, стільці)	3) Неприйняття дитиною особистості дорослого
4) Страх припуститися педагогічної помилки	4) Невміння вчителя виявити справжні мотиви поведінки
5) Механічне перейняття стилю спілкування іншого вчителя	5) Постійне застосування вчителем одних і тих самих прийомів виховної роботи
6) Негативна установка на клас унаслідок суджень інших вчителів	6) Негативне емоційне переживання учня через неадекватне покарання або іншу несправедливість учителя
7) Відсутність контакту з класом, відмінності в установках вчителя і класу	7) Негативна установка проти вчителя
Основні методики формування уміння спілкуватися:	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Моделювання педагогічного спілкування (педагогічні ігри). 2. Мікророзкладання, коли для засвоєння кожного педагогічного прийому проводяться мікроуроки з наступним аналізом. 3. Використання чужого досвіду 	
Етапи навчання спілкування:	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток здатності до рефлексії, усвідомлення власної поведінки у спілкуванні. 2. Оволодіння умінням відчувати інтелектуальні, емоційні, морально-вольові стани учнів, уміння розуміти іншу людину. 3. Розвиток здатності не лише сприймати й установлювати контакти, а й активно педагогічно впливати на учнів, оволодівати способами впливів 	

87. Характеристика педагогічних конфліктів

Конфліктні педагогічні ситуації	Особливості педагогічних конфліктів
1) Конфлікти діяльності, що виникають через невиконання учнем навчальних завдань, успішність навчання; 2) конфлікти поведінки, що виникають через порушення учнем правил поведінки в школі й поза нею; 3) конфлікти відносин, що виникають у сфері емоційно-особистісних стосунків учнів і вчителів та спілкування в процесі педагогічної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • Професійна відповідальність учителя за педагогічно правильне розв'язання ситуації; • різний соціальний статус учасників конфліктів, чим визначається їхня різна поведінка в конфлікті; • різниця віку й життєвого досвіду породжує різну міру відповідальності за помилки під час їх розв'язання; • через різне розуміння учасниками подій та їх причин вчителю не завжди легко зрозуміти глибину переживань дитини, а учневі — впоратися зі своїми емоціями; • присутність інших учнів під час конфлікту робить їх не тільки свідками, а й учасниками; конфлікт набуває виховного змісту; • професійна позиція вчителя в конфлікті зобов'язує його взяти на себе ініціативу в розв'язанні конфлікту й на перше місце поставити інтереси учнів; • будь-яка помилка вчителя під час розв'язання конфлікту породжує нові ситуації та конфлікти; • конфлікту в педагогічній діяльності легше запобігти, ніж успішно його розв'язати

88. Стадії розвитку конфліктів

Стадія	Особливості	Поведінка людини
Передконфліктна стадія	Полягає в зростанні напруженості у відносинах між можливими сторонами конфлікту, що спричинене певними протиріччями	На цій стадії емоційні переживання характеризуються підвищеною тривожністю
Стадія усвідомлення конфлікту	Пов'язана зі сприйняттям реальності як конфліктної	На цій стадії в поведінці людини частіше проявляється дратівливість, ворожість, агресивність, неврівноваженість. Людина замислюється й виробляє модель своєї поведінки
Стадія конфліктної взаємодії	Найбільш напружена стадія	Усе залежить від витримки й терпимості конфліктуючих сторін, оскільки можуть спостерігатися погрози, склоки, моральні образи. Часом люди стають некерованими
Стадія розв'язання конфлікту	В ідеальному випадку ця стадія починається після стадії усвідомлення конфліктної ситуації	Використання переговорів, переключення уваги з напружених відносин у сферу ділових стосунків тощо
Післяконфліктна стадія	Характеризується переживаннями сторін	У конфліктуючих людей виникає почуття провини, жалю, невдоволення собою

89. Основні способи ліквідації конфліктів

Спосіб	Характеристика
«Адміністративний»	Здійснюється за рахунок вилучення елементів, що перестали сприяти успіху цілого (переведення в інший колектив)
«Авторитетного третього»	Передбачає звертання до тієї людини, що користується довірою й авторитетом в обох конфліктуючих сторін, які цілком погоджуються й підкоряються її рішенням
«Педагогічний»	Полягає в переконанні протилежних сторін у шкоді конфлікту для колективу, родини, передбачає довірчу індивідуальну бесіду з кожною зі сторін
«Ситуативний»	Полягає в створенні ситуації, у ході якої конфліктуючим особам доручається одна спільна справа, причому в успішному виконанні роботи вони повинні використовувати результати й досвід один одного й постійно обмінюватися інформацією. Цей метод потрібно використовувати обережно, після глибокого аналізу конфліктуючих сторін
«Комунікабельний»	Передбачає розкладання конфлікту у присутності обох сторін і директора на складові елементи, розбір конфлікту. У цьому випадку під час вислуховування конфліктуючих сторін директорів варто бути максимально тактовним, урахувати індивідуальні особливості сторін. На одного краще подіяти м'яким звертанням, умовлянням, іншого — скоріше переконати. Можна використати вимогу, попередження, але вони не повинні бути сформульовані в образливій формі

90. Вивчення причин, особливостей виникнення, протікання й розв'язання конфліктів і способи їх запобігання

Можливі причини конфліктів	<ul style="list-style-type: none"> • Недоліки в організації навчально-виховної роботи; • несприятливі умови роботи; • відсутність педагогічної тактовності в учителя, невміння розподіляти завдання, помилкове використання системи спонукань, неправильне оцінювання, невміння зрозуміти психічний стан учня; • порушення внутрішньогрупових норм поведінки, протиріччя інтересів, бажань, потреб учнів, їхніх функцій тощо; • особистісні характеристики окремих учнів. Їхні специфічні особливості поведінки, ставлення до навчання, групи, риси характеру та ін.
Вивчення особливостей протікання конфлікту	<ul style="list-style-type: none"> • Причини конфлікту (у чому відмінність поглядів учасників конфлікту); • які дії неприйнятні для однієї сторони, а які — для іншої; • поведінка учасників конфлікту: • прагнення загострити, розв'язати; • розв'язання конфлікту самостійно, за допомогою інших тощо; • поведінка свідків конфлікту: підтримка, осуд, прагнення допомогти в загостренні (розв'язанні) конфлікту тощо; • завершення конфлікту: розв'язання, компроміс, перехід у приховану форму
Аналіз конфлікту	<ul style="list-style-type: none"> • Чи відповідала поведінка кожного з учасників конфлікту ситуації, що склалася (які дії, з погляду психології, були правильними, які — неправильними); • які існували варіанти виходу з конфлікту; • кого з учасників конфлікту результат конфлікту задовольнив більше, кого — менше

91. Психологічний клімат педагогічного колективу

Ознаки сприятливого психологічного клімату:

- довіра й висока вимогливість членів колективу одне до одного;
- доброзичлива й ділова критика;
- вільне висловлювання думки під час обговорення загальних проблем;
- відсутність тиску керівника на підлеглих;
- достатня поінформованість членів колективу про його завдання і поточний стан справ;
- високий рівень емоційної взаємодії та взаємодопомоги;
- прийняття на себе відповідальності за стан справ кожним членом колективу;
- можливості для задоволення потреб

Види потреб членів колективу	Умови для задоволення потреб
Соціальні потреби	Для задоволення соціальних потреб необхідно: <ol style="list-style-type: none"> 1) давати членам колективу таку роботу, що дозволила б їм спілкуватися; 2) створювати на робочих місцях дух єдиної команди; 3) проводити із членами колективу періодичні наради, збори; 4) не руйнувати сформовані неформальні групи, якщо вони не завдають колективу реальної шкоди; 5) створювати умови для соціальної активності членів колективу поза його межами
Потреби в повазі	Для задоволення потреби в повазі рекомендується: <ol style="list-style-type: none"> 1) пропонувати педагогам різноманітну змістовну роботу; 2) оцінювати й заохочувати досягнуті підлеглими результати; 3) залучати членів колективу до формулювання цілей і вироблення рішень; 4) забезпечувати навчання й перепідготовку, що підвищує рівень компетентності педагогів
Потреби в самовираженні	Для задоволення потреб у самовираженні необхідно: <ol style="list-style-type: none"> 1) забезпечувати вчителям можливості для навчання й розвитку, які дозволили б повністю використовувати їхній потенціал; 2) давати роботу, що вимагає від них цілковитої віддачі; 3) заохочувати й розвивати творчі здібності

92. Особливості педагогічної діяльності

Характеристики педагогічної діяльності	Їх особливості
Предмет педагогічної діяльності	Організація навчальної діяльності учнів, спрямованої на освоєння ними предметного соціокультурного досвіду як основи й умови роботи
Засоби педагогічної діяльності	<ol style="list-style-type: none"> 1) Наукові знання (за допомогою яких і на основі яких формується науковий світогляд учнів); 2) тексти підручників або закономірності й факти як «носії» знань, що відтворюються під час практичної діяльності учня (під керівництвом учителя); 3) використання як допоміжних технічних, комп'ютерних, графічних та інших засобів
Спосіб передачі соціального досвіду в педагогічній діяльності	Пояснення, показ (ілюстрація), безпосередня практика учня
Продукт педагогічної діяльності	Сформований індивідуальний досвід учня. Продукт педагогічної діяльності оцінюється на іспитах, заліках, за критеріями розв'язання задач, виконання навчально-контрольних дій
Результат педагогічної діяльності	Особистісний, інтелектуальний розвиток учня, удосконалення, становлення його як особистості
Функції педагогічної діяльності	<p><i>Діагностична.</i> Пов'язана з вивченням учнів і встановленням рівня їх розвитку, вихованості</p> <p><i>Орієнтаційно-прогностична.</i> Виражається в умінні вчителя визначати напрям виховної діяльності, її конкретні цілі й завдання на кожному етапі виховної роботи, прогнозувати її результати (тобто те, чого конкретно хоче досягти вчитель, які зрушення у формуванні й розвитку особистості учня він хоче одержати)</p> <p><i>Конструктивно-проектувальна.</i> Полягає в умінні конструювати та проектувати зміст виховної роботи</p> <p><i>Організаторська.</i> Пов'язана із залученням учнів до запланованої виховної роботи та стимулюванням їх активності</p> <p><i>Інформаційно-пояснювальна.</i> Містить глибокі знання навчального предмета, адже від того, як сам учитель володіє навчальним матеріалом, залежить якість його пояснення, його змістовність, логічна стрункість</p> <p><i>Аналітико-оцінна.</i> Полягає в умінні аналізувати перебіг навчання й виховання, порівнювати досягнуті результати з тими цілями й завданнями, які накреслювалися, зіставляти свою роботу з досвідом колег</p> <p><i>Дослідницька.</i> Пов'язана з вивченням змісту і способів впливу на інших людей; вікових та індивідуально-психологічних особливостей учнів; особливостей процесу і результатів власної діяльності, її переваг і недоліків</p>

93. Характеристика педагогічних умінь

ПЕДАГОГІЧНІ ВМІННЯ

являють собою сукупність різноманітних дій учителя, які насамперед співвідносяться з функціями педагогічної діяльності, значною мірою виявляють індивідуально-психологічні особливості вчителя і свідчать про його предметно-професійну компетенцію

Види вмінь	Їх особливості
Перша група	Включає вміння побачити в педагогічній ситуації проблему й оформити її у вигляді педагогічних завдань
Друга група	Складається з трьох підгруп: <ul style="list-style-type: none"> • перша підгрупа передбачає вміння працювати зі змістом навчального матеріалу, виділяти основні ідеї навчального предмета, формувати в учнів загальнонавчальні й спеціальні вміння та навички тощо; • друга підгрупа поєднує вміння вивчати стан окремих психічних функцій учнів, працювати з учнями, складаючи для них індивідуальні програми тощо; • третя підгрупа пов'язана з уміннями добирати й застосовувати різні прийоми та форми навчання й виховання, знаходити кілька способів розв'язання однієї педагогічної проблеми тощо
Третя група	Складається з уміння використовувати психолого-педагогічні знання та поінформованість про сучасні відкриття в галузі педагогіки та психології
Четверта група	Прийоми, що сприяють розв'язанню різних комунікативних задач
П'ята група	Включає прийоми, що сприяють досягненню високих рівнів спілкування. До них належать уміння зрозуміти позицію іншого, виявляти цікавість до його особистості; володіти засобами невербального спілкування (міміка, жести); створювати умови довірчості; мати почуття гумору; мати артистичні здібності тощо
Шоста група	Передбачає вміння утримувати стійку професійну позицію педагога, що усвідомлює значущість своєї професії
Сьома група	Пов'язана з уміннями усвідомлювати перспективу свого професійного розвитку, визначати особливості свого індивідуального стилю, прагненням до самовдосконалення
Восьма група	Поєднує вміння порівнювати рівень знань учнів на початку й наприкінці навчального року; визначати стан діяльності, умінь і навичок; видів самоконтролю і самооцінювання
Дев'ята група	Співвідноситься з оцінюванням учителем стану вихованості й виховуваності школярів

94. Характеристика педагогічних якостей сучасного вчителя

Група педагогічних якостей	Характеристика педагогічних якостей
До першої групи належать якості, що стосуються трьох взаємозалежних аспектів навчальної діяльності: навчання, учіння й навчання	<ul style="list-style-type: none"> • Здатність бачити й відчувати, чи розуміє учень досліджуваний матеріал, установлювати ступінь і характер такого розуміння; • здатність самостійно підбирати навчальний матеріал, визначати оптимальні засоби й ефективні методи навчання; • здатність будувати навчання з урахуванням індивідуальності учнів, забезпечуючи швидке й глибоке засвоєння ними знань, умінь і навичок; • здатність по-різному викладати, доступно пояснювати один і той самий навчальний матеріал для того, щоб забезпечити його розуміння й засвоєння всіма учнями; • здатність за порівняно короткий термін домагатися засвоєння значного обсягу інформації, прискореного інтелектуального й морального розвитку всіх учнів; • здатність правильно будувати урок, удосконалюючи свою викладацьку майстерність від заняття до заняття; • здатність передавати свій досвід іншим учителям і, у свою чергу, вчитися на їхніх прикладах; • здатність до самонавчання, включаючи пошук і творче опрацювання корисної для навчання інформації, а також її безпосереднє використання в педагогічній діяльності; • здатність формувати в учнів потрібну мотивацію і структуру навчальної діяльності (навчання)
Другу групу складають педагогічні здібності до виховання дітей	<ul style="list-style-type: none"> • Здатність правильно оцінювати внутрішній стан іншої людини, співчувати, співпереживати їй; • здатність бути прикладом і взірцем для наслідування з боку дітей у думках, почуттях і вчинках; • здатність викликати в дитини шляхетні почуття, бажання і прагнення ставати кращою, робити людям добро, домагатися високих моральних цілей; • здатність пристосовувати виховні впливи до індивідуальних особливостей вихованців; • здатність вселяти в людину впевненість, заспокоювати її, стимулювати до самовдосконалення; • здатність знаходити стиль спілкування з кожною дитиною, домагатися її прихильності та взаєморозуміння; • здатність викликати до себе повагу з боку вихованця, користуватися неформальним визнанням з його боку, мати авторитет серед дітей

95. Особливості рівнів педагогічної діяльності

Рівень діяльності	Особливості рівня	Результат діяльності
Репродуктивний рівень	Характеризується вмінням учителя повідомити учням знання, якими володіє сам	Навіть найглибші знання не є ознакою педагогічної кваліфікації
Адаптивний рівень	Новий рівень знань і вмінь, що включає в себе знання не лише предмета, але й особливостей його сприйняття й розуміння	Така діяльність розрахована на короткі дистанції, а вони не здатні розв'язати всі педагогічні задачі
Рівень, що локально моделює знання	Характеризується тим, що педагог уміє не лише передавати знання учням, але й конструювати їх	Учитель заздалегідь прогнозує, з яким раніше вивченим матеріалом потрібно зіставити новий, які труднощі виникнуть під час сприйняття нового матеріалу і що потрібно зробити, щоб подолати ці труднощі
Рівень, що системно моделює знання	Вирізняється тим, що педагог, розкриваючи учням ту чи іншу тему, враховує всю систему їхніх знань	Навчально-виховний процес розглядається як цілісний процес
Рівень, що системно моделює поведінку учнів	Передбачає усвідомлення кінцевої мети навчання й виховання	У результаті такої діяльності педагог чітко знає, якими новими знаннями, вміннями й навичками, світоглядом, переконаннями повинен володіти учень

96. Характеристика індивідуального стилю діяльності вчителя

Змістовні характеристики стилю	Динамічні характеристики стилю	Результативні характеристики стилю
<ul style="list-style-type: none"> • Орієнтація вчителя на процес навчання, результат навчання; • адекватність (неадекватність) планування навчально-виховного процесу; • оперативність (консервативність) у використанні засобів і способів педагогічної діяльності; • рефлексивність — інтуїтивність 	<ul style="list-style-type: none"> • Гнучкість — традиційність; • імпульсивність — обережність; • стійкість — нестійкість щодо ситуації, яка змінюється; • стабільне емоційне-позитивне ставлення до учнів — нестійке емоційне ставлення; • наявність особистісної тривожності — її відсутність; • спрямованість рефлексії на себе — на обставини — на інших 	<ul style="list-style-type: none"> • Однорідність — неоднорідність рівня знань учнів; • стабільність — нестабільність в учнів навичок навчання; • високий — середній — низький рівень інтересу до предмета

97. Особливості роботи психологів із педагогами, що мають різний педагогічний стаж

Стаж роботи	Особливості	Основні напрями роботи психолога
Перші 5 років роботи в школі	Час адаптації до умов роботи в школі. Молодий фахівець на початку педагогічної діяльності, як правило, достатньо знає, але мало вміє. У нього ще не сформовані професійно значущі якості. На цьому етапі молодий педагог зосереджений на собі, на своїх можливостях. До його достоїнств можна віднести відкритість сприйняттю нового в собі й оточенні, однак він ще недостатньо самовизначився в професійному плані	Важливо, щоб період адаптації не супроводжувався розчаруванням в обраній професії та конфліктами, спровокованими бажанням самоствердитися
6–10 років роботи педагога	Супроводжуються активним становленням професійної діяльності й формуванням професійної позиції. Педагог удосконалює арсенал методів і прийомів навчання. Скорочується кількість конфліктів, пов'язаних з потребою педагога самоствердитися в очах колег і учнів	Робота над підвищенням професійної значущості вчителя
11–15 років	Супроводжується «педагогічною кризою», яка пояснюється тим, що існує протиріччя між бажанням щось змінити й власними можливостями педагога	У цей період учителі, як правило, виявляють велику цікавість до учнів, уміють побудувати спілкування з ними. І часто самі звертаються до психолога за консультацією
16–20 років	Пов'язаний із кризою «середини життя». У цей період підбивають попередні підсумки	Допомога в подоланні життєвої кризи
21–25 років	Найбільш продуктивний період. У педагогів спостерігається найвищий рівень сформованості професійно значущих якостей	Підготовка до ролі наставника
Понад 25 років	Характерне хворобливе сприйняття контролю над своєю діяльністю. У цьому віці можливе виникнення психологічної хвороби «синдрому згорання», що характеризується: <ul style="list-style-type: none"> • психоемоційним напруженням • біологічним старінням; • професійним старінням (що виявляється, наприклад, несприйнятливостю до всього нового); 	Ознайомлення педагогів з різними формами релаксації, аутотренінгом

98. Фактори, що впливають на розвиток і саморозвиток педагогів

Групи факторів	
Фактори перешкоджання	Фактори стимулювання
<ol style="list-style-type: none"> 1. Власна інерція. 2. Розчарування в результаті невдач, що були раніше. 3. Відсутність підтримки й допомоги в цьому питанні з боку керівників. 4. Ворожість оточуючих (заздрість, ревності), що погано сприймають зміни й прагнення до нового. 5. Неадекватний зворотний зв'язок із членами колективу й керівниками, тобто відсутність об'єктивної інформації про себе. 6. Стан здоров'я. 7. Нестача часу. 8. Обмежені ресурси, скрутні життєві обставини 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Шкільна методична робота. 2. Навчання на курсах. 3. Приклад і вплив колег. 4. Приклад і вплив керівників. 5. Організація праці в школі. 6. Увага до цієї проблеми керівників. 7. Довіра. 8. Новизна діяльності, умови роботи й можливість експериментування. 9. Заняття самоосвітою. 10. Інтерес до роботи. 11. Зростання відповідальності. 12. Можливість одержання визнання в колективі

99. Методи особистісного і професійного самовдосконалення педагога

Проблема вчителя	Методи самовиховання	Методи психокорекції
Неадекватна самооцінка	Самокритика	Інтроспекція, ідентифікація, розширення засобів самовираження
Особистісна тривожність	Самоконтроль, самонавіювання, педагогічний аналіз діяльності	Соціальна рефлексія; моделювання поведінки; аналіз уроків колег; рефлексія власних станів на різних етапах уроку; вправи на зняття напруженості
Недостатньо розвинена комунікативна компетентність учителя	Педагогічні етюди, аналіз конкретних ситуацій	Вправи з оволодіння елементами педагогічної комунікації та системи спілкування в конкретній педагогічній ситуації; розвиток позитивного сприймання дітей
Недостатня професійна компетентність в окремих аспектах діяльності, невміння організувати свій час, погано розвинені окремі педагогічні здібності	Психолого-педагогічний консиліум; дотримання розпорядку дня	Тренування рефлексивної поведінки, розвиток педагогічної уяви, інтуїції, навичок імпровізації; соціально-психологічний тренінг

100. Психологічні особливості педагогічного колективу

<p>Основні характеристики психологічного клімату педагогічного колективу</p>	<p>Показники згуртованості педагогічного колективу</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Задоволеність взаємовідносинами, процесом праці, керівництвом; • настроїв, що переважає; • взаєморозуміння по вертикалі; • участь членів колективу в управлінні; • згуртованість; • свідомо дисципліна; • продуктивність праці 	<ul style="list-style-type: none"> • Узгодженість функціонально-рольових очікувань (єдність уявлень про те, що та в якій послідовності повинен робити кожен із членів групи для реалізації спільних для всіх цілей); • ціннісно-орієнтовна єдність (єдність установок і ціннісних орієнтацій працівників школи); • колективістська ідентифікація (ставлення до своїх колег як до самого себе); • адекватний розподіл відповідальності в разі успіхів і невдач у спільній діяльності

101. Особливості спільної діяльності учнів на різних уроках

Тип уроку	Психологічні особливості	Особливості спільної діяльності
Урок — брейн-ринг	Для активізації мислення така форма організації розумового процесу («мозковий центр») є найбільш оптимальною (оскільки призначена для продукування ідей або рішень під час роботи в групі)	Сприяє формуванню вміння вислухувати версію як відповідь свого товариша по команді, але й за необхідності «підхопити» й розвинути його думку
Урок-конференція	Передбачає максимальну активність, активізацію наявних знань і самостійність учня	Сприяє формуванню соціальних умінь спільної діяльності: вироблення загальної мети роботи, плану виступу, виокремлення розглянутих проблем тощо
Урок-КВК	Сприяє формуванню самостійності мислення, стимулює розвиток творчих здібностей, а також розширює кругозір	Підготовка номерів для КВК пов'язана з додатковим спілкуванням учнів, знаходженням компромісів у суперечливих ситуаціях
Урок-розслідування	Цінність такого виду уроку полягає в тому, що в школярів формуються навички самостійної роботи з літературою, а також мовні навички, вміння чітко викладати свої думки	Учні набувають вміння спільно класифікувати й систематизувати знайдений з проблеми матеріал, а потім скласти тези виступу
Інтегрований урок	Сприяє формуванню пізнавального інтересу учнів, забезпечує узагальнення наявних знань	Бажане співробітництво учнів, які мають інтереси до різних наук, тому в групі повинні бути і «фізики», і «лірики»
Урок-подорож	Сприяє розвитку спостережливості й уваги школярів, розширенню їхнього кругозору	Як правило, має елемент змагальності між групами, що передбачає уважність до членів своєї команди, можливу підтримку, співпереживання
Урок-екскурсія	Формує спостережливість учнів	Передбачає зміцнення комунікативних здібностей учнів
Урок-есе	Показує, що отримані на уроках знання необхідні в повсякденному житті, тому їх можна й потрібно використовувати	Під час підготовки композицій набуваються навички спільної діяльності
Урок-казка	Розвиває уяву і творче мислення учнів. Постановка казки формує мовленнєві здібності учнів, сприяє естетичному розвитку	Так само, як і урок-КВК, урок-казка пов'язаний з додатковим спілкуванням учнів, знаходженням компромісів у суперечливих ситуаціях
Урок-суд	Учні вчаться формулювати й обстоювати свою точку зору, аргументувати свою думку. Такий підхід сприяє розвитку критичності мислення	Формується вміння вислуховувати співрозмовника
Урок — огляд знань	Виконання завдань вимагає від учнів критичності й гнучкості мислення, уяви	Учні набувають вміння спільно класифікувати й систематизувати вивчений матеріал, доходити спільної думки. Введення елемента змагальності сприяє співпереживанню, згуртованості учнів

Література

1. *Алешина Ю. Е.* Индивидуальное и семейное психологическое консультирование.— М., 1994.
2. *Аникеева Н. П.* Учителю о психологическом климате в коллективе.— М., 1983.
3. *Ануфриев А. Ф., Костромина С. Н.* Как преодолеть трудности в обучении? — М., 1997.
4. *Асцев В. Г.* Мотивация поведения и формирования личности.— М., 1976.
5. *Битянова М. Р.* Адаптация ребенка в школе: диагностика, коррекция, педагогическая поддержка.— М., 1997.
6. *Божович Л. И., Славина Л. С.* Психическое развитие школьника и его воспитание.— М., 1979.
7. *Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М.* Словарь-справочник по психологической диагностике.— К., 1989.
8. *Варначева Л. В. и др.* Школьные проблемы глазами психолога.— М., 1998.
9. *Вицлак Г.* Оценка поведения и характеристика учащегося.— М.: Просвещение, 1986.
10. *Гамезо М. В., Петрова Е. А., Орлова Л. М.* Возрастная и педагогическая психология.— М., 2003.
11. *Головей Л. А., Грищенко Н. А.* Психологическая служба в школе (в помощь лектору).— Л., 1987.
12. *Дмитриевский В. А.* Психологическая безопасность в учебных заведениях.— М., 2002.
13. *Дьяконов Г. В.* Психология педагогического общения.— Кировоград, 1992.
14. *Елканов С. Б.* Профессиональное самовоспитание учителя.— М., 1986.
15. *Зимняя И. А.* Педагогическая психология.— М., 2003.
16. *Зинченко В. П.* Психологическая педагогика.— Самара, 1998.
17. *Иващенко Ф. И.* Психология воспитания школьников.— Минск, 1996.
18. *Изучение личности школьника учителем / Под ред. З. Васильевой, Т. Ахаян, М. Казанкиной, Н. Радионовой.*— М.: Педагогика, 1991.
19. *Клюева Н. Ф.* Технология работы психолога с учителем.— М., 2000.
20. *Кузьмина Н. В., Реан А. А.* Профессионализм педагогической деятельности.— СПб., 1993.
21. *Кулюткин Ю. Н., Сухобская Г. С.* Методы изучения профессиональной направленности личности учителя.— Л., 1979.
22. *Кутішенко В. П.* Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навчальний посібник.— К., 2005.
23. *Локалова Н. П.* Как помочь слабоуспевающему школьнику: психодиагностические таблицы.— М., 2001.
24. *Маркова А. К.* Психология труда учителя.— М., 1993.
25. *Мудрик А. В.* Психология воспитания.— М., 2006.
26. *Мухина В. С.* Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество.— М., 1998.
27. *Научно-методические основы использования в школьной психологической службе конкретных психодиагностических методик.*— М., 1988.
28. *Ольшанская Д. В.* Новая педагогическая психология.— М., 2002.
29. *Психологический анализ урока.*— Волгоград, 1995.
30. *Психодиагностические материалы по изучению личности школьника.*— Минск, 1989.
31. *Психологическое обеспечение профессиональной деятельности / Под ред. Г. С. Никифорова.*— СПб., 1991.
32. *Рабочая книга школьного психолога / Под ред. И. В. Дубровиной.*— М., 1991.
33. *Реан А. А.* Психология педагогической деятельности.— Ижевск, 1994.
34. *Самоукина Н. В.* Первые шаги школьного психолога.— Дубна, 2000.
35. *Хямяляйнен Ю.* Воспитание родителей.— М., 1993.
36. *Чистякова С. Н., Захаров Н. Н.* Профессиональная ориентация школьников: Организация и управление.— М., 1987.
37. *Шевандрин Н. И.* Применение метода психодиагностики в педагогической практике.— Ростов-на-Дону, 1993.
38. *Яценко Т. С.* Социально-психологическое обучение в подготовке будущих учителей.— К., 1987.

Навчальне видання

Серія «Золота педагогічна скарбниця»

ТУРІЩЕВА Людмила Василівна

101 СХЕМА Й ТАБЛИЦЯ

НА ДОПОМОГУ ШКІЛЬНОМУ ПСИХОЛОГУ

Навчально-методичний посібник

Головний редактор *В. М. Андрєєва*
Редактор *Ю. М. Афанасенко*
Технічний редактор *О. В. Лебедева*
Коректор *О. М. Журенко*

Підп. до друку 25.03.2008. Формат 60×90/8.
Папір офсетний. Гарнітура Ньютон. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 12,00. Зам. № 8-04/14-05.

ТОВ «Видавнича група «Основа»
61001 м. Харків, вул. Плеханівська, 66
тел. (057) 731-96-33

e-mail: office@osnova.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2911 від 25.07.2007 р.

Віддруковано з готових плівок
ПП «Тріада+»

Свідоцтво ДК № 1870 від 16.07.2007 р.
Харків, вул. Киргизька, 19. Тел.: (057) 757-98-16, 757-98-15

